

Nakos Konstantinos

ÚJGÖRÖG IRODALMI
SZÖVEGGYŰJTEMÉNY
INTERKULTURÁLIS ISMERETEK
KÖZVETÍTÉSÉHEZ

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Újgörög irodalmi szöveggyűjtemény
interkulturális ismeretek közvetítéséhez

Bölcsészet- és Művészetpedagógiai Tananyagok 3.

Nakos Konstantinos

**Újgörög irodalmi
szöveggyűjtemény
interkulturális ismeretek
közvetítéséhez**

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Budapest, 2015

Bölcsészet- és Művészetpedagógiai Tananyagok 3.

Sorozatszerkesztők:
Antalné Szabó Ágnes
Major Éva

Lektor:
Constantin Gabriella

Olvasószerkesztő:
Solti Dóra

Technikai munkatárs:
Tóth Etelka

Borítótervező:
Dobos Gábor

A kiadvány a TÁMOP 4.1.2.B.2-13/1-2013-0007 számú, „Országos koordinációval a pedagógusképzés megújításáért” című pályázat támogatásával készült.

ISSN 2416-1950 (online)
ISSN 2416-1780 (nyomtatott)
ISBN 978-963-284-628-6

© ELTE, 2015
Minden jog fenntartva: Eötvös Loránd Tudományegyetem

Online kiadás

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
1. ΘΑΛΑΣΣΑ.....	8
Οδυσσέας Ελύτης: Ήλιος ο Πρώτος (1943).....	8
Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης: Το μοιρολόγι της φώκιας (1908).....	13
Ανδρέας Καρκαβίτσας: Η θάλασσα (1899).....	15
2. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ.....	24
Γιώργος Ιωάννου: Η σειρήνα.....	24
Ηλίας Βενέζης: το Νούμερο 31328 (Κεφάλαιο Β').....	27
Οδυσσέας Ελύτης: Πορεία προς το μέτωπο (28η Οκτωβρίου 1940).....	41
Βασίλης Βασιλικός: Η τελευταία μέρα της κατοχής (Από τη συλλογή διηγημάτων Εκτός των Τειχών, 1966).....	42
3. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ.....	45
Γιώργος Θεοτοκάς: Έρημος, από το «Ταξίδι στη Μέση Ανατολή και στο Άγιον Όρος».....	45
Κώστας Ουράνης: Πρωί στο Άγιον Όρος (1949).....	48
Γιώργος Ιωάννου: Η σαρκοφάγος.....	50
4. «ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΛΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ».....	52
Γρηγόριος Ξενόπουλος: Αθηναϊκές επιστολές.....	52
Φώτης Κόντογλου: Το βαθύ μυστήριο της Ορθοδοξίας. Ας το διαφυλάξουμε.....	54
Κική Δημουλά: Πάσχα στο φούρνο.....	55
ΠΗΓΕΣ ΤΩΝ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΩΝ.....	56

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ανθολόγιο αυτό αποτελεί βοήθημα για τους διδάσκοντες της νεοελληνικής γλώσσας, στην χρήση της νεότερης ελληνικής λογοτεχνίας στην διδασκαλία της γλώσσας. Η δομή της είναι τέτοια που επιτρέπει στους χρήστες του ανθολογίου να επιλέξουν και να θεωρήσουν ένα μικρό μόνο μέρος της πλούσιας νεότερης ελληνικής λογοτεχνίας και να ασχοληθούν με κείμενα που έχουν σαν επίκεντρο θεματικές ενότητες της ελληνικής παράδοσης και ιστορίας, και ανταποκρίνονται στο επίπεδο γνώσης της ελληνικής που απαιτείται για την συμμετοχή τους σε αυτό το πρόγραμμα σπουδών.

Το σκεπτικό της δομής του παρόντος ανθολογίου είναι η ενασχόληση με λογοτεχνικά κείμενα δίνοντας στους φοιτητές και διδάσκοντες την δυνατότητα εμβάθυνσης και ενασχόλησης σε θέματα ελλαδογνωσίας και ερμηνείας κειμένων. Για το λόγο αυτό οι βασικές θεματικές ενότητες του ανθολογίου περιβάλλουν αντικείμενα, όπως η φυσιολογία, η θρησκευτική παράδοση, η δημοτική και λαϊκή παράδοση καθώς και η ιστορία της νεότερης Ελλάδας.

Πιστεύουμε ότι η χρήση λογοτεχνικών κειμένων στην διδασκαλία μιας ξένης γλώσσας δίνει την δυνατότητα στον εκπαιδευτικό να ξεπεράσει τα στενά όρια της εκμάθησης του συντακτικού και της γραμματικής, και έχει την ευκαιρία να προβάλλει στους διδασκόμενους πέρα από την ενεργό λεξική γνώση αλλά και την δημιουργική χρήση της λέξης.

Κείμενα που έχουν επιλεγεί με κριτήρια το επίπεδο γνώσης και γλωσσομάθειας των διδασκόμενων μπορούν να συμβάλλουν τα μέγιστα στον εμπλουτισμό του λεξιλογίου της γλώσσας-στόχου, κάνοντάς τους μέρος της αφήγησης.

Η δυσκολία της έκφρασης από μέρους των διδασκόμενων την ελληνική γλώσσα, μπορεί να ξεπεραστεί μέσα από την ανάγνωση, ερμηνεία και επεξεργασία κειμένων όπως αυτά που επιλέχθηκαν για αυτό το Ανθολόγιο.

Πιστεύουμε, ότι αυτό το πρώτο δείγμα θα πρέπει να αποτελέσει κίνητρο ειδικά για το Ουγγρικό κοινό, που θα χρησιμοποιήσει αυτήν την πηγή και θα συνεχίσει τον εμπλουτισμό του πέρα από αυτήν την περιορισμένη σε εμφανείς Έλληνες δημιουργούς, αλλά θα συνεχίσει με την παρουσίαση πιο εξιδανικευμένων εκδόσεων, όπως αποσπάσματα ή «μικρά κάτοπτρα» της σύγχρονης ελληνικής λογοτεχνίας, η κατανόηση της οποίας όμως δεν είναι εφικτή χωρίς την γνώση των πηγών της, μικρό απόσπασμα των οποίων κρατά ο αναγνώστης σε αυτό το ανθολόγιο.

1. ΘΑΛΑΣΣΑ

Οδυσσέας Ελύτης: Ήλιος ο Πρώτος (1943)

*ΕΤΣΙ ΣΥΧΝΑ ΟΤΑΝ ΜΙΛΩ ΠΑ ΤΟΝ ΗΛΙΟ
ΜΠΕΡΔΕΥΕΤΑΙ ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ ΕΝΑ
ΜΕΓΑΛΟ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟ ΚΑΤΑΚΟΚΚΙΝΟ.
ΑΛΛΑ ΔΕΝ ΜΟΥ ΕΙΝΑΙ ΒΟΛΕΤΟ ΝΑ ΣΩΠΑΣΩ*

I.

Δεν ξέρω πια τη νύχτα φοβερή ανωνυμία θανάτου
Στον μυχό της ψυχής μου αράζει στόλος άστρων.
Έσπερε φρουρέ για να λάμπεις πλάι στο ουρανό
Αεράκι ενός νησιού που με ονειρεύεται
Ν' αναγγέλλω την αυγή από τα ψηλά του βράχια
Τα δυο μάτια μου αγκαλιά σε πλέουνε με το άστρο
Της σωστής μου καρδιάς: Δεν ξέρω πια τη νύχτα.
Δεν ξέρω πια τα ονόματα ενός κόσμου που μ' αρνιέται
Καθαρά διαβάζω τα όστρακα τα φύλλα τ' άστρα
Η έχτρα μου είναι περιττή στους δρόμους τ' ουρανού
Εξόν κι αν είναι τ' όνειρο που με ξανακοιτάζει
Με δάκρυα να διαβαίνω της αθανασίας τη θάλασσα
Έσπερε κάτω απ' την καμπύλη της χρυσής φωτιάς σου
Τη νύχτα που είναι μόνο νύχτα δεν την ξέρω πια.

II.

ΣΩΜΑ ΤΟΥ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΟΥ

Πάει καιρός που ακούστηκε η τελευταία βροχή
Πάνω από τα μυρμήγκια και τις σαύρες
Τώρα ο ουρανός καίει απέραντος
Τα φρούτα βάφουνε το στόμα τους
Της γης οι πόροι ανοίγουνται σιγά σιγά
Και πλάι απ' το νερό που στάζει συλλαβίζοντας
Ένα πελώριο φυτό κοιτάει κατάματα τον ήλιο!
Ποιος είναι αυτός που κείτεται στις πάνω αμμουδιές
Ανάσκελα φουμέρνοντας ασημοκαπνισμένα ελιόφυλλα
Τα τζίτζικια ζεσταίνονται στ' αυτιά του
Τα μυρμήγκια δουλεύουνε στο στήθος του
Σαύρες γλιστρούν στη χλόη της μασχάλης
Κι από τα φύκια των ποδιών του αλαφροπερνά ένα κύμα
Σταλμένο απ' τη μικρή σειρήνα που τραγούδησε:

Ω σώμα του καλοκαιριού γυμνό καμένο
 Φαγωμένο από το λάδι κι από το αλάτι
 Σώμα του βράχου και ρίγος της καρδιάς
 Μεγάλο ανέμισμα της κόμης λυγαριάς
 Άχνα βασιλικού πάνω από το σγουρό εφηβαίο
 Γεμάτο αστράκια και πευκοβελόνες
 Σώμα βαθύ πλεούμενο της μέρας!
 Έρχονται σιγανές βροχές ραγδαία χαλάζια
 Περνάν δαρμένες οι στεριές στα νύχια του χιονιά
 Που μελανιάζει στα βαθιά μ' αγριεμένα κύματα
 Βουτάνε οι λόφοι στα πηχτά μαστάρια των νεφών
 Όμως και πίσω απ' όλα αυτά χαμογελάς ανέγνοια
 Και ξαναβρίσκεις την αθάνατη ώρα σου
 Όπως στις αμμουδιές σε ξαναβρίσκει ο ήλιος
 Όπως μες στη γυμνή σου υγεία ο ουρανός.

III.

Μέρα στιλπνή αχιβάδα της φωνής που μ' έπλασες
 Γυμνόν να περπατώ στις καθημερινές μου Κυριακές
 Ανάμεσ' από των γιαλών τα καλωσόρισες
 Φύσα τον πρωτογνώριστο άνεμο
 Άπλωσε μια πρασιά στοργής
 Για να κυλήσει ο ήλιος το κεφάλι του
 Ν' ανάψει με τα χείλια του τις παπαρούνες
 Τις παπαρούνες που θα δρέψουν οι περήφανοι άνθρωποι
 Για να μην είναι άλλο σημάδι στο γυμνό τους στήθος
 Από το αίμα της αψηφισιάς που ξέγραψε τη θλίψη
 Φτάνοντας ως τη μνήμη της ελευθερίας.

Είπα τον έρωτα την υγεία του ρόδου την αχτίδα
 Που μονάχη ολόισα βρίσκει την καρδιά
 Την Ελλάδα που με σιγουριά πατάει στη θάλασσα
 Την Ελλάδα που με ταξιδεύει πάντοτε
 Σε γυμνά χιονόδοξα βουνά.

Δίνω το χέρι στη δικαιοσύνη
 Διάφανη κρήνη κορυφαία πηγή
 Ο ουρανός μου είναι βαθύς κι ανάλλαχτος
 Ότι αγαπώ γεννιέται αδιάκοπα
 Ότι αγαπώ βρίσκεται στην αρχή του πάντα.

IV.

Πίνοντας ήλιο κορινθιακό
 Διαβάζοντας τα μάρμαρα
 Δρασκελίζοντας αμπέλια θάλασσες
 Σημαδεύοντας με το καμάκι
 Ένα τάμα ψάρι που γλιστρά
 Βρήκα τα φύλλα που ο ψαλμός του ήλιου αποστηθίζει

Τη ζωντανή στεριά που ο πόθος χαίρεται
Ν' ανοίγει.

Πίνω νερό κόβω καρπό
Χώνω το χέρι μου στις φυλλωσιές του ανέμου
Οι λεμονιές αρδεύουνε τη γύρη της καλοκαιριάς
Τα πράσινα πουλιά σκίζουν τα όνειρά μου
Φεύγω με μια ματιά
Ματιά πλατιά όπου ο κόσμος ξαναγίνεται
Όμορφος από την αρχή στα μέτρα της καρδιάς.

V.

Ποιο πουμπούκι ακόμη ανέραστο απειλεί τη μέλισσα
Ο άνεμος βρίσκει μια παρέα φυλλώματα κυματιστά
Η στεριά σκαμπανεβάζει
Στον αφρό των χόρτων οι μουριές ανοίγουν τα πανιά
Το τελευταίο ταξίδι μοιάζει με το πρώτο πρώτο.
Ω να σπάσουν οι πέτρες να λυγίσουνε τα θυμωμένα σίδερα
Ο αφρός να φτάσει ως την καρδιά ζαλίζοντας τα θεριεμένα μάτια
Η θύμηση να γίνει ένα κλαδάκι δυόσμου αμάραντο
Κι από τη ρίζα του να ορμήσουν άνεμοι γιορτής
Εκεί να γείρουμε το μέτωπο
Τ' αστραφτερά μας πράγματα να 'ναι κοντά
Στην πρώτη απλοχεριά του πόθου
Η κάθε γλώσσα να μιλεί την καλοσύνη της ημέρας
Ήμερα να χτυπάει στις φλέβες ο παλμός της γης.

VI.

Χτυπήσανε τη μέρα σε καλή μεριά
Ξύπνησε το νερό μέσα στο χώμα
Κρύα φωνή νεογέννητη
Που σμίγει από μακριά τη γειτονιά των βρύων.
Με χάδι από λιοτρόπι δε φοβάται
Το περιβόλι μήπως βγει στην άβυσσο
Χέρι με χέρι παν οι ερωτευμένοι
Όταν χτυπάνε οι καμπάνες του ήλιου.
Υγεία ηχώ φοράδα
Πέταλο και φτερό πλαγίας
Σύννεφο και χορτάρι αθέριστο
Γλαυκές οργιές ανέμου.
Λοξά τ' ανήλικα πουλιά
Παν να σημάνουν άνοιξη στα σύννεφα
Κι όσα η χαρά ποτές δεν ονομάτισε
Τώρα διψούν την ευτυχία του κόσμου.
Δίψα του κόσμου η αντρική στολή σου πάει
Θα πας να βρεις τη θηλυκή σου κοίτη
Αναποδογυρίζοντας ένα λιβάδι
Έναστρο που του φύγαν οι ανεμώνες.

VII.

Κάτω στις μαργαρίτας το αλωνάκι
 Στήσαν χορό τρελό τα μελισσόπουλα
 Ιδρώνει ο ήλιος τρέμει το νερό
 Φωτιάς σουσάμια σιγοπέφτουνε
 Στάχια ψηλά λυγίζουνε τον μελαψό ουρανό.
 Με χείλια μπρούντζινα κορμιά γυμνά
 Τσουρουφλισμένα στο τσακμάκι του οίστρου
 Εε! εε! Τραντάζοντας διαβαίνουν οι αμαξάδες
 Στο λάδι της κατηφοριάς τ' αλόγατα βουλιάζουν
 Τ' αλόγατα ονειρεύονται
 Μια πολιτεία δροσερή με γούρνες μαρμαρένιες
 Ένα τριφύλλι σύννεφο έτοιμο να χυθεί
 Στους λόφους των λιγνών δέντρων που ζεματάν τ' αυτιά τους
 Στα ντέφια των μεγάλων κάμπων που χοροπηδάν τις
 καβαλίνες τους.
 Πέρα μες στα χρυσά νταριά κοιμούνται αγοροκόριτσα
 Ο ύπνος τους μυρίζει πυρκαγιά
 Στα δόντια τους ο ήλιος σπαρταράει
 Απ' τη μασχάλη τους γλυκά στάζει το μοσχοκάρυδο
 Κι η άχνα πιωμένη με βαριές χτυπιές παραπατά
 Στην αζαλιά στην έλισσα και στη μοσκοϊτιά!

VIII.

Έζησα τ' όνομα το αγαπημένο
 Στον ίσκιο της γιαγιάς ελιάς
 Στον ρόχθο της ισόβιας θάλασσας.
 Εκείνοι που με λιθοβόλησαν δεν ζούνε πια
 Με τις πέτρες τους έχτισα μια κρήνη
 Στο κατώφλι της έρχονται γλωρά κορίτσια
 Τα χείλια τους κατάγονται από την αυγή
 Τα μαλλιά τους ξετυλίγονται βαθιά στο μέλλον.
 Έρχονται χελιδόνια τα μωρά του ανέμου
 Πίνουν πετούν να πάει μπροστά η ζωή
 Το φόβητρο του ονείρου γίνεται όνειρο
 Η οδύνη στρίβει το καλό ακρωτήρι
 Καμιά φωνή δεν πάει χαμένη στους κόρφους τ' ουρανού.
 Ω αμάραντο πέλαγο τι ψιθυρίζεις πες μου
 Από νωρίς είμαι στο πρωινό σου στόμα
 Στην κορυφήν όπου προβάλλ' η αγάπη σου
 Βλέπω τη θέληση της νύχτας να ξεχύνει τ' άστρα
 Τη θέληση της μέρας να κορφολογάει τη γη.
 Σπέρνω στους κάμπους της ζωής χίλια μπλαβάκια
 Χίλια παιδιά μέσα στο τίμιο αγέρι
 Ωραία γερά παιδιά που αχνίζουν καλοσύνη
 Και ξέρουν ν' ατενίζουν τους βαθιούς ορίζοντες
 Όταν η μουσική ανεβάζει τα νησιά.

Χάραξα τ' όνομα το αγαπημένο
 Στον ίσκιο της γιαγιάς ελιάς
 Στον ρόχθο της ισόβιας θάλασσας.

ΙΧ.

Ο κήπος έμπαινε στη θάλασσα
 Βαθύ γαρίφαλο ακρωτήρι
 Το χέρι σου έφευγε με το νερό
 Να στρώσει νυφικό το πέλαγος
 Το χέρι σου άνοιγε τον ουρανό.

Άγγελοι μ' έντεκα σπαθιά
 Πλέανε πλάι στ' όνομά σου
 Σκίζοντας τ' ανθισμένα κύματα
 Κάτω μπατέρναν τα λευκά πανιά
 Σ' απανωτές σπιλιάδες γραίγου.

Μ' άσπρα τριανταφυλλαγκάθια
 Έραβες φιόγκους προσμονής
 Για τα μαλλιά των λόφων της αγάπης σου
 Έλεγες: Η χτενίστρα του φωτός
 Είναι πηγή στη γη που διασκεδάζει.

Κλέφτρα σαίτα σκάνταλο του γέλιου
 Ω εγγονούλα της γρια-λιακάδας
 Μέσ' απ' τα δέντρα πείραζες τις ρίζες
 Άνοιγες τα χωνάκια του νερού
 Ραβδίζοντας της λησμονιάς τα τζίτζιφα.
 Ή πάλι νύχτα μ' άσωτα βιολιά
 Μέσα στους μισοχαλασμένους μύλους
 Κρυφομιλούσες με μια μάγισσα
 Στους κόρφους σου έκρυβες μια χάρη
 Που ήταν το ίδιο το φεγγάρι.
 Φεγγάρι εδώ φεγγάρι εκεί
 Αίνιγμα διαβασμένο από τη θάλασσα
 Για το δικό σου το χατίρι
 Ο κήπος έμπαινε στη θάλασσα
 Βαθύ γαρίφαλο ακρωτήρι.

Χ.

Παιδί με το γρατσουνισμένο γόνατο
 Κουρεμένο κεφάλι όνειρο ακούρευτο
 Ποδιά με σταυρωμένες άγκυρες
 Μπράτσο του πεύκου γλώσσα του ψαριού
 Αδερφάκι του σύννεφου!
 Κοντά σου είδες ν' ασπρίζει ένα βρεμένο βότσαλο
 Άκουσες να σφυρίζει ένα καλάμι
 Τα πιο γυμνά τοπία που γνώρισες
 Τα πιο χρωματιστά

Βαθιά-βαθιά ο αστείος περίπατος του σπάρου
Ψηλά-ψηλά της εκκλησίτσας το καπέλο
Και πέρα-πέρα ένα βαπόρι με φουγάρα κόκκινα.
Είδες το κύμα των φυτών όπου έπαιρνε η πάχνη
Το πρωινό λουτρό της το φύλλο της φραγκοσυκιάς
Το γεφυράκι στη στροφή του δρόμου
Αλλά και τ' αγριοχαμόγελο
Σε μεγάλους χτύπους δέντρων
Σε μεγάλα λιοστάσια παντρείας
Εκεί που στάζουν από τα ζουμπούλια δάκρυα
Εκεί που ανοίγει ο αχινός τους γρίφους του νερού
Εκεί που τ' άστρα προμηθούν τη θύελλα.
Παιδί με το γρατσουνισμένο γόνατο
Χαϊμαλί τρελό σαγόνι πεισματάρικο
Παντελονάκι αέρινο
Στήθος του βράχου κρίνο του νερού
Μορτάκι του άσπρου σύννεφου!

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης: Το μοιρολόγι της φώκιας (1908)

Κάτω από τον κρημνόν, οπού βρέχουν τα κύματα, όπου κατέρχεται το μονοπάτι, το αρχίζον από τον ανεμόμυλον του Μαμογιάννη, οπού αντικρίζει τα Μνημούρια, και δυτικώς, δίπλα εις την χαμηλήν προεξοχήν του γιαλού, την οποίαν τα μαγκόπαιδα του χωρίου, οπού δεν παύουν από πρωίας μέχρις εσπέρας, όλον το θέρος, να κολυμβούν εκεί τριγύρω, ονομάζουν το Κοχύλι – φαίνεται να έχη τοιούτον σχήμα – κατέβαινε το βράδυ βράδυ η γρια-Λούκαινα, μία χαροκαμένη πτωχή γραία, κρατούσα υπό την μασχάλην μίαν αβασταγήν, δια να πλύνη τα μάλλινα σινδονία της εις το κύμα το αλμυρόν, είτα να τα ξεγλυκάνη εις την μικράν βρύσιν, το Γλυφονέρι, οπού δακρύζει από τον βράχον του σχιστολίθου, και χύνεται ηρέμα εις τα κύματα. Κατέβαινε σιγά τον κατήφορον, το μονοπάτι, και με ψίθυρον φωνήν έμελεπεν εν πένθιμον βαθύ μοιρολόγι, φέρουσα άμα την παλάμην εις το μέτωπόν της, δια να σκεπάση τα όμματα από το θάμβος του ηλίου, οπού εβασίλευεν εις το βουνόν αντικρύ, κι αι ακτίνες του εθώπευον κατέναντί της τον μικρόν περίβολον και τα μνήματα των νεκρών, πάλλευκα, ασβεστωμένα, λάμποντα εις τας τελευταίας του ακτίνας.

Ενθυμείτο τα πέντε παιδιά της, τα οποία είχε θάψει εις το αλώνι εκείνο του χάρου, εις τον κήπον εκείνον της φθοράς, το εν μετά το άλλο, προ χρόνων πολλών, όταν ήτο νέα ακόμη. Δύο κοράσια και τρία αγόρια, όλα εις μικράν ηλικίαν της είχε θερίσει ο χάρος ο αχόρταστος.

Τελευταίον επήρε και τον άνδρα της, και της είχαν μείνει μόνον δύο υιοί, ξενιτευμένοι τώρα· ο εις είχαν υπάγει, της είπον, εις την Αυστραλίαν, και δεν είχε στείλει γράμμα από τριών ετών· αυτή δεν ήξευρε τι είχαν απογίνειν ο άλλος ο μικρότερος εταξίδευε με τα καράβια εντός της Μεσογείου, και κάποτε την ενθυμείτο ακόμη. Της είχε μείνει και μία κόρη, υπανδρευμένη τώρα, με μισήν δωδεκάδα παιδιά.

Πλησίον αυτής, η γρια-Λούκαινα εθήτευε τώρα, εις το γήρας της, και δι' αυτήν επήγαινε τον κατήφορον, το μονοπάτι, δια να πλύνη τα χράμια και άλλα διάφορα σκουτιά εις το κύμα το αλμυρόν, και να τα ξεγλυκάνη στο Γλυφονέρι.

Η γραία έκυψεν εις την άκρην χθαμαλού, θαλασσοφαγωμένου βράχου, και ήρχισε να πλύνη τα ρούχα. Δεξιά της κατήρχετο ομαλώτερος, πλαγιαστός, ο κρημνός του γηλόφου, εφ' ου ήτο το Κοιμητήριον, και εις τα κλίτη του οποίου εκυλίοντο αενάως προς την θάλασσαν την πανδέγμονα

τεμάχια σαπρών ξύλων από ξεχώματα, ήτοι ανακομιδές ανθρωπίνων σκελετών, λείψανα από χρυσές γόβες ή χρυσοκέντητα υποκάμισα νεαρών γυναικών, συνταφέντα ποτέ μαζί των, βόστρυχοι από κόμας ξανθάς, και άλλα του θανάτου λάφυρα. Υπεράνω της κεφαλής της, ολίγον προς τα δεξιά, εντός μικράς κρυπτής λάκκας, παραπλεύρως του Κοιμητηρίου, είχε καθίσει νεαρός βοσκός, επιστρέφων με το μικρόν κοπάδι του από τους αγρούς, και, χωρίς ν' αναλογισθή το πένθιμον του τόπου, είχε βγάλει το σουραύλι από το μαρσίπιόν του, και ήρχισε να μέλπη φαιδρόν ποιμενικόν άσμα. Το μοιρολόγι της γραίας εκόπασεν εις τον θόρυβον του αυλού, και οι επιστρέφοντες από τους αγρούς την ώραν εκείνην – είχε δύσει εν τω μεταξύ ο ήλιος – ήκουον μόνον την φλογέραν, κι εκοίταζον να ιδώσι πού ήτο ο αυλητής, όστις δεν εφαινετο, κρυμμένος μεταξύ των θάμνων, μέσα εις το βαθύ κοίλωμα του κρημνού.

Μία γολέτα ήτο σηκωμένη στα πανιά, κι έκαμνε βόλτες εντός του λιμένος. Αλλά δεν έπαιρναν τα πανιά της, και δεν έκαμπτε ποτέ τον κάβον τον δυτικόν. Μία φώκη, βοσκούσα εκεί πλησίον, εις τα βαθιά νερά, ήκουσεν ίσως το σιγανόν μοιρολόγι της γραίας, εθέλχθη από τον θορυβώδη αυλόν του μικρού βοσκού, και ήλθε παραέξω, εις τα ρηγά, κι ετέρπετο εις τον ήχον, κι ελικνίζετο εις κύματα. Μία μικρά κόρη, ήτο η μεγαλύτερα εγγονή της γραίας, η Ακριβούλα, εννέα ετών, ίσως την είχε στείλει η μάνα της, ή μάλλον είχε ξεκλεφθή από την άγρυπνον επιτήρησίν της, και μαθούσα ότι η μάμμη ευρίσκετο εις το Κοχύλι, πλύνουσα εις τον αιγιαλόν, ήλθε να την εύρη, δια να παίξη ολίγον εις τα κύματα. Αλλά δεν ήξευρεν όμως πόθεν ήρχιζε το μονοπάτι, από του Μανογιάννη τον μύλον, αντικρύ στα Μνημούρια, και άμα ήκουσε την φλογέραν, επήγε προς τα εκεί και ανεκάλυψε τον κρυμμένον αυλητήν και αφού εχόρτασε ν' ακούη το όργανόν του και να καμαρώνη τον μικρόν βοσκόν, είδεν εκεί που, εις την αμφιλύκην του νυκτώματος, εν μικρόν μονοπάτι, πολύ απότομον, πολύ κατηφορικόν, κι ενόμισεν ότι αυτό ήτο το μονοπάτι, και ότι εκείθεν είχε κατέλθει η γραία η μάμμη της· κι επήρε το κατηφορικόν απότομον μονοπάτι δια να φθάση εις τον αιγιαλόν να την ανταμώνη. Και είχε νυκτώσει ήδη.

Η μικρά κατέβη ολίγα βήματα κάτω, είτα είδεν ότι ο δρομίσκος εγίνετο ακόμη πλέον απόκρημνος. Έβαλε μίαν φωνήν, κι επροσπάθει ν' αναβή, να επιστρέψη οπίσω. Ευρίσκετο επάνω εις την οφρύν ενός προεξέχοντος βράχου, ως δύο αναστήματα ανδρός υπεράνω της θαλάσσης. Ο ουρανός εσκοτεινίαζε, σύννεφα έκρυπταν τα άστρα, και ήτον στην χάσιν του φεγγαριού. Επροσπάθησε και δεν εύρισκε πλέον τον δρόμον πόθεν είχε κατέλθει. Εγύρισε πάλιν προς τα κάτω, κι εδοκίμασε να καταβή. Εγλίστησε κι έπεσε, – μπλουμ! – εις το κύμα. Ήτο τόσο βαθύ όσον και ο βράχος υψηλός. Δύο οργυιές ως έγγιστα. Ο θόρυβος του αυλού έκαμε να μη ακουσθή η κραυγή. Ο βοσκός ήκουσεν ένα πλαταγισμόν, αλλά εκείθεν όπου ήτο, δεν έβλεπε την βάσιν του βράχου και την άκρην του γιαλού. Άλλως δεν είχε προσέξει εις την μικράν κόρην και σχεδόν δεν είχαν αισθανθή την παρουσίαν της.

Καθώς είχε νυκτώσει ήδη, η γραία Λούκαινα είχε κάμει την αβασταγήν της, και ήρχισε ν' ανέρχεται το μονοπάτι, επιστρέφουσα κατ' οίκον. Εις την μέσην του δρομίσκου ήκουσε τον πλαταγισμόν, εστράφη κι εκοίταξεν εις το σκότος, προς το μέρος όπου ήτο ο αυλητής.

– Κείνος ο Σουραυλής θα είναι, είπε, διότι τον εγνώριζε. Δεν του φτάνει να ξυπνά τους πεθαμένους με τη φλογέρα του, μόνο ρίχνει και βράχια στο γιαλό για να χαζεύη... Σημαδιακός κι αταίριαστος είναι.

Κι εξηκολούθησε τον δρόμον της.

Κι η γολέτα εξηκολούθει ακόμη να βολταντζάρη εις τον λιμένα. Κι ο μικρός βοσκός εξηκολούθει να φυσά τον αυλόν του εις την σιγήν της νυκτός.

Κι η φώκη, καθώς είχαν έλθει έξω εις τα ρηγά, ήυρε το μικρόν πνιγμένον σώμα της πτωχής Ακριβούλας, και ήρχισε να το περιτριγυρίζη και να το μοιρολογά, πριν αρχίση τον εσπερινόν δείπνον της.

Το μοιρολόγι της φώκης, το οποίον μετέφρασεν εις ανθρώπινα λόγια εις γέρον ψαράς, εντριβής εις την άφωνον γλώσσαν των φωκών, έλεγε περίπου τα εξής:

*Αυτή ήτον η Ακριβούλα
η εγγόνα της γρια-Λούκαινας.
Φύκια 'ναι τα στεφάνια της,
κοχύλια τα προικιά της...
κι η γριά ακόμη μοιρολογά
τα γεννοβόλια της τα παλιά.
Σαν να 'χαν ποτέ τελειωμό
τα πάθια κι οι καημοί του κόσμου.*

Ανδρέας Καρκαβίτσας: Η θάλασσα (1899)

Ο πατέρας μου – μύρο το κύμα που τον τύλιξε – δεν είχε σκοπό να με κάμει ναυτικό.

– Μακριά, έλεγε, μακριά, παιδί μου, απ' τ' άτιμο στοιχειό!

Δεν έχει πίστη, δεν έχει έλεος. Λάτρεψέ την όσο θες, δόξασε την· εκείνη το σκοπό της. Μην κοιτάς που χαμογελά, που σου τάζει θησαυρούς. Αργά γρήγορα θα σου σκάψει το λάκκο ή θα σε ρίξει πετσί και κόκαλο, άχρηστο στον κόσμο. Είπες θάλασσα, είπες γυναίκα, το ίδιο κάνει. Και τα έλεγε αυτά άνθρωπος που έφαγε τη ζωή του στο καράβι, που ο πατέρας, ο πάππος, ο πρόπαππος, όλοι ως τη ρίζα της γενιάς ξεψύχησαν στο παλαμάρι. Μα δεν τα έλεγε μόνον αυτός, αλλά κι οι άλλοι γέροντες του νησιού, οι απόμαχοι των αρμένων τώρα, και οι νιότεροι, που είχαν ακόμη τους κάλλους στα χέρια, όταν κάθιζαν στον καφενέ να ρουφήξουν τον ναργιλέ, κουνούσαν το κεφάλι και στενάζοντας έλεγαν:

– Η θάλασσα δεν έχει πια ψωμί. Ας είχα ένα κλήμα στη στεριά και μαύρη πέτρα να ρίξω πίσω μου.

Η αλήθεια είναι πως πολλοί τους όχι κλήμα, άλλα νησί ολάκερο μπορούσαν ν' αποχτήσουν με τα χρήματα τους. Μα όλα τα έριχναν στη θάλασσα. Παράβγαιναν ποιος να χτίσει μεγαλύτερο καράβι, ποιος να πρωτογίνει καπετάνιος. Και γω που άκουα συχνά τα λόγια τους και τα έβλεπα τόσο ασύμφωνα με τα έργα τους δε μπορούσα να λύσω το μυστήριο. Κάτι, έλεγα, θεϊκό ερχόταν κι έσερνε όλες εκείνες τις ψυχές και τις γκρέμιζε άβουλες στα πέλαγα, όπως ο τρελοβοριάς τα στειρολίθαρα.

Αλλά το ίδιο κάτι μ' έσπρωχνε και μένα εκεί. Από μικρός την αγαπούσα τη θάλασσα. Τα πρώτα βήματα μου να ειπείς, στο νερό τα έκαμα. Το πρώτο μου παιχνίδι ήταν ένα κουτί από λουμίνα μ' ένα ξυλάκι ορθό στη μέση για κατάρτι, με δυο κλωστές για παλαμάρια, ένα φύλλο χαρτί για πανάκι και με την πύρινη φαντασία μου που το έκανε μπάρκο τρικούβερτο. Πήγα και το έριξα στη θάλασσα με καρδιοχτύπι. Αν θέλεις, ήμουν και γω εκεί μέσα. Μόλις όμως το απίθωσα, και βούλιαξε στον πάτο. Μα δεν άργησα να κάμω άλλο μεγαλύτερο από σανίδια. Ο ταρσανάς για τούτο ήταν στο λιμανάκι του Αϊ-Νικόλα. Το έριξα στη θάλασσα και τ' ακολούθησα κολυμπώντας ως την εμπατή του λιμανιού που το πήρε το ρέμα μακριά. Αργότερα έγινα πρώτος στο κουπί, στο κολύμπι πρώτος, τα λέπια μου έλειπαν.

– Μωρέ γεια σου, και συ θα μας ντροπιάσεις όλους, έλεγαν οι γεροναύτες, όταν μ' έβλεπαν να τσαλαβουτώ σαν δέλφινας.

Εγώ καμάρωνα και πίστευα να δείξω προφητικά τα λόγια τους. Τα βιβλία – πήγαινα στο Σχολαρχείο θυμούμαι – τα έκλεισα για πάντα. Τίποτα δεν έβρισκα μέσα να συμφωνεί με τον πόθο μου. Ενώ εκείνα που είχα γύρω μου, ψυχωμένα κι άψυχα, μού έλεγαν μύρια. Οι ναύτες με τα ηλιοκαμένα τους πρόσωπα και τα φανταχτερά τους ρούχα· οι γέροντες με τα διηγήματά τους· τα ξύλα με τη χτυπητή κορμοστασιά, οι λυγερές με τα τραγούδια τους:

Όμορφος που ‘ναι ο γεμιτζής, όταν βραχεί κι αλλάζει
και βάλει τ’ άσπρα ρούχα του και στο τιμόνι κάτσει.

Το άκουα από την κούνια μου κι έλεγα πως ήταν φωνή του νησιού μας, που παρακινούσε τους άντρες στη θαλασσινή ζωή. Έλεγα τότε και γω να γίνω γεμιτζής και να κάτσω θαλασσοβρεμένος στο τιμόνι. Θα γινόμουν όμορφος τότε, παλλήκαρος σωστός, θα με καμάρωνε το νησί, θα με αγαπούσαν τα κορίτσια! Ναι την αγαπούσα τη θάλασσα! Την έβλεπα ν’ απλώνεται απ’ τ’ ακρωτήρι ως πέρα, πέρα μακριά, να χάνεται στα ουρανοθέμελα σαν ζαφειρένια πλάκα στρωτή, βουβή και πάσχιζα να μάθω το μυστικό της. Την έβλεπα, οργισμένη άλλοτε, να δέρνει με αφρούς τ’ ακρογιάλι, να καβαλικεύει τα χάλαρα, να σκαλώνει στις σπηλιές, να βροντά και να ηχάει, λες και ζητούσε να φτάσει στην καρδιά τής Γης για να σβήσει τις φωτιές της. Κι έτρεχα μεθυσμένος να παίξω μαζί της, να τη θυμώσω, να την αναγκάσω να με κυνηγήσει, να νιώσω τον αφρό της απάνω μου, όπως πειράζουμε αλυσοδεμένα τ’ αγρίμια. Και όταν έβλεπα καράβι να σηκώνει την άγκυρα, να βγαίνει από το λιμάνι και ν’ αρμενίζει στ’ ανοιχτά: όταν άκουα τις φωνές των ναυτών που γύριζαν τον αργάτη και τα καταβοδόμενα των γυναικών, η ψυχή μου πετούσε θλιβερό πουλάκι απάνω του. Τα σταχτόμαυρα πανιά, τα ολοφούσκωτα: τα σχοινιά τα κοντυλογραμμένα: τα πόμολα που άφηναν φωτεινή γραμμή ψηλά μ’ έκραζαν να πάω μαζί τους, μου έταζαν άλλους τόπους, ανθρώπους άλλους, πλούτη, χαρές, φιλιά. Και νυχτόμερα η ψυχή μου κατάντησε άλλον πόθο να μην έχει παρά το ταξίδι. Ακόμη και την ώρα που ερχόταν πικρό χαμπέρι στο νησί και ο πνιγμός πλάκωνε τις ψυχές όλων και χυνόταν βουβή η θλίψη από τα ζαρωμένα μέτωπα ως τ’ άψυχα λιθάρια της ακρογιαλιάς: όταν έβλεπα τα ορφανοπαίδια στους δρόμους και τις γυναίκες μαυροφόρες, απαρηγόρητες τις αρραβωνιαστικιές: όταν άκουγα να διηγούνται ναυαγοί το μαρτύριο τους, πείσμα μ’ έπιανε που δεν ήμουν και γω μέσα: πείσμα και σύγκρομα μαζί.

Δεν κρατήθηκα περισσότερο. Έλειπε ο πατέρας με τη σκούνα στο ταξίδι. Μίσησε κι ο καπετάν Καλιγέρης, ο θεός μου, για τη Μαύρη θάλασσα. Του έπεσα στο λαιμό: τον παρακάλεσε κι η μάνα μου από φόβο μην αρρωστήσω: με πήρε μαζί του.

– Θα σε πάρω, μου λέει, μα θα δουλέψεις: το καράβι θέλει δουλειά. Δεν είναι ψαρότρατα να ‘χεις φαί και ύπνο.

Τον φοβόμουν πάντα το θείο μου. Ήταν άγριος και κακός σε μένα, όπως και στους ναύτες του. Κάλλιο σκλάβος στ’ Αλιτζέρι – παρά με τον Καλιγέρη, έλεγαν για να δείξουν την απονιά του. Ότι παστό παλιοκρέατο, μουχλιασμένος μπακαλάος, αλεύρι πικρό, σκουληκιασμένη γαλέτα, τυρί – τεμπεσίρι, στην αποθήκη του Καλιγέρη βρισκότανε. Κι ο λόγος του πάντα προσταγή, αγριοβλαστήμια και βρισίδι. Μόνον απελπισμένοι πήγαιναν στη δούλεψη του. Μα ο μαγνήτης που έσερνε την ψυχή μου έκανε να τα λησμονήσω όλα. Να πατήσω μια στην κουβέρτα, έλεγα, και δουλειά όση θες.

Αληθινά ρίχτηκα στη δουλειά με τα μούτρα. Έκαμα παιχνίδι τις ανεμόσκαλες. Όσο ψηλότερα η δουλειά, τόσο πρόθυμος εγώ. Μπορεί ο θεός μου να ήθελε να παιδευτώ από την αρχή για να μετανιώσω. Από την πλύση της κουβέρτας στο ξύσιμο: από το ράψιμο των πανιών στον σχοινιών το πλέξιμο: από το λύσιμο των αρμένων στο δέσιμο. Τώρα στην τρόμπα: τώρα στον αργάτη φόρτωμα – ξεφόρτωμα, καλαφάτισμα, χρωμάτισμα, πρώτος εγώ. Πρώτος; Πρώτος: τι μ’ έμελλε; Μου έφτανε πως ανέβαινα ψηλά στη σταύρωση κι έβλεπα κάτω τη θάλασσα να σχίζεται και να πισωδρομεί υποταχτική μου. Τον άλλον κόσμο, τους στεριανούς, με θλίψη τους έβλεπα.

– Ψε!... έλεγα με περιφρόνηση. Ζούνε τάχα κι εκείνοι!...

Απάνω στο μεθύσι μου ακούω τη φωνή του καπετάνιου να βροντά δίπλα μου:

– Μάινα πανιά!... Μάινα και στίγγα πανιά!...

Τρόμαξα και τρέχω πίσω από τους ναύτες. Πηδούν εκείνοι στους φλόκους: κοντά και γω. Σκαρφαλώνουν στις σταύρωσες, απάνω και γω. Σε πέντε λεπτά το μάρκο έμεινε ξυλάρμενο. Μα

ο καπετάνιος δεν έπαυε να φωνάζει, να βρίζει και να βλαστημά. Τον κοιτάζω, ανάθεμα και κατάλαβα τι έλεγε.

– Μωρέ τι τρέχει; ρωτάω το διπλανό μου, εκεί που δέναμε τον παπαφίγκο.

– Η τρόμπα, δε βλέπεις; Ο σίφουνας!

Σίφουνας! έφριξα. Ακουστά είχα τα θάματα του· πως σαρώνει ότι λάχει στο διάβα του· σχίζει πανιά, ρίχνει κατάρτια, γονατίζει πλεούμενα. Τώρα τον έβλεπα με τα μάτια μου. Δεν ήταν ένας· ήταν τρεις-τέσσερες. Οι δύο κατά το Βατούμ· οι άλλοι δίπλα στ' ανοιχτά. Κι εμπρός μας ο Καύκασος, σκουντούφλης, έδειχνε τα χαλαρόφραχτα περιγιάλια του. Ο ουρανός συγνεφοσκεπασμένος, η θάλασσα μαυριδερή μ' ένα ελαφρό τρέμουλο, σαν να είχε ανατριχίλα. Πρώτη φορά που είδα φοβισμένη τη φιλενάδα μου.

Ο ένας σίφουνας λιγνός, καμαρωτός σαν προβοσκίδα ελέφαντα, κρεμόταν στα νερά μαύρος και ακίνητος. Ο άλλος χοντρός, ολόισος, κόπηκε άξαφνα στη μέση σαν καπνοκολώνα, σκόρπισε η βάση του και απόμεινε γλωσσίδι κρεμάμενο από τα σύγνεφα. Είδα να τεντώνει το λαιμό του εδώ και κει, να κινεί τις φούντες του σαν φιδόγλωσσες, λες και ζητούσε κάτι στα νερά, και άξαφνα να κουλουριάζεται και να φωλιάζει στα σύσκοτα. Ο τρίτος όμως, σταχτόμαυρος, σαν κορμός λεύκας, αφού ρούφηξε και πρήσθηκε καλά, δραμπαλίστη και βάδιζε καταπάνω μας.

– Κάτου μωρέ! κάτου! ακούω τη φωνή από το κάσαρο. Γυρίζω· οι ναύτες είχαν κατεβεί. Εγώ, αγκαλιασμένος καλά στο κορζέτο, ξεχάστηκα κοιτάζοντας το θάμα. Γλίστησα δίπλα στον καπετάνιο. Τον βλέπω με μάτια γουρλωμένα να κοιτάζει το στοιχειό. Στο δεξί χέρι κρατούσε ένα μαυρομάνικο λάζο κι έστεκε πίσω στο πρυμίο κατάρτι, σαν να το έβανε μετερίζι. Κοντά ο ναύκληρος γέμιζε βιαστικά το σκουριασμένο τρομπόνι και γύρω οι ναύτες κοίταζαν πότε τον ουρανό, πότε τη θάλασσα κερωμένοι.

Ο σίφουνας ωστόσο πλάκωνε φτεροπόδαρος, ρουφώντας το νερό και τινάζοντας το στον ουρανό, μαύρη καταχνιά κι αντάρα. Τώρα έλεγες θα μας γδύσει το καράβι ή θα το σηκώσει σύσκαρμο ψηλά. Έτσι έφτασε δυο οργιές μακριά μας. Έφεγγε ολοστρόγγυλος, ξανθοπράσινος, σαν καπνισμένο κρύσταλλο και μέσα του ανεβοκατέβαινε το έμβολο, λες και ήθελε να σβήσει μεγάλη πυρκαγιά στα επουράνια.

– Βάρα! προστάζει ο καπετάνιος.

Ο ναύκληρος αδειάζει απάνω του το τρομπόνι. Παλιόκαρφα, μολύβια, στουπιά, όλα χώνεψαν στα πλευρά του. Φάνηκε να τρεμουλιάζει και σταμάτησε. Δοκίμασε πάλι να κινηθεί, έκαμε δυο κλωθογυρίσματα στον τόπο και στάθηκε πάλι σμίγοντας τη θάλασσα με τον ουρανό.

– Δεν κάναμε τίποτα, είπε πικραμένος ο καπετάνιος στο ναύκληρο.

– Το βλέπω και γω. Κάνε την πεντάλφα, καπετάνιε, και το κρίμα το παίρνω.

– Θεέ μου, ήμαρτον· ψιθύρισε αποφασιστικά εκείνος κάνοντας το σταυρό του.

Και με το λάζο χάραξε μια πεντάλφα απάνω στο κατάρτι και είπε τρεις φορές:

– Εν αρχή ην ο Λόγος και ο Λόγος ην προς τον Θεόν και Θεός ην ο Λόγος.

Και κάρφωνε το μαχαίρι στη μέση της πεντάλφας, σαν να το κάρφωνε στα σπλάχνα του θεριού.

Βρόντος ακούστηκε, λες κι έσκασε κανόνι και μέγα κύμα κύλησε επάνω στο κατάστρωμα. Σύγκαιρα ο Καύκασος άστραψε και βρυχηθεί τρανολάλητα, δρόλαπας εξέσπασε κι η θάλασσα η φοβισμένη άφρισε τώρα και μάνιασε απ' άκρη σ' άκρη του πόντου.

– Ίσια πανιά! πρόσταξε ο καπετάνιος γοργά. Τις γάμπιες! τους φλόκους! τα τρέγα!... Κατσάρετε τις σκότες!

Ανοίξαμε τα πανιά και το μάρκο έπιασε πάλι τη γραμμή του.

Τρεις βδομάδες αργότερα κατεβήκαμε στην Πόλη φορτωμένοι. Εκεί έλαβα το πρώτο γράμμα της μάνας μου. Πρώτο γράμμα, πρώτο μαχαίρι στην καρδιά μου.

«Παιδί μου, Γιάννη μου» έλεγε η γριά. Όταν γυρίσεις πάλι στο νησί με τη βοήθεια του Αϊ-Νικόλα και την ευχή μου, δε θα είσαι πια καπετάνιου παιδί. Πάει ο πατέρας σου, η όμορφη σκούνα πάει, πάνε οι δόξες μου! Τα ρούφηξε όλα η Μαύρη Θάλασσα. Τώρα δεν έχεις τίποτε παρά το χαμόσπιτο, εμένα την άφτουρη και το Θεό. Γεια στα χέρια σου! Δούλεψε, παιδί μου, και τίμα το θείο σου. Αν σου μένει κάποτε ξεδούλειο, στέλνε το ν' ανάβω το καντήλι του Άγιου για την ψυχή του πατέρα σου».

Σταύρωσα τα χέρια μου, κοίταξα με βουρκωμένα μάτια τη θάλασσα. Τα λόγια της γραφής μου φάνηκαν απόφωνο στα λόγια του πατέρα μου. Τόσα χρόνια караβοκύρης και τώρα η χήρα του πρόσμενε το δικό μου ξεδούλειο, για να κάμει τα κόλλυβά του! Και κείνου το κορμί, τα σιδερένια μπράτσα ποιος ξέρει τάχα σε τι χάλαρα δέρνονται, ποιος γλάρος τα πετσοκόβει, ποιο κύμα να λευκαίνει τα ψηλόλιγνα κόκαλα!

Ωιμέ! Ανταμώνσαμε για ύστερη φορά μόλις μπήκε στη Θεοδοσία. Καθώς με είδε ψηλά να μαϊνάρω τον τρίγγο, έκαμε το σταυρό του κι έμεινε άφων' άλαλος.

– Τι τον κοιτάς, καπετάν Αγγελή; του φωνάζει ο Καλιγέρης· δεν τον αλλάζω με τον καλύτερο ναύτη σου.

Εγώ διπλοπαρακάλουν ν' ανοίξει η θάλασσα να με καταπιεί. Όσο ένιωθα απάνω μου το βλέμμα του, ησυχία δεν έβρισκα. Έτρεχα βιαστικός, από τη μια άκρη στην άλλη, κατέβαινα στην πλώρη, ανέβαινα στο κάσαρο, πέρναγα τις στραλιέρες, έπιανα τον αργάτη, δούλευα την τρόμπα. Εκείνος κατάλαβε πως τα είχα σαστισμένα και δε σηκώθηκε από τη θέση του, μόνο με ακολουθούσε με βλέμμα παραπονιάρικο σα να μ' έβλεπε στο νεκροκρέβατο.

Την άλλη μέρα μ' έμπλεξε που πήγαινα στην πόλη. Μόλις τον αγνάντεψα, θέλησα να κρυφτώ, αλλ' από μακριά τόσο προσταχτικό ήταν το νόημα του, που τα πόδια μου κόπηκαν.

– Βρε, παιδί μου, τι έπαθες; μου λέει. Το σκέφτηκες καλά τι θα κάμεις;

Πρώτη φορά γνώρισα τη γλύκα της φωνής του. Δε σάστισα όμως.

– Πατέρα, του είπα· το σκέφτηκα. Κακό και ψυχρό μπορεί να είναι το κίνημά μου, μα δε δύναμαι να κάμω αλλιώς. Δε μπορώ να ζήσω αλλιώς. Με κράζ' η θάλασσα. Μη θες να με αποδίσεις. Άσε με κει που βρίσκομαι, γιατί θα πάρω τα μάτια μου και δε με ξαναβλέπεις.

Έκαμε το σταυρό του· στάθηκε λίγο, με κοίταξε κατάματα, κούνησε το κεφάλι.

– Καλά, παιδί μου, είπε· κάνε ότι σε φωτίσει ο Θεός. Εγώ έκαμα το χρέος μου. Ούτε έξοδα λυπήθηκα ούτε λόγια· θυμήσου το, να μη με αναθεματάς αργότερα. Πήγαινε στην ευχή μου.

Ύστερη του ευχή, πρώτη μου θλίψη. Η θάλασσα στο πρώτο μου ταξίδι πλήρωσε την αγάπη μου. Έμεινα πια αναγκαστικός δουλευτής του καπετάν Καλιγέρη. Δουλευτής για το ψωμάκι. Το ψωμάκι το δικό μου και της καπετάνισσας. Αλλά με όλη τη συμβουλή της ούτε να τιμήσω ούτε να δουλέψω μπόρεσα περισσότερο το θείο μου. Αν είναι να δουλέψω ναύτης, σκέφτηκα, δόξα σοι ο θεός, βρίσκονται κι άλλα καράβια. Από να δέχομαι τις βρισιές του συγγενή μου, καλύτερα ενός ξένου. Αποφάσισα στο πρώτο λιμάνι να ξεμπαρκάρω με το καλό.

– Με το καλό, άσε και να ιδείς· λέει ο καπετάν Καλιγέρης, όταν μάντεψε το σκοπό μου.

Πάω μια μέρα να του ζητήσω λάδι για το φαγί.

– Δεν έχει, μου λέει το τρώει κείνος που κάθεσαι στο τιμόνι.

Πάω δεύτερη· το ίδιο. Πάω τρίτη· πάλι το ίδιο. Φυλάω και γω μια μέρα που ήμουν στο τιμόνι, παίρνω τον Αϊ-Νικόλα, τον δένω στο δοιάκι και το αφήνω μάρμαρο. Το καράβι άρχισε να γυρίζει σαν άμυαλο στη θάλασσα.

– Μπρε Γιάννη! φωνάζει ο καπετάνιος. Ποιον άφηκες στο τιμόνι;

– Εκείνον που τρώει το λάδι.

Οι ναύτες σκάνε τα γέλια. Θυμώνει.

– Να φύγεις! μου λέει· γρήγορα τα ρούχα σου κι όξω.

– Να φύγω· το λογαριασμό.

Με παίρνει στην κάμαρα κι αρχίζει να στρώνει το λογαριασμό κατά τη συνήθεια του.

– Την τάδε μέρα συμφωνήσαμε, την τάδε μπήκες μέσα· την άλλη έφερες τα ρούχα σου, την άλλη φύγαμε, την άλλη έπιασες δουλειά. Δεν είναι έτσι;

Ούτε πολλές ούτε λίγες. Πέντε ήμερων μισθό μου έτρωγε. Πάλι καλά.

– Έτσι, του απάντησα.

Και βγήκα με δυο σβάντσικες στη Μεσσήνα.

Άρχισε τώρα η ζωή του ναύτη με τα όλα της. Ζωή και τάξη. Μερμήγκι σωστό. Μερμήγκι στη δουλειά, ποτέ όμως και στο σύναγμα. Τι να εύρεις, τι να συνάξεις; Μεροδούλι μεροφάι. Ένα ζευγάρι ποδήματα, ένας μισθός. Ένας μουσαμάς, άλλος μισθός. Ένα γλέντι στο Κεμέρ-Αλτί, άλλος. Ένας μήνας άδουλος, έξι χρέος. Σύρε να κάμεις κομπόδεμα και να κυβερνήσεις σπίτι. Δόξα να έχει ο Χάρος που μου το ‘κλεισε γρήγορα· πέθανε η καπετάνισσα στο χρόνο απάνω κι έτσι ξενοιόσαμε. Από καράβι σε καράβι, από καπετάνιο σε καπετάνιο, από ταξίδι σε ταξίδι, δέκα χρόνια τα έκλεισα στη θάλασσα. Τα λόγια του πατέρα μου νυχτόημερα στ’ αυτιά μου. Μα τι τ’ όφελος; Βάρα του μαχαιριού γροθιά. Αν είχα και γω ένα κλήμα στη στεριά, πέτρα μαύρη θα έριχνα. Μα πού το κλήμα; Απόφαση το πήρα. Ή το κύμα θα με φάει ή θα με δώσει πετσί και κόκαλο στον κόσμο. Καλά λοιπόν· ζωή χαρισάμενη! Δουλειά και γλέντι. Μηγάρις ήμουν μοναχός; Όλος ο ναυτόκοσμος έτσι δέρνεται. Έκαμα σε τόσα καράβια· είδα και τους ξένους, μα δε ζήλησα την τύχη τους. Παντού ίδια η ζωή του ναύτη. Βρισιές από τον καπετάνιο, από τον φορτωτή καταφρόνια, φοβέρες από τη θάλασσα, σπρωξίματ’ από τη στεριά. Όπου και να γυρίσεις, στα κόντρα βρίσκεσαι.

Μια φορά που ήρθα στον Πειραιά με την εγγλέζικη φρεγάδα, είπα να πάω στην πατρίδα. Από τότε που έφυγα με τον καπετάν Καλιγέρη δε γύρισα ποτέ. Η τύχη με άρπαξε στα φτερά της και μ’ έφερε σβούρα στη γη. Πήγα, ήβρα το σπίτι χάρβαλο, τον τάφο της μάνας μου χορταριασμένο και μια μικρούλα μου αγαπητικιά σωστή αντρογυναίκα. Έκαμα τρισάγιο της μάνας μου, άναψα κερι στην ψυχή του πατέρα μου, έριξα και δυο ματιές στην παλιά μου αγάπη. Στη δεύτερη ματιά ανατρίχιασα.

– Ποιος ξέρει, πικροσυλλογίστηκα, ποιος ξέρει αν άκουα του πατέρα μου τα λόγια, τάχα δε θα ήμουν σήμερα ο άντρας της Μαριώς;

Ο πατέρας της, ο καπετάν Πάραρης, ήταν παλιός караβοκύρης, συνομήλικος του δικού μου. Στάθηκε τυχερός στη θάλασσα, την τρύγησε καλά, ήβρε την περίσταση, πούλησε το μάρκο, αγόρασε χωράφια και τα έκαμε περιβόλι. Μούντζωσε για πάντα το ταξίδι.

Την άλλη μέρα δεν έφυγα, όπως είχα σκοπό· ούτε την άλλη. Ούτε αποβδόμαδα. Δεν ξέρω τι με κράταγε κει· δουλειά δεν είχα. Μα κάθε στιγμή στο νου μου ερχόταν λυχνοσβήστης ο συλλογισμός:

– Αν άκουα του πατέρα μου τα λόγια, τάχα δε θα ήμουνα σήμερα ο άντρας της Μαριώς;

Κι έκοβα βόλτες κάτω από το σπίτι της. Έπιανα κάθε κοντόβραδο το δρόμο που πήγαινε στο πηγάδι για νερό, να πάρω μια ματιά. Τι τα θες, τι τα γυρεύεις; Την αγάπησα τη Μαριώ. Όταν την έβλεπα να διαβαίνει χαμηλωθώρα, λεβεντοπερπάτητη, με στήθη μεστωμένα και τα μαλλιά ανεμιστά στις πλάτες, ποθούσα να κολλήσω απάνω της. Ο μαγνήτης που μ' έσυρε άπραγο παιδί στη θάλασσα, μ' έσερνε τώρα στη γυναίκα. Με το ίδιο πάθος ρίχτηκα στ' αχνάρια της πεντάμορφης. Εκεί έβαλα προξενητή τον καπετάν Καλιγέρη· εδώ τη γριά Καλομοίρα.

– Δε φεύγω, αν δεν πάρω απόκριση· συλλογίστηκα.

Η προξενήτρα τα κατάφερε μια χαρά. Ζάχαρη έβαλε στα λόγια της και πλάνεσε κορίτσι και πατέρα ευθύς.

– Να σου ειπώ· μου λέει ο καπετάν Πάραρης ένα βράδυ παράμερα. Ο σκοπός σου καλός και τίμιο το φέρσιμό σου. Δε θέλω και καλύτερο να μπάσω σπίτι μου παρά το γιο του φίλου μου, του αδερφού μου. Το Μαριώ είναι δικό σου· με μια συμφωνία. Θ' αρνηθείς τη θάλασσα. Εκείνο που έλεγε ο πατέρας σου το λέω και γω. Δεν έχει πίστη, δεν έχει έλεος, θα την αφήσεις λοιπόν τη θάλασσα.

– Μα τι να κάμω; του είπα, πώς θα ζήσω; Ξέρεις καλά πως άλλη τέχνη δεν έμαθα.

– Το ξέρω. Μα το Μαριώ έχει το δικό του.

– Λοιπόν θα πάρω γυναίκα να με τρέφει;

– Όχι, δε θα σε τρέφει· μη θυμώνεις. Δε θέλω να σε προσβάλω. Θα δουλέψεις· θα δουλέψετε κι οι δυο. Είναι το περιβόλι, είναι τ' αμπέλι, είναι το χωράφι. Δουλευτάδες καρτερούν.

Η αλήθεια είναι πως δεν ήθελα και τίποτε άλλο. Τη θάλασσα την αρνιόμουν και την απαρνιόμουν. Είχα καταντήσει σαν τον Αϊ-Λια που πήρε στον ώμο το κουπί και ανέβη στα βουνά, ζητώντας κατοικία εκεί που οι άνθρωποι δεν ήξεραν τ' όνομά της. Παρόμοια και γω. Ούτε τ' όνομά της, ούτε το χρώμα της. Τα κάλλη της δεν είχαν για μένα μυστικά, τα μάγια λύθηκαν.

– Σύμφωνοι, του είπα· έχεις το λόγο μου.

Τρία χρόνια έκαμα με το Μαριώ απάνω στο Τραπί, χωριό του πεθερού μου· τρία χρόνια ζωή αληθινή. Έμαθα την αξίνα και δούλευα μαζί της το περιβόλι, το αμπέλι, το χωράφι. Πώς πέρναε ο καιρός δεν το κατάλαβα. Δουλειά κι αγάπη. Τώρα σκάφταμε, τώρα τρέχαμε κάτω από τις κιτριές σαν πουλαράκια πρωτόβγαλτα. Έμαθα να σκαλίζω τις κιτριές, να κλαδεύω τ' αμπέλι, να οργώνω το χωράφι. Είχα πενήντα τάλιρα το χρόνο από το κίτρο, είκοσι από το κρασί, από το σιτάρι σαράντα· χωριστά ο σπόρος και η φάκνα του σπιτιού. Πρώτη φορά είδα ζωντανή στα χέρια μου την πληρωμή. Το άλαλο χόμα έκανε χίλιους τρόπους, χρώματα, σχήματα, μυρουδιές, καρπούς και άνθη για να λαλήσει, «ευχαριστώ» να μου ειπεί που το δούλευα. Άνοιγα τ' όργωμα και τ' όργωμα έμενε στη θέση του, δεχότανε το σπόρο, τον έκρυβε από τα πετεινά, τον ζέσταινε και τον νότιζε ως που τον έδειχνε πάλι στα μάτια μου ολόδροσο, χλωροπράσινο, χρυσαφένιο, σαν να μου έλεγε: Κοίτα πώς τον ανάστησα! Αλάφρωνα το κλήμα από το βάρος του και το κλήμα δακρύζοντας τινάζοταν χαρούμενο, τα μάτια του άνοιγε σαν πεταλούδα και άξαφνα πρόβαινε σταφυλοφορτωμένο. Καθάριζα την κιτριά κι εκείνη βεργολυγερή, πανώρια, ψήλωνε φουντωτή καμαρωτή, μου χάριζε ίσκιο στα μεσημερινά κάματα και ύπνο αρωματισμένο τις νύχτες· το είναι μου όλο το δρόσιζε με τον χρυσόξανθο καρπό της. Α! ο Θεός ευλόγησε τη Γη που της έδωκε αίσθημα. Όχι εκείνο το αναίσθητο στοιχείο που το αποβλακώνεις και τρέχει να σβήσει τ' αχνάρι σου· το καλοπιάνεις, το παινεύεις, το τραγουδάς και κείνο σε σπρώχνει σα να σου λέει «τι θες εδώ!» και βρυχιέται να σου ανοίξει το λάκκο. Ο Κάης, θαλασσινός έπρεπε να πάει έπειτ' από το κακούργημα.

Κάθε ηλιοβασίλεμα ανεβαίναμε στο χωριό. Εμπρός εκείνη με τα κατσικάκια κουδουνοστόλιστα και παιγνιδιάρικα· πίσω εγώ με την αξίνα στον ώμο και τη μούλα φορτωμένη καψόξυλα. Άναβε

τη φωτιά το Μαριώ να ετοιμάσει το δείπνο μας. Άναβα και γω την πίπα μου στο κατώφλι ξαπλωμένος, ανάμεσα στο ξανθό αγιόκλημα που σκάλωνε στους τοίχους, δίπλα στους βασιλικούς, τους δυόσμους, τις μαντζουράνες που δεν ζητούσαν παρά λίγο σκάλισμα, κόμπο νεράκι για να μας λούσουν με μόσκους.

– Καλησπέρα.

– Καλή σου ‘σπέρα.

– Καληνύχτα.

– Καλό ξημέρωμα.

Άλλαξα καρδιοστάλαχτες ευχές με τους συντοπίτες μου. Δεν κοίταζα πια τον ουρανό, δεν ‘ξέταζα του φεγγαριού τη θέση, το τρεμολάμπημα των άστρων, του άνεμου το φύσημα, της πούλιας την ανατολή. Και όταν αργά στις γυναίκας μου άραζα την αγκαλιά, ποιος κόρφος και ποιο λιμάνι πλάνο μπορούσε να χαρίσει την ευτυχία μου!

Έτσι πέρασε ο δεύτερος χρόνος και μπήκαμε στον τρίτο. Μια Κυριακή του Φλεβάρη κατέβηκα με τη γυναίκα μου στον Αϊ-Νικόλα. Ο ξάδερφός της ο καπετάν Μαλάμος βάφτιζε το μπρίκι του και μας είχε καλεσμένους στη χαρά. Ήταν ωραία ημέρα – αρχή του πόθου μου. Ο ταρσανάς γεμάτος μαδέρια, κατάρτια, σανίδες, πελεκούδια, ροκανίδια. Ο αέρας παράμεστος από την άρμη του νερού, τη μυρουδιά του κατραμιού, της πίσσας, των σχοινιών. Λόφοι τα στουπιά, σωροί τα σίδερα. Και απ’ άκρη σ’ άκρη της ακρογιαλιάς βαρκούλες ομορφοβαμμένες, μπρίκια ανασκελωμένα, γολέτες ξερμάτωτες, καρίνες αμακιασμένες και στρειδοφόρτωτες, σκελετοί καϊκιών, σκούνας, τρεχαντηριού, άλλοι με το κοράκι και το σταυρό, άλλοι ντυμένοι ως την κουπαστή, μισοτελειωμένοι άλλοι. Όλα του ναυτόκοσμου τα σύνεργα, οι απλοί πόθοι και οι μεγάλες ελπίδες, ξυλόχτιστες έστεκαν στην αμμουδιά. Οι καλεσμένοι – όλο το νησί μας – γιορτινοντυμένοι γύριζαν στα σκαριά, πηδούσαν μέσα τα παιδιά, τα ψηλαφούσαν οι άντρες, τα καμάρωναν, τους μιλούσαν πολλές φορές: έλεγαν την αξία τους, λογάριζαν τη γοργάδα τους, συμβούλευαν τον πρωτομάστορα για το καθετί.

Το μπρίκι του καπετάν Μαλάμου απάνου στη σκάρα του, με την πλώρη σπαθωτή, στεφανοζωσμένη την πρύμη, με τα ποντίλια του απλωτά ζερβόδεξα, έμοιαζε σαρανταποδαρούσα κοιμάμενη στην αμμουδιά. Ολογάλαξη η θάλασσα άστραφτε και παιγνίδιζε κι έφτανε γλώσσες γλωσσίτσες στα πόδια του, το ράντιζε με τον αφρό της, του κελαηδούσε μυστικά και μπιστεμένα:

– Έλα, Έλα, να σε πλαγιάσω στους κόρφους μου, να σ’ αναστήσω μ’ ένα μου φίλημα. Τι κάθεσαι άψυχο ξύλο και βάρυπνο; Δε βαρέθηκες του δάσου τη νάρκη και την άβουλη ζωή; Ντροπή σου! Έβγα να παλέψεις με το κύμα: όρμησε στηθάτο να κουρελιάσεις τον άνεμο. Έλα να γίνεις ζήλια της φάλαινας, σύντροφος στο δελφίни, του γλάρου ανάπαψη, τραγούδι των ναυτών, καύχημα του καπετάνιου σου. Έλα, χρυσό μου, Έλα!...

Και κείνο το άπραγο άρχισε να τριζοβολεί, έτοιμο ν’ αφήσει την κλίνη του.

Ο καπετάν Μαλάμος, φρεσκοξυρισμένος, γελαστός, με την τσόχνη βράκα και το πλατύ ζωνάρι δίπλα του η καπετάνισσα ντυμένη στα μεταξωτά, άστραφταν κι οι δυο τους σαν να έκαναν πάλι το γάμο τους. Και το βιολί, το λαγούτο, το νάι, λάλαγαν τη χαρά στα τετραπέρατα.

Εγώ – τι να σου ειπώ; δε χαιρόμουνα καθόλου. Καθισμένος κατάνακρα έβλεπα τη θάλασσα να φτάνει στα πόδια μου και κάποια θλίψη μού έσφιγγε την καρδιά. Έπειτ’ από χρόνια έβλεπα την πρώτη μου αγάπη, γαλαζοντυμένη, γελαστή, χαρούμενη. Πίστεψα πως με κοίταζε κατάματα, πως μιλούσε θλιμμένα, πως μ’ έβριζε παραπονιάρικα:

– Άπιστε, απατεώνα, δειλέ!...

– Πίσω μου διάτανε! είπα κάνοντας το σταυρό μου. Ηθέλησα να φύγω, αλλά δε βάσταγαν τα πόδια μου. Μολύβι το σώμα κόλλησε στ' ορθολίθι και τα μάτια μου, τ' αυτιά, η ψυχή μου όλη παραδομένη στο κύμα, άκουε το παράπονο:

– Άπιστε, απατεώνα, δειλέ!...

Λίγο έλειψε ν' αρχίσω τα δάκρυα.

– Ε, πουλί μ', τι συλλογιέσαι; ακούω δίπλα μου.

Και βλέπω τη Μαριώ, πάντα όμορφη και γελαστή με το λεβέντικο ανάστημα της. Σάστισα, λες και μ' έπιανε να κάνω απιστίες.

– Τίποτα, είπα, τίποτα... Πιάσε με να σηκωθώ, γιατί ζαλίστηκα.

Και γαντζώθηκα απάνω της, σαν να φοβόμουν μη με συνεπάρει το κύμα. Ο παπάς ντυμένος τ' άμφια διάβαζε την ευχή στο πλεούμενο. Ο πρωτομάστορας άρχισε τα προστάγματα:

– Φόρα το πρυμίο ποντίλι!

– Φόρα το πλωριό!

– Φόρα σκόντρα και σκαρί!...

Ένα με τ' άλλο τα στηρίγματα έφευγαν από τη σκάρα και το μπρίκι άρχισε να δραμπαλίζεται, μουνδιασμένο θαρρείς από το καθισιό, άτολμο ακόμη στη νέα του ζωή. Τα παιδιά που ήταν ανεβασμένα στο κατάστρωμα έτρεχαν από πρύμη σε πλώρη, από πλευρό σε πλευρό μαζί όλα, με την κουφή ποδοβολή κοπαδιού.

– Γιούργια! έκραξε ο πρωτομάστορας.

Και με το σπρώξιμο των καλεσμένων το πλοίο στέναξε και γλίστρησε στα νερά σαν πάπια, μαζί με το αμούστακο πλήρωμά του.

– Καλοτάξιδο, καπετάν Μαλάμο· καλοτάξιδο! και το καρφί του μάλαμα! φώναξε ο ναυτόκοσμος, βρέχοντας το αντρόγυνο με θάλασσα.

Μα κείνη την ώρα ένα παιδί χτύπησε κάπου και πλάτσασε λιπόθυμα στο νερό. Δεν χάνω καιρό, πηδώ μέσα με τα ρούχα μου. Δυο βουτιές κι έσυρα το παιδί από τη θάλασσα. Έσυρα εκείνο, μα μπλέχτηκα εγώ στα δίχτυα της. Από τότε έφυγε ο ύπνος, η χαρά από κοντά μου. Εκείνο το θαλασσοβούτημα, το χλιο νερό που αγκάλιασε το κορμί μου, έσυρε την ψυχή σκλάβο κατόπι του. Το θυμόμουν και νόμιζα πως κάτι ζωντανό έσερνε στη ραχοκοκαλιά μου φιλήματα.

Δεν έπιασα πια δουλειά. Δοκίμασα να πάω στο περβόλι, στο χωράφι, στ' αμπέλι· όλα στενόχωρα. Γύριζα ολημερίς στ' ακρογιάλι, βούταγα στο νερό, ρουφούσα την αρμύρα, κυλιόμουν στα φύκια· κυνηγούσα αχινούς και καβούρια. Συχνά κατέβαινα στο λιμάνι και δειλά πλησίαζα στις συντροφίες των ναυτικών ν' ακούσω κουβέντα για τ' άρμενα, για ταξίδια, για τρικυμίες και ναυάγια. Εκείνοι όμως δε γύριζαν καθόλου να με ιδούν. Χωριάτης, βλέπεις, εγώ, παλιογεωργός· εκείνοι ναυτικοί, αγριοδέλφινοι! Τα ναυτόπουλα με κοίταζαν σαν να έλεγαν:

– Μωρέ, πού βρέθηκε αυτό το ξωτικό!

Οι παλαιότεροι αξίωναν να μου λένε κάποτε:

– Εσύ, Γιάννη, την έδεσες για καλά τη μπαρούμα σου. Ουδ' άνεμο ουδέ θάλασσα φοβάσαι πια. Άραξες. Που θα ειπεί: Πάει, πέθανες, δε ζεις στον κόσμο!

Κι έφευγα πάλι στ' ακρογιάλι, να ειπώ τη θλίψη μου στα κύματα. Τέλος έκανα караβάκια και караβάκια περιτέχνα, με κατάρτια πριναρίσια, με παλαμάρια και πανιά και με την πύρινη φαντασία μου που τα έκανε μάρκο τρικούβεργο.

Η Μαριώ μ' έβλεπε κι έκανε το σταυρό της. – Παναγία μου, παλάβωσε ο άντρας μου! έλεγε.

Κι έταζε λαμπάδες στην Τηνιακιά, πήγαινε ξυπόλυτη στα ξωκλήσια, διάβαζε τα ρούχα μου και στηθοχτυπιόταν μερόνυχτα για να πείσει τους άγιους να με φέρουν στα λογικά μου.

– Τι τα πας, τι τα γυρεύεις, Μαριώ; της λέω μια μέρα. Ούτε τάματα ούτε οι άγιοι ωφελούν στην αρρώστια μου. Εγώ είμαι παιδί της θάλασσας. Με κράζει και θα πάω. Θες τώρα, θες αργότερα, θα γυρίσω πάλι στην τέχνη μου.

Καθώς το άκουσε, ντύθηκε στα μαύρα.

– Την τέχνη σου! λέει· ναύτης θα πας να γενείς! θα καταντήσεις ναύτης πάλι!

– Ναι, ναύτης· δε μπορώ. Με κράζ' η θάλασσα!... Μα που εκείνη! Να μην το ιδεί, να μην τ' ακούσει. Άρχισε τα δάκρυα, τα παρακάλια· ριχνόταν απάνω μου, μ' έσερνε στους κόρφους της, με σκέπαζε με φιλιά. Έβριζε τη θάλασσα, την ψεγάδιαζε, την καταριόταν. Του κάκου! Ούτε οι κόρφοι, ούτε τα φιλιά της μ' έδεναν πια. Όλα μου φαίνονταν άνοστα, και το κρεβάτι ακόμα.

Ένα ηλιοβασίλεμα που καθόμουν στο ακρωτήρι, βλέπω μια φρεγάδα με γιομάτα πανιά. Θεόρατη πέτρα έμοιαζε στη θάλασσα. Όλα της τα ξάρτια ξεχώριζαν. Είδα τους φλόκους, τις μαίστρες, τους παπαφίγκους, τις γάμπιες, τους τρίγγους, τα πόμοια. Ακόμα και το σωτρόπι μπορώ να ειπώ πως είδα. Είδα την κάμαρη του καπετάνιου με τον Αϊ-Νικόλα ψηλά και το καντήλι του ακοίμητο. Είδα των ναυτών τα κλινάρια, άκουσα τις κουβέντες, οσμίσθηκα την ξυλεία τους. Είδα το μαγεριό, τα νεροβάρελα, την τρόμπα, τον αργάτη. Η ψυχή μου μελαγχολικό πουλάκι κάθισε απάνω της. Άκουσα τον αέρα να σχίζεται στα ξάρτια και να τραγουδάει του ναύτη τη ζωή. Πέρασαν εμπρός μου παρθένες ξανθές, μελαχρινές, μαυρομάτες, ανθοστολισμένες και γυμνόστηθες να μου χαρίζουν φιλήματα. Είδα λιμάνια πολυθόρυβα, ταβέρνες γεμάτες από καπνούς και κρασοπότηρα, σαντούρια και λαγούτα γλυκόφωνα. Εκεί άκουσα ένα ναύτη να με δείξει στους συντρόφους του και να ειπεί:

– Να κι ένας που αρνήθηκε τα καλά της θάλασσας από φόβο!

Τινάχτηκα απάνω. Όχι από φόβο, ποτέ! Τρέχω στο σπίτι· η Μαριώ έλειπε στο ρέμα. Κόβω τα ρούχα στον ώμο, πιάνω το κομπόδεμα κάτω από το προσκέφαλο και χάνομαι σαν κλέφτης. Σκοτεινά έφτασα στον Αϊ-Νικόλα, λύνω μια βάρκα και φτάνω στη φρεγάδα.

Από τότε φάντασμα η ζωή. Θα μου ειπείς, δε μετάνιωσα; Και γω δεν ξέρω. Αλλά και να γυρίσω τώρα στο νησί, πάλι δε θα ησυχάσω. Με κράζει η θάλασσα.

2. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Γιώργος Ιωάννου: Η σειρήνα

[...] Όταν έστησαν τη σειρήνα πάνω στο γειτονικό σπίτι, μούδιασε η καρδιά μας και σκοτεινίασε, θαρρείς, το φως στην αυλή. Μέρα και νύχτα αυτήν είχαμε στο μυαλό μας – αυτήν και τον πόλεμο. Ως κι οι καβγάδες σταμάτησαν για ένα διάστημα στη συγκατοικία κι αντίθετα φούντωναν τα ψιθυρίσματα για την πολιτική και τους βομβαρδισμούς. Μα, όταν μια μέρα έκαναν δοκιμαστικό συναγερμό και ούρλιαξε, μαζί με τις άλλες, κι η σειρήνα μας, ψήλωσε πια ο νους μας απ' το φόβο αλλά κι απ' το κρυφό καμάρι.

Απ' τον καιρό που η Ιταλία είχε βάλει πόδι στην Αρβανιτιά, είμασταν όλοι βέβαιοι πως οι Ιταλοί μια μέρα θα μας χτυπήσουν και πως την πόλη μας, οπωσδήποτε, θα τη βομβαρδίσουν. Εκείνο που φοβόμασταν απ' όλα πιο πολύ ήταν τα αέρια. Οι Ιταλοί είχαν ρίξει αέρια και στην Αβησσυνία. Μαζευόμασταν τα παιδιά και μιλούσαμε ξεφρενιασμένα για διάφορους τύπους αερίων που ακούγαμε. Εκτός από κείνα που σου φέρνουν ασφυξία, υπήρχαν κι εκείνα που σου καίνε το δέρμα. Μόλις πατήσεις έδαφος ποτισμένο με το αέριο αυτό, καίγονται τα ποδάρια σου. Εγώ είχα καταλήξει στο συμπέρασμα πως σε μια τέτοια περίπτωση θα πρέπει ν' αλλάζεις συνεχώς παπούτσια. Και είχα ένα μόνο ζευγάρι γι' αυτό άλλωστε δεν έπαιζα μπάλα. Άλλοι μιλούσαν για κάτι μπόμπες πεντακοσίων κιλών, που τρυπούσαν, λέει, και το παχύτερο τσιμέντο, μα απ' αυτές δεν είχανε οι Ιταλοί παρά μονάχα οι Γερμανοί και οι Εγγλέζοι.

Τώρα, μου φαίνεται πως ήταν ωραίο το καλοκαίρι εκείνο του '39, μονολότι δεν πήγαμε στη Φλώρινα για την καθιερωμένη παραθέρισή μας. Τα πράγματα είχαν αρχίσει για καλά να σφίγγουν κι η μιζέρια ήταν παντού ολοφάνερη. Στις ταβέρνες τα γραμμόφωνα έπαιζαν ωστόσο το αλληγορικό εκείνο τραγουδάκι, που λίγο αργότερα το απαγόρευαν οι αρχές:

*Όταν ένα σύκο μένει,
μη ζυγώνεις, Πολυζένη, στη συκιά,
γιατί ο δράκος σε προσμένει
να σου κάνει μια δουλειά πολύ κακιά...*

Μετά την απαγόρευση, ο κόσμος είπε πως η γυναίκα του τότε δικτάτορα την έλεγαν Πολυζένη. Αυτό δεν ήταν σωστό, όπως αργότερα διαπίστωσα, σημασία όμως έχει πως σκέφτεται ο κοσμάκης σε τέτοιες περιπτώσεις. Τα ίδια περίπου άκουσα ότι έλεγαν, όταν ο Πάγκαλος – άλλος εκείνος – απαγόρευσε τις κοντές φούστες. Δήθεν η γυναίκα – του είχε στραβά ποδάρια. Τρέχα να βρεις άκρη...

Στο μεταξύ, όλο το καλοκαίρι, στη Νεολαία μας κάμαναν μαθήματα πρώτων βοηθειών και μεγάλες πορείες. Μας μάθαιναν επίσης ν' ανοίγουμε ορύγματα. Ήμουν πολύ ταχτικός στις απογευματινές αυτές συγκεντρώσεις, ύστερα από ένα βρομόξυλο που έφαγα απ' τον ίδιο το φαλαγγάρχη μας. Με πίεζε επίσης κι ο πατέρας μου, που φοβόταν για τη δουλειά του. Γυρνούσα σπίτι σκοτεινά πια. Όλη η γειτονιά καθισμένη στις εξώπορτες κουτσομπόλευε και συζητούσε σιγανά για τον πόλεμο. Είχαμε μια σαλκιμιά, ριχτή στα κάγκελα σαν κισσός, κι ήταν η πόρτα μας ωραία για ρομάντζα. Έτρωγα σταφύλι και ψωμί, ντομάτα ή καρπούζι, κι ανέβαινα στα μισοσκότεινα να κοιμηθώ.

Γκαζόλαμπα δεν πολυανάβαμε το καλοκαίρι για οικονομία και για τα κουνούπια. Ήδη την ελονοσία την είχα αρπάξει.

Καθώς προσπαθούσα να κοιμηθώ, άκουγα στην πόρτα τις γριές με τις βαριές ανατολίτικες φωνές τους να λένε αναστενάζοντας πως ίσως να ήρθε ο καιρός που θα πλέψει στην Πόλη το μοσχάρι στο αίμα. Τότε άγγελος Κυρίου θα φωνάξει δυνατά: „Σταματείστε τη σφαγή! Ιδού άνθρωπος ωραίος – και ξανθός και ρωμαλέος”. Και θα βάλει τον πρίγκιπα απ’ το ξανθό γένος στο θρόνο το βυζαντινό.

Μ’ αυτά και μ’ αυτά μ’ έπαιρνε ο ύπνος. Άλλωστε, σηκωνόμουν πολύ πρωί γιατί κάθε μέρα προτού φάω το πρωινό μου, διάβαζα υποχρεωτικά ολόκληρη την αγία επιστολή:

„.....κατηραμένος και αφορισμένος και ασυγχώρητος ο λάρρυγας όπου καταλύει Τετάρτην και Παρασκευήν κρέας και οψάριον άνευ σωματικής ασθενείας. Στοχασθήτε ότι θέλω ανοίξει τους καταρράκτας του ουρανού να βρέξω νερό κοχλάτο εις τας δέκα Φεβρουαρίου και κανείς δεν θα ηξεύρει και εις τας οκτώ Απριλίου αίμα και πυρ να κατακάψω τας αμπέλους σας και τα χωράφια και τα χόρτα και θέλω ρίψει θηρία περωτά και ανήμερα να σας καταφάγουν και να φωνάζετε ο εις τον άλλον: εβγήτε σεις οι αποθαμένοι να έμβρωμεν ημεείς οι ζωντανοί διότι δεν ημπορούμε να υποφέρωμεν την οργήν του παντοκράτορος Θεού και τον θυμόν του.”

Απορώ πως δεν τρελάθηκα τότε.

Ένα δειλινό ήρθε η είδηση πως ο γερμανικός στρατός όρμησε εναντίον της Πολωνίας. Όλη η συγκατοικία βγήκε απ’ τα δωμάτια στη μεγάλη σάλα. Ο πόλεμος, που τόσο δε θέλαμε να αρχίσει. Ένας τσαγκάρης, ανόητα αριστερός, πετούσε απ’ τη χαρά του. „Η Γερμανία είναι δικιά μας”, φώναζε. Πήγε στο δωμάτιό – του κι έβαλε δυνατά πια στο γραμμόφωνο το „Βόλγα, Βόλγα”, που πάνω στο σκοπό του τραγουδιόταν ο ύμνος της τρίτης διεθνούς „Είμαστε όλοι αδέρφια, στα κρυφά στα φανερά...”.

Το βραδάκι ανέβηκα στο Κουλέ – Καφέ κι άκουσα σ’ ένα καφενείο την ελληνική εκπομπή του Βερολίνου. Ήταν η μόνη ξένη εκπομπή, που μπορούσε ν’ ακούγεται δυνατά σε δημόσιους χώρους. Μου φαίνονταν όλα σκοτεινιασμένα. Κόσμος πολύς είχε μαζευτεί. Όπως σκαρφάλωναν για τα σπίτια τους κατάκοποι με τα ζεμπίλια στα χέρια, σταματούσαν κι άκουγαν φαρμακωμένοι. Η καημένη η Πολωνία σαρώνονταν απ’ τους Γερμανούς.

Στη Νεολαία άρχισαν να μας διδάσκουν πως να σπέρνουμε στις αυλές μας πατάτες, ντομάτες, καλαμπόκια και κάθε είδους ζαρζαβατικό. Επίσης πως να τρέφουμε κότες και κουνέλια. Οι αρχές προηγουμένως κυνηγούσαν τις κότες· έτσι άδικα των άδικων είχαμε σφάξει και τη δικιά μας, που γεννούσε ωραία μεγάλα αυγά. Τώρα είχε αλλάξει η σχετική κοινοπολιτική. Απ’ τα πάρκα είχαν ξεριζώσει τα λουλούδια κι είχαν σπείρει όλο λαχανικά. Μου άρεζαν πιο πολύ τα φυτά αυτά απ’ τα λουλούδια. Στα μπακάλικα είχαν κάνει την εμφάνισή τους τρόφιμα με νέα ονόματα, όπως το σιτόρυζο, που δεν ήταν τίποτε άλλο από στάρι χοντραλεσμένο, μπλουγούρι δηλαδή, ενώ το πραγματικό ρύζι κι η ζάχαρη είχαν ανέβει σε ύψη αστρονομικά. Τότε διαδόθηκε πως στην Αθήνα ένας άξιος ηθοποιός βγήκε στη σκηνή και ρώτησε αναπάντεχα τον κόσμο:

– Να το πω; Να το πω;

– Να το πεις, του φώναζαν από κάτω, έτοιμοι να γελάσουν.

– Θα το πω κι ας το πω, είπε εκείνος, εννοώντας το ρετσινόλαδο. Και συνέχισε:

Με – τάξι, Με – τάξι,
το ψωμί πήγε δεκάξι
και το λάδι θα πετάξει.

Χάλασε ο κόσμος στο χειροκρότημα. Φυσικά, οι πανταχού παρόντες αμέσως τον βούτηξαν. Κι ασφαλώς θα το ήπια ο άνθρωπος το απαίσιο ρετσινόλαδο. „Ν’ αγιάσει το στοματάκι του”, κρυφολέγαμε εμείς, δημοκρατικοί ως το κόκαλο.

Στη σειράνα είχαν βάλει πια βάρδιες, πολίτες της αεράμυνας, που σκύβαν από πάνω και πείραζαν τα κορίτσια στην αυλή. Ο κόσμος είχε αρχίσει να συνηθίζει την κατάσταση, απόδειξη πως έγιναν στην συγκατοικία μερικοί καβγάδες του καλού καιρού.

Μια καινούρια συγκάτοική μας, η επιλεγόμενη Χαρτού ή Μπαλαφούσκα – έριχνε τα χαρτιά κι ήταν πολύ χοντρή – άνοιξε πόλεμο σχεδόν μ’ όλο το σπίτι. Στο τέλος, βγήκε στην αυλή με μια ταμπέλα τσίγκινη, που έγραφε, θαρρώ, „Πιλοποιείον”, και χτυπώντας την σαν ντέφι την έδειχνε γύρω τριγύρω σ’ όλο το κοινό για να δούνε πόσο σπουδαίος ήταν ο μακαρίτης ο άντρας της. Όμως η αυτοαποκαλούμενη „θεία του σπιτιού”, η θεία δηλαδή του σπιτιού”, η θεία δηλαδή του απουσιάζοντος σπιτονοικοκύρη, αμφισβήτησε τη γνησιότητα της ταμπέλας, οπότε έγινε πια χαλασμός Κυρίου. Τον επόμενο χρόνο και οι δυο αυτές γριές πέθαναν απ’ την πείνα. Με τέτοια και με άλλα περνούσε ο καιρός, ενώ ο πόλεμος απλωνόταν στην Ευρώπη.

Στις τέσσερις του Αυγούστου έγινε στην κεντρική πλατεία η καθιερωμένη γιορτή, όπου και πήγαμε δια τον φόβον των ιουδαίων. Ηθοποιοί του βασιλικού θεάτρου με λιγωμένες φωνές και ξεκαρδιστικές χειρονομίες παρέστησαν διάφορα σκετς, για τη χώρα που σώζεται την τελευταία στιγμή απ’ του λύκου το στόμα, για τον ελληνικό λαό που αρμενίζει πια σε πελάγη ευτυχίας και γαλήνης, και άλλα πασίγνωστα θέματα κάθε ολοκληρωτικής προπαγάνδας. Πάνω στα τείχη άναψε για τελευταία φορά η σχετική επιγραφή, καμωμένη με λαμπιόνια πολλά.

Όμως στη γιορτή της Μεγαλόχαρης βγήκαν ξαφνικά απ’ τα παράθυρα του αντικρινού σπιτιού, όπου υπήρχε ραδιόφωνο δώδεκα λυχνιών, και μας φώναξαν πως είπε το Λονδίνο ότι στο λιμάνι της Τήνου ένα υποβρύχιο βούλιαξε το καταδρομικό μας „Ελλη”. Μουδιάσαμε. Ωστε ήρθε κιόλας ο πόλεμος; Την επομένη οι λογοκρινόμενες εφημερίδες είχαν πολλά και διάφορα για τον τορπιλισμό, τσιμουδιά όμως για την εθνικότητα του υποβρυχίου.

Μαύρα προαισθήματα μας κύκλωναν. Μια θεία μου ήρθε τρομαγμένη και μας είπε πως η κότα της λάλησε σαν πετεινός. Μια γνωστή μας πάλι έλεγε πως όλη τη νύχτα ούρλιαζε άγρια έξω από το σπίτι της κάποιο πράγμα, που σκυλί δεν ήταν. Πάντως ο μπακάλης κι ο φούρναρης έπαψαν ξαφνικά να μας δίνουν βερεσέ. Αυτό ήταν ένα γεγονός αναμφισβήτητο.

Εκείνες τις νύχτες έπεφταν άστρα πολλά. Η γιαγιά μου διηγήθηκε τότε πως είδε ένα άσχημο όνειρο. Το είχε ξαναδεί λίγες μέρες προτού οι Τούρκοι βάλουν σφαγή στο χωριό της. Ονειρεύτηκε τον ψηφιδωτό παντοκράτορα της εκκλησιάς της πατρίδας της να ξεκολλάει ξαφνικά απ’ τον τρούλο και να πέφτει πάνω στο δάπεδο κι από πίσω του ν’ ακολουθούν εκατομμύρια άστρα σαν σπίθες.

Τα σημάδια πλήθαιναν συνεχώς. Καλόγεροι μιλούσαν τη νύχτα στις γωνιές των δρόμων. Εικόνες δάκρυζαν ή μετακινούνταν. Στις εκκλησιές γίνονταν δεήσεις κι αγρυπνίες. Έγινε μια και στον Άγιο Δημήτριο. Εμείς τα παιδιά πήγαμε περισσότερο για να παίξουμε και να φάμε στις γωνιές σπόρια, μα σιγά σιγά το δέος μας συνεπήρε. Ο Άγιος Δημήτριος ήταν καμένος τότε κι η αγρυπνία γίνονταν σχεδόν μες στα χαλάσματα. Σε μια στιγμή το πλήθος όλο είχε γονατίσει και ψιθύριζε, ενώ ο παπάς δέονταν με σπαραγμό υπέρ της ειρήνης του κόσμου. Εγώ, θυμάμαι, παρακαλούσα για δύο πράγματα: να μη γίνει πόλεμος και να γίνω καλά απ’ την ελονοσία, που με τυραννούσε. Παρόλα αυτά σε λίγες μέρες έπαθα πλευρίτιδα, κι ώσπου να το καταλάβω βρέθηκα σε μια κλινική, όπου με τάραξαν στις παρακεντήσεις.

Ένα πρωί, μόλις είχα γίνει καλά, ακούσαμε στο δρόμο ζωηρές φωνές. Μια γειτονοπούλα με την εφημερίδα στα χέρια φώναζε δυνατά: „Η Ιταλία μας κήρυξε τον πόλεμο”. Ήταν μια τόση δα

ειδησούλα στην τελευταία σελίδα. Την έβλεπες και δεν μπορούσες να το πιστέψεις. Σε λίγο, όμως, άρχισαν αλλεπάλληλα παραρτήματα και το πιστέψαμε για καλά. Συνεργεία τοιχοκολλούσαν με μεγάλη βιασύνη τη διαταγή επιστρατεύσεως. Οι νέοι άντρες κατηφόριζαν παρέες παρέες για το πενήντα σύνταγμα να ντυθούνε. Ο πατέρας μου, που λόγω της δουλειάς του φαντάρος δεν πήγαινε, πήρε ένα μπουκάλι κονιάκ και μας πότιζε όλους με το ζόρι. Είχε ανοίξει τα παράθυρα και κερνούσε τους περαστικούς. Λόγια μεγάλα δεν ακούγονταν, είναι αλήθεια, όμως κανένας δεν έβαζε με το νου του πως μπορούσαν οι Ιταλοί να βρεθούν μια μέρα μπροστά μας.

Μετά το μεσημέρι άρχισαν να περνούν απ' την Αγίου Δημητρίου οι φάλαγγες των επιστρατευμένων. Μόλις ακούγαμε τραγούδια, τρέχαμε στη γωνιά για να χειροκροτήσουμε. Γυναίκες και παιδιά πέφταν μέσα στη γραμμή και τους φιλούσαν.

Όταν όμως πήρε να νυχτώνει μας έπιασε απελπισία. Τα φώτα του δήμου δεν άναψαν και στο σπίτι δεν μπορούσαμε ν' ανάψουμε φως, αν δεν βάζαμε στα παράθυρα κουβέρτες. Που να ξέραμε πως οι Ιταλοί δεν ήταν σε θέση να βομβαρδίσουνε τη νύχτα. Αργότερα θέλαμε μόνο συννεφιά ή σκοτάδι.

Την τέταρτη ή πέμπτη μέρα έγινε ένας συναγερμός κατά τις έντεκα το πρωί. Κατεβήκαμε στο υπόγειο κι αμέσως μια συγκάτοικη – μας έδωσε να βάλουμε μπαμπάκι στ' αυτιά μας. Στον υγρό τοίχο, τον περπατημένο απ' τους γυμνοσάλιαγκες, απλωνόταν ένα φιδοπουκάμισο. Ήταν το τελευταίο φιδοπουκάμισο του ιερού φιδιού του σπιτιού. Όσπου να πούμε „μην το πειράζεις”, ένα παιδί το ξεκόλλησε. Ο συναγερμός έληξε χωρίς αποτέλεσμα.

Σε καμιά ώρα δεύτερος συναγερμός. Αυτή τη φορά τρέξαμε σ' ένα δίπατο σπίτι, που έλεγαν πως είναι πιο γερό. Ήταν στο υπόγειο κόσμος πολύς. Ξαφνικά ακούστηκε μια μακρινή έκρηξη κι ύστερα συνέχεια άλλες που ζύγωναν. Ακούγαμε ολοκάθαρα τα βαριά αεροπλάνα να έρχονται κατά – πάνω μας. Πρέπει να πετούσαν πολύ χαμηλά. Ο κόσμος γονατισμένος έλεγε προσευχές, γυναίκες τσίριζαν. Είδα τη σκιά ενός αεροπλάνου απ' το παραθυράκι. Ένα απαίσιο σφύριγμα ακούστηκε κι ύστερα μια έκρηξη πολύ κοντά μας. Το παν πήγε κι ήρθε τζάμια έσπασαν, χρώματα μπουκάρισαν απ' το δρόμο. Ύστερα έγινε γαλήνη. Θα ήταν η τελευταία μπόμπα – τους. Σε λίγο οι σειρήνες μακρινές σήμαναν λήξη. Η δικιά – μας όμως δεν ακούγονταν. Η μπόμπα είχε πέσει στην αυλή μας κι είχε ρημάξει τα πάντα ένα γύρω.

Το βράδυ, σε ξένο κρεβάτι, αγκαλιά με παιδιά ξένα κυριεύτηκα ξαφνικά απ' το γλυκύτερο τράνταγμα που είχα νιώσει ποτέ μέχρι τότε. Ένα παχύρρευστο υγρό κολλούσε μες στα σκέλια μου. Σειρήνες σήμαιναν τερπνά λήξη μέσα στο μισούπνι μου. Είχα γίνει για καλά έφηβος πλέον. [...]

Ηλίας Βενέζης: το Νούμερο 31328 (Κεφάλαιο Β')

Έθεντό με έν λάκκω κατωτάτω, έν σκοτεινοῖς καὶ έν σκιᾷ θανάτου. Ψαλμοί, 87:7

Η φυλακή ήταν στο υπόγειο ενός σπιτιού που το χρησιμοποιούσαν για αστυνομία. Όταν μας σπρώξαν μέσα δεν ξεχώριζα τίποτα. Τόσο ήταν σκοτεινά. Μας πιάσαν τρεις «τορπιλίσους», πριν χαράξει ακόμα, πάνου στο μουράγιο. Ο αξιωματικός, ένας αψηλός, ξανθός, με πολλά μουστάκια, βαστούσε ένα καμτσίκι και χτυπούσε μες στα μούτρα, σα να είχε πινέλο – μπογιάντιζε φουτουριστικά σχέδια. Ο ένας «τορπιλίσος», ένας γιαπιτζής, μπρος σε τούτη την ανελέητη ζωγραφική ούρλιαζε απ' τον πόνο και μιλούσε γρήγορα γρήγορα τούρκικα, ικετεύοντας τον αξιωματικό να σταματήσει. Ύστερα, βλέποντας πως δεν υπάρχει σωτηρία, έπεσε μπρούμυτα καταγής, δάγκανε το χώμα και, όπως ο αξιωματικός τον τσαλαπατούσε δαιμονισμένα στα πλευρά, το κορμί του σπάραζε σα ν' άδειαζε ερωτικά. Ο δεύτερος, ένας τρατάρης με σταρένιο αψύ μούτρο,

στεκόταν με μια ακατανόητη αξιοπρέπεια. Είχε χαμηλώσει το κεφάλι κάθε φορά που το καμτσίκι τού όργωνε το μούτρο, έσκυβε λίγο, ένα νευρικό τικ, και πάλι το κεφάλι ερχόταν στη θέση του. Κ' εγώ, για να προφυλαχτώ, σήκωνα τα χέρια μου ψηλά, όπως κάνουν στα δράματα, ικετεύοντας.

– Σκυλιά! Γουρούνια! Ατιμο μιλλέτ! (έθνος) άφριζε ο αξιωματικός.

Πρόσταξε τους στρατιώτες του, που ήταν εκεί γύρω, να σηκώσουν και να κολλήσουν ίσα στον τοίχο το γιαπιτζή που έγλειφε τη γη. Για να μπορεί να τον χτυπά στα μούτρα. Από μακριά, σ' εκατό μέτρα τόπο, ο πατέρας μου στεκόταν και κοίταζε χαμένος.

ΣΤΟ ΥΠΟΓΕΙΟ αρχίζω σιγά σιγά, μόλις συνηθίζουν τα μάτια μου, να ξεχωρίζω. Πολλοί άνθρωποι μιλούν με χαμηλή φωνή. Καμπόσοι έρχονται προς το μέρος μας, στην πόρτα, να δουν αν τους είναι κανένας από μας γνώριμος. Δεν ξέρω κανένα. Το υπόγειο είναι πολύ χαμηλό, μόλις μπορείς να στέκεσαι ολόρθος. Δυο μικρά παράθυρα με σταυρωτά κάγκελα προς το μέρος του δρόμου. Ίσαμε σαράντα άνθρωποι. Και τρία άλογα που τρων με τέμπο. Μυρίζει καβαλίνες. Κάθομαι. Είναι ακόμα πολύ πρωί. Ξαγρυπνημένος, τσακισμένος. Ένα δυνατό τσούξιμο στο πρόσωπο αντιδρά στην εγκατάλειψη σα μια ένεση υγείας. Πάω να χαδέψω αυτό τον πόνο και καταλαβαίνω το χέρι μου να παρακολουθεί τις ραβδωτές γραμμές που άρχισαν να πρήζονται. Οι φυλακισμένοι μάς τριγυρίζουν και μας ρωτούν πώς έγινε, που μας πιάσαν, και τα λοιπά. Φλυαρίες. Δεν ξέρω.

– Μωρέ εσύ είσαι μωρό ακόμα! μου λέει ένας. Τι θ' απογίνεις;

Η ερώτηση κάνει στους αλλουνούς την αίσθηση που πρέπει:

– Βρε μάπα, τι σχέση έχει αυτό με την ηλικία; Κ' εσύ, που τα λέμε, τι θ' απογίνεις;

– Έτσι το είπα, λέει ο πρώτος και μένει σκεφτικός.

– Κοντεύει ν' αδειάσει; ρωτά ο άλλος για το Αϊβαλί.

– Ναι, κοντεύει.

– Ύστερα;

– Δεν έχει ύστερα! κόβει ξερά ένας άλλος.

Ένας ένας αποτραβιέται στη γωνιά του. Στο βάθος του υπόγειου ακούγω σιγανά χάχανα. Μια φωνή. Μα αυτή μου είναι γνώριμη!

– Βρε, πόσα κέρατα έχουν τα γίδια; ρωτά εκεί κάποιος.

– Εν...

– Και τα βόδια;

– Δύο...

– Κι ο Μαντάς, βρε, ο πατέρας σου;

– Εν, δύο... μουρμουρίζει η φωνή, που πνίγεται μες στα χάχανα των αλλωνών.

Ο Ηρόδοτος!

Πάω κοντά. Τον έχουν τριγυρίσει καμιά δεκαριά άντρες. Πολεμούν να κάμουν άγαρμπα αστεία. Τον ρωτούν που άφησε τα βυζιά του, πώς τα εμπιστεύτηκε σε ξένα χέρια και τα λοιπά.

– Τα 'κρυψε για τις σκόλες, λέει ένας.

– Όχι, βρε! Τα 'στειλε να τα κάμει τράμπα, εξηγά κάποιος άλλος. Γιατί τα βαρέθηκε, τα ίδια και πάλι τα ίδια...

Ο Ηρόδοτος κοιτάζει με ολάνοιχτα τ' αγαθά του μάτια. Δεν ξέρει τι να πει. Μονάχα, σαν καταλαβαίνει να σφίγγονται πολύ από πάνω του, κάνει ένα κίνημα φόβου να λυτρωθεί, τραυλίζει ασυναίσθητα: Εν...

Χάχανα.

Όξω απ' το παράθυρο ακούγονται στριγγές φωνές. Γυναίκες τσιρίζουν και χτυπιούνται.

– Τι είναι;

– Η μητέρα του Χρήστου του Ταμπάκη είναι, λέει ένας. Και του αλλουνού, του Δημητρού

– Α!...

Μια αταραξία ωσάν στους πεθαμένους ακινητεί μονομιάς όλα τούτα τα μούτρα που γελούσαν. Είναι τόσο απότομη η αλλαγή – απορείς πώς πρόφταξε να γίνει σε τόσο ασήμαντη στιγμή. Δε μιλούν να καταλάβω κ' εγώ. Προαισθάνομαι πως κάτι φοβερό έχει γίνει. Ή μέλλεται.

– Όσο γι' αυτουνούς τώρα... μουρμουρίζει κάποιος.

– Τι τρέχει, μπάρμπα; ρωτώ έναν περασμένο σαρανταπεντάρη.

Με κοιτάζει με απορία. Ύστερα, σα να θυμάται:

– Α! Εσύ σήμερα ήρθες;

– Ναι.

Μου εξηγά, άκρες μέσες.

– Θα δεις... Θα δεις... μουρμουρίζει ο άνθρωπος.

Οι δυο γριούλες κλαιν και φωνάζουν, κάνουν προσπάθεια, μην τους λείψει η δύναμη και πάψουν.

– Αχ! λέει η μια. Δεν μπορεί να 'γινε! Δεν μπορεί... Έκατσα και του μάλωσα μια φανέλα χτες τη νύχτα.

Στο χέρι της τρέμει ένα μικρό πακέτο.

– Και τώρα;... αναρωτιέται χαμένη, σαν το ζήτημα να 'ναι τι να το κάμει το πακέτο.

Έφυγαν. Το πακετάκι μένει όξω απ' τα κάγκελα. Κάποιος απ' τους φυλακισμένους απλώνει το χέρι του και το παίρνει. Το ανοίγει, κοιτάζει τη μπαλωμένη φανέλα. Πολύ. Ύστερα πολεμά να τη δοκιμάσει, να τη βάλει.

– Στο μπόι μου! λέει μονάχα, σαν τέλειωσε.

Είναι ακόμα εκεί, στα κάγκελα, ένα άλλο δεματάκι τυλιγμένο σε μια λερή πετσέτα φαντή. Ένα πιάτο πιλάφι, ελιές, μισό μαύρο ψωμί. Ένα βρασμένο κοτόπουλο. Το παράτησε η άλλη γριούλα εκεί. Οι δικόι μας το ανοίγουν. Μια στιγμή διστάζουν. Ύστερα, αποφασιστικά, ένας κόβει ένα ποδάρι απ' το κοτόπουλο και το μασά.

– Κ' εμένα! φωνάζει ένας άλλος να του δώσουν.

Το μοιράζονται πέντε έξι στόματα.

– Ήθελε αλάτι, λέει ένας.

– Ναι, ήθελε.

Μασούν σιωπηλά.

– Φουκαράδες..., λέει πάλι ο τελευταίος και στέκεται.

Αυτός που είπε για το αλάτι, μπουκωμένος, περιμένει να καταπιεί για να μιλήσει. – Λες να τους τυραγνούν πρώτα; ρωτά μόλις αδειάσει το στόμα του. Ο άλλος σηκώνει τους ώμους. Τον κοιτάζει. Το στόμα του ανοιγοκλείνει πιο αργά, σα μηχανή που λίγο λίγο σώνεται ο ατμός.

– Θα το δούμε, λέει.

Η ΜΗΤΕΡΑ μου έχει γονατίσει στο πλακόστρωτο όξω απ' το μικρό παράθυρο, εκεί πλάι, και δε φωνάζει πια, κλαίει. Στην αρχή ο σκοπός δεν την άφηνε να 'ρθει κοντά: έκαμε τον κόσμο άνω κάτω, σαν παλαβή. Στο τέλος τη σπρώξαν προς το παράθυρο. Έπεσε μπρούμυτα. Το γλυκό μαύρο πρόσωπό της έκαμε μπρουπ πάνου στα κάγκελα. Με μια απελπισμένη προσπάθεια κοίταξε να σηκωθεί, έπιασε μισοξαπλωμένα τα κάγκελα και φώναζε:

– Ηλία! Ηλία!

Η θερμή γνώριμη κραυγή γέμισε το υπόγειο. Με βρήκε σε μιαν άκρη και με τίναξε. Έτρεξα στο παράθυρο. Με κοίταξε με τα ξαφνιασμένα μάτια της μες στους άγνωστους ανθρώπους, μες στ' άλογα, μόλις με ξεχώριζε μες στο ύποπτο φως, άπλωνε μέσα τα χέρια της να μ' αγγίσει, δεν ήξερε τι έλεγε. Το χέρι της έτρεμε στο κενό, ερχόταν σ' εμένα, πάλι αποτραβιόταν – ένα ζο που ήθελε να πει και δεν το αποφάσιζε.

– Κ' εκείνο έτρεμε χτες για τα ποντίκια... Για τα ποντίκια!... έλεγε απελπισμένα, σα να μιλούσε σε κάποιον, κι αναρροφούσε. Θε μου, τι να κάμω;

Τι να κάμει; Μέρεψε. Δε φωνάζει πια. Συμμάζεψε τα πόδια της, έγινε ένα κουβάρι κόκαλα και μελαψό κρέας.

– Κακόμοιρο παιδάκι... Κακόμοιρο παιδάκι... μουρμουρίζει μονάχα από ώρα σε ώρα και κλαίει.

Το στόμα της ανοίγει και κλείνει νευρικά. Τα μάτια δεν τα σφουγγίζει πια, το 'χει ξεχάσει. Τα δάκρυα κατεβαίνουν στο μάγουλο σιγανά κι αδιάφορα – δεν προσέχουν να κατεβαίνουν τουλάχιστο σε αρμονικές γραμμές, γράφουν ζικ ζακ, χώνονται μες στις ρυτίδες. Πότε πότε ένας σπασμός χτυπά το πρόσωπό της, που γίνεται περισσότερο άσχημο: είναι πολύ αστείο έτσι που πετάγεται στον αγέρα ένα αρμυρό υπόλοιπο από δάκρυα που είχε κρυφτεί κάπου σε μια ζάρα.

Όταν σηκώνεται να φύγει εγώ στέκουμαι πολλή ώρα εκεί και βλέπω το λίγο τόπο που έπιανε δίπλα στα κάγκελα, έναν τόπο μια σταλιά.

ΟΙ ΠΙΟ ΠΟΛΛΟΙ τους εδώ μέσα είναι άνθρωποι της θάλασσας. Όχι τίποτα μεγάλες καθαρές θάλασσες, φουγάρα, λιμάνια που βουίζουν. Όχι. Φουκαράδες, τρατάρηδες, ψαράδες. Φτωχές θάλασσες με τραχιά κι ατίθασα κύματα. Παρθένο ασύ αίμα, και μια καρδιά ζεστή – που να την αγγίσεις!

Και μια γνωριμία: Σε μιαν άκρη που δε φαίνεται καθόλου είναι ο χωμένος ο Ιάκωβος Μούρας. Είναι ένας περασμένος άνθρωπος, ίσαμε πενήντα χρονώ. Ήταν ξενοδόχος και πατριώτης λόγιος. Όταν ήρθαν οι Έλληνες στην Ανατολή έβγαλε ένα λόγο απ' το μπαλκόνι του ξενοδοχείου του. Τόσος ήταν ο ενθουσιασμός του που, επειδή δεν είχε έτοιμη παντιέρα να σιάρει, σαστισμένος απ' την ευγλωττία του άρπαξε και σιάρει ένα σεντόνι που μύριζε ύποπτα πράματα.

«Ζήτω η ελευθερία!»

Σίγουρα θα τον πρόδωσαν γι' αυτό. Κάθεται ζαμουριασμένος, ένα κουβαράκι, και συλλογίζεται. Αυτό το μακρινό σεντόνι αρχίζει να μυρίζει, τώρα μόλις, σα να χρειάστηκε να περάσει τόσος καιρός για να πάρει αξία το άρωμά του.

– Πολύ συλλογίζεσαι, μπαρμπα-Γιάκωβε, του λέει ένας.

Κουνά το κεφάλι του: Ναι.

– Τι τον ήθελες, φουκαρά κ' εσύ, κείνον τον κατουρημένο διάολο, τότες!

– Τι τον ήθελα, για! μουρμουρίζει ο άνθρωπος.

Σε λίγο έρχονται τα παιδιά του στο παράθυρο. Πολλά ψι-ψι συναμεταξύ τους. Μαθαίνουμε κ' εμείς το τι τρέχει: Ο Ιάκωβος φεύγει. Είναι Ιταλός υπήκοος. Σε λίγες ώρες θα τον λευτερώσουν. Στο γερασμένο πρόσωπό του γίνεται μια απερίγραπτη αλλαγή. Σα να το περάσαν λούστρο και γυαλίζει. Είναι ένα φως που πετιέται ίσα απ' τα μάτια του. Αφήνει την κόχη του και γυρίζει πέρα δώθε μες στο υπόγειο, σε μια αδιάκοπη κίνηση. Σαν κουράστηκε πια μας μαζεύει να μας αφήσει γεια.

– Παιδιά, έννοια σας! μας λέει. Το πράμα θα κανονιστεί. Κουράγιο! Μόλις πατήσω στη Μυτιλήνη θα πάω στον Ιταλό Πρόξενο και θα του πω πως δεν ήμουν μονάχα εγώ, μα κ' εσείς. Θα στείλει τότες ένα πολεμικό. Σίγουρα!

Κ' επειδή κανένας δε μιλά, υποπτεύεται μιαν αμφιβολία και πολεμά να μας βεβαιώσει άλλη μια φορά για το σκοπό του.

– Κάμετε κ' εσείς λίγη υπομονή, λέει σιγανά. Επί τετρακόσια συναπτά έτη υπό τον ζυγόν ο Ελληνισμός...

Ένα θαυματουργό αγεράκι σα να έβαλε το χέρι του. Απ' τη στιγμή που ο Ιάκωβος κατάλαβε πως δεν κινδυνεύει, φαίνεται πως έσβησε κ' η πιο ελάχιστη υποψία απ' το μακρινό άρωμα εκείνου του σεντονιού. Μα οι δικές μας οι μύτες επέμεναν να το μυρίζουν.

– Πόσες μέρες θα χρειαστεί να περιμένουμε, μπαρμπα-Γιάκωβε; ρωτά ένας.

Ο Ιάκωβος υπολογίζει: Ίσαμε να κουνηθεί το βαπόρι, τούτο, εκείνο...

– Τέσσερις πέντε, λέει τέλος. Εσείς βάλτε έξι, να 'στε μέσα.

– Εμείς πόσοι είμαστε τώρα; επιμένει ο άλλος.

– Σαράντα.

– Με το εφτά;

– Τί;

– Διαίρεσέ το με το εφτά!

– Πέντε και κάτι...

– Ε, συμπεραίνει ο σύντροφός μας με φαρμακερή ηρεμία. Ίσαμε να τελειώσει η διορία σου, έξι μέρες, το «ξάφρισμα» θα μας έχει νετάρει ολουνούς. Θα θέλει και ρέστα. Αυτός ο μαθηματικός υπολογισμός πέφτει πάνω στα τεζαρισμένα απ' την ελπίδα πρόσωπα σαν ένα κομμάτι πάγος.

– Σωστό..., συμφωνεί ένας μελαγχολικά.

Σωστό. Κι όμως στο βάθος όλες οι καρδιές χτυπούν. Αρχίζουμε ν' αγωνιούμε μπας και δε φύγει ο Ιάκωβος.

ΑΠ' ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΜΟΥ φέραν κατά το βράδυ κουβέρτες, δυο μαξιλάρια, ένα βραστό κοτόπουλο. Αυτές τις μέρες συμπάσχουμε τα δυο γένη: εμείς και τα κοτόπουλα. Ο κόσμος τα σφάζει γραμμή, θυσία. Τι να τα κάμει αφού φεύγει; Ο αγέρας είναι γεμάτος από αγωνία και πούπουλα. Μου 'φερε τα πράγματα στη φυλακή ο μικρός μας ο Θάνος. Το παιδί καταλαβαίνει

τη σοβαρή θέση μου, θέλει να μου δώσει κουράγιο.

– Αδερφάκι μου, μη φοβάσαι, μου λέει. Τρέχουμε για σένα.

– Ποιος τρέχει, Θάνο;

– Εγώ κ' η μανούλα, λέει.

Κάνει να φύγει, μα γυρίζει ξανά:

– Ηλία!

– Τι;

– Κι αν δεν σε γλιτώσουμε, θα 'ρθουμε μαζί σου.

Βγάζω το χέρι μου απ' τα κάγκελα να το χαϊδέψω.

– Εγώ κ' η μανούλα. Θα 'ρθουμε..., βεβαιώνει το παιδί.

Το παρακολουθώ που χάνεται τρεχάτο μες στο δρόμο που σκοτεινιάζει. ΟΣΟ πέφτει η νύχτα τα νεύρα αρχίζουν να μην πειθαρχούν πια. Όλοι κινιούνται, αλλά κάθε τόσο μια μεγάλη στιγμή σιωπής ακινητεί την ατμόσφαιρα. Τότε μπορείς να ξεχωρίσεις τον ελάχιστο ήχο: ένα μαμούδι έτριξε, μια μπουκιά άχερο έπεσε απ' το στόμα του αλόγου, ένας στεναγμός ξέφυγε προδοτικά. Κάτι σπαρματσέτα ανάγαν εδώ κ' εκεί. Πάνω στα υγρά ντουβάρια οι σκιές

μεγαλώνουν σαν τέρατα. Διψώ. Έχει ένα κιούπι με σάπιο νερό που βρωμά και βγάζει κουνούπια. Σκύβω και πίνω. Φωνάζω τον Πέπα να ξαπλώσει στις κουβέρτες μου. Είναι ένας αψηλός άντρας, τον πιάσαν κατά τα σουρουπώματα. Έβγαζε μια μικρή εφημερίδα τον καιρό που οι Έλληνες ήταν στη Μικρασία. Το κατά δύναμιν βοηθούσαν η εγχώρια αρτηριοσκλήρωση, οι τροφοδότες του στρατού κ' οι σχετικοί νέοι με άσματα εις πεζόν. Ο Πέπας ήταν ένας άνθρωπος λεπτοκαμωμένος, σιγανός, ήμερος, υποχόνδριος, εργένης και συφιλιδικός.

– Κύριε Πέπα, δεν έχεις στρωσίδια; Έλα να ξαπλώσουμε μαζί.

– Κ' εγώ δεν έχω, λέει μια άλλη φωνή απ' τα σκοτεινά. Να 'ρθω;

Τα βολεύω και για τους τρεις.

– Έλα!

Είναι ένα μελαψό μούτρο γεμάτο ζωηρές γραμμές, δυο μάτια που γυαλίζουν. Οι μασέλες τραβούν ένα τετράγωνο σχέδιο με το κεφάλι. Το μέρος που ξαπλώνουμε είναι κοντά στ' άλογα. Όλες οι άλλες γωνιές είναι πιασμένες απ' τους συντρόφους που ήρθαν πιο μπροστά. Το χώμα αποκάτω είναι γεμάτο καβαλίνες και υγρασία. Πέφτουμε ο ένας κοντά στον άλλον, οι τρεις.

– Πώς σε λεν; ρωτώ τον ξένο.

– Εμένα; Μανόλη.

– Ξωχάρης είσαι;

– Όχι. Καπετάνιος απ' τα Μοσχονήσια.

– Έχεις μέρες εδώ;

– Ναι, τρεις.

Μας λέει πως έχει μια γυναίκα και δυο μωρά. Τα μπαρκάρισε προχτές. Μας περιγράφει το καθένα απ' τα παιδιά τι λογής είναι, ξανθό, μελαχρινό, το πιο μικρό έχει κ' ένα σημάδι καταμεσής στο κούτελο, μια ασήμαντη σκισμάδα. Αυτός ο μικρός διάλογος σου σκαρώνει κάτι φελούκες με τον πεύκο! Ανοιξε το στόμα του και λέει, λέει. Στο τελευταίο ταξίδι του, στην Κω, είχε πάρει και το μικρό. Στο Τσαντίρι τους έπιασε το μπουρίνι. Ήταν μια θεοπάλαβη θάλασσα. Τα 'φερε σκούρα. Άρχισε να κάνει το σταυρό του, μια φορά, δυο φορές. – Εγώ τι να φοβηθώ; λέει, σα να θέλει να

μη μας αφήσει καμιά υποψία για το θάρρος του. Μα έλα που ήταν το μωρό... Η νύχτα είναι ήσυχη όξω απ' το υπόγειο. Απ' το κάτω μέρος η θάλασσα είναι μόλις δέκα μέτρα. Ακούμε τα μικρά κύματα – σπουν με μια αδιαφόρετη πειθαρχία, το ένα πίσω απ' τ' άλλο.

– Πεινώ, λέει ο καπετάνιος.

Θυμάμαι το Θάνο που μου έφερε το πακέτο. Δεν το άγγισα.

– Έχω εγώ, του λέω.

Ανοίγω το δέμα και του δίνω.

– Φάγε!

Κόβει ένα κομμάτι απ' το πουλί κι αρχίζει να τρώει με βουλιμία.

– Εσύ θέλεις; ρωτώ τον Πέπα.

Μουρμουρίζει όχι. Στριφογυρίζει, παραπονιέται πως έχει υγρασία. Είναι φοβερά μύωψ και λέει πως δε βλέπει επειδή δεν έχει γυαλιά. Του τα 'σπασε, με τα δυο χαστούκια που του 'δωσε, ο αξιωματικός μόλις τον πιάσαν.

– Κ' εσύ δεν τρως; με ρωτά ο καπετάνιος.

Παίρνω μηχανικά και μασώ ένα κομμάτι κρέας. Δεν κατεβαίνει. Τα παρατώ και ξαπλώνουμε πάλι. Ξαπλώνει ξανά κι ο καπετάνιος. Τον ακούγω τώρα που μασά πιο αργά. Ολοένα πιο αργά.

– Μωρέ όρεξη! αγαναχτεί μια φωνή απ' αντίκρυ. Βρε, δεν καταλαβαίνεις λοιπόν πως κοντεύει η ώρα;

– Για κείνο λες; λέει μπουκωμένος ο καπετάνιος.

– Εμ για ποιο; Για το «ξάφρισμα», βρε!

Μια στιγμή σιωπής. Το στόμα του καπετάνιου δε μασά, σα να έκαμε στοπ. Ύστερα πάλι αρχίζει, σιγά σιγά, κι ολοένα παίρνει το κανονικό του βάδην.

– Κι αν δε φάγω τι αλλάζεις; μουρμουρίζει. Είναι κι αυτό ένα όφελος...

Ακούγω ακόμα τα χριτς χριτς που κάνουν τα δόντια του. Ύστερα αρχίζω να τ' ανακατεύω με το θόρυβο που κάνει το άλογο εκεί πλάι, ύστερα με τη θάλασσα που μουρμουρίζει κι ολοένα ξεμακραίνει στο βάθος, ολοένα. Αργά αργά σβήνουν όλα. Δεν ακούγω πια τίποτα. Είμαι ένα τσακισμένο αδύναμο παιδί, δεκαοχτώ χρόνια γεμάτα φρέσκο αίμα και όνειρα που κουράστηκαν.

Ήταν, λέει, άνοιξη. Εγώ κ' εκείνη είχαμε αποτραβηχτεί κάτου από ένα δέντρο. Ήταν, λέει, και πουλιά από πάνω μας – έψαλλαν τσίου τσίου και κουτσούλιζαν. Την κοίταξα βαθιά και της είπα πως δεν μπορεί παρά να ζει ο Θεός αφού έτσι λάμπουν τα μάτια της. Μου παραπονέθηκε, πως της λέω όλο ανοησίες. Κ' έσκυψε και με φίλησε θερμά.

Ένα χέρι με σπρώχνει δυνατά. Ύστερα μια κλωτσιά. Ευπνώ απότομα. Μεξ στο λίγο φως, στα δυο τρία σπαρματσέτα που άναψαν πάλι στο υπόγειο, ξεχωρίζω τις πυκνές σκιές που κουνιούνται και σπρώχνονται προς την πόρτα. Φωνές από δω, από κει: Ονόματα – Χρήστο, Κώστα. Δυο τρεις στρατιώτες γυρίζουν σ' όλες τις γωνιές, μην απόμεινε κανένας, και κλωτσούν.

– Σηκωθείτε!

Ο καπετάνιος μ' έσπρωξε. Τον ρωτώ σαστισμένος, σα να 'ρχομαι από άλλον κόσμο.

– Τι είναι;

– Το «ξάφρισμα»..., μουρμουρίζει με φωνή που πολεμά να μην τρέμει.

Μας βγάζουν απ' το κάτω μέρος του υπόγειου. Στη μικρή πόρτα στριμωχνόμαστε ώσπου να βγούμε. Ακούγω μια στιγμή τον Ιάκωβο, δίπλα μου, να μουρμουρίζει:

«Εις το όνομα του Πατρός, του Υιού, του Πατρός και του Υιού...», πολλές φορές. Μας αραδιάζουν σε διπλή σειρά. Εκεί, πλάι στη θάλασσα. Μεσ στο λιμάνι ανάβουν τα φώτα ενός βαποριού, από κείνα που παίρνουν τα γυναικόπαιδα. Θα 'ναι περασμένα μεσάνυχτα. Το υποθέτω απ' τη Μεγάλη Άρκτο που έχει χαμηλώσει πολύ. Ένας συμμαθητής μου καταγινόταν πολύ με τ' άστρα. Εκείνος μου τα έμαθε. Ο Σείριος; Τόσες, τόσες χιλιάδες, τόσα δέκατα, τόσα χιλιοστά μακριά. Μήτε ένα λιγότερο; Μήτε. Το αγιάζι είναι πολύ. Τουρτουρίζουμε. Είμαι στην πρώτη σειρά. Δίπλα μου ο καπετάνιος. Από πίσω ο Ηρόδοτος, ένας σκοτεινός βόλος, κοιτάζει με τα μεγάλα ηλίθια μάτια του, γεμάτα απορία, και τρέμει. Στο σπίτι πάνω απ' το υπόγειο, που είναι τα γραφεία της Αστυνομίας, πολλά φώτα. Μεθυσμένες φωνές τραγουδούν. Περιμένουμε. Τέλος ανοίγει η πόρτα. Ένας στρατιώτης κατεβαίνει με μια λάμπα στο χέρι. Από πίσω του έρχεται ένας αξιωματικός. Είναι στουπί στο μεθύσι. Παραπατά.

– Ελάτε! Ελάτε! φωνάζει ο αξιωματικός σε κάποιον άλλον από μέσα. Απόψε έναν παραπάνω για σας!

Απ' το σπίτι ένας άλλος αξιωματικός βγαίνει και τον ακολουθά. Ο στρατιώτης πάει στην άκρη της γραμμής μας, χαμηλώνει τη λάμπα στα πρόσωπά μας, να φωτιστούν, περιμένει. Πλησιάζει εκεί ο πρώτος αξιωματικός. Είναι αυτός ο ίδιος που μας χτυπούσε το πρωί – τα φουτουριστικά σχέδια. Το ξανθό μουστάκι του απ' τη δεξιά μεριά έχει γείρει λίγο περισσότερο – και ο Σείριος;... Ο αξιωματικός βλέπει με το φως και τραβά έναν δικό μας όξω απ' τη γραμμή, στο πλάι. Τον κοιτάζει, γελά, ύστερα προχωρεί παρακάτω. Τραβά άλλον ένα.

– Κ' εσύ, παλιόσκυλο! λέει.

Άλλον ένα. Το φως, ο στρατιώτης με τη λάμπα, πλησιάζει ολοένα στο μέρος μας. Αυτό το φως λάμπει σα να έχει μια φοβερή υποχρέωση – έτσι, να πρέπει. Μια γρήγορη στιγμή αναρωτιέμαι αν διαλέγει μικρούς για μεγάλους. Μα βλέπω πως παίρνει ανακατωτά, απ' όλα τα τσεσίτια. Στο μεταξύ το φως έφτασε. Είναι μπροστά μου. Αισθάνομαι τα μικρά μου χρόνια απροφύλαχτα, έτσι στήθος με στήθος. Η ανάσα κόβεται. Το χέρι του αξιωματικού απλώνεται να με τραβήξει. Μα την ίδια ακριβώς στιγμή, μια τιποτένια στιγμή, τακ, ο αξιωματικός παραπάτησε απ' το μεθύσι. Γελά. Κάνει προσπάθεια να ισορροπήσει, αλλά με την κίνηση τούτη η θέση του αλλάζει κατά δυο πόντους. Δυο τιποτένιοι πόντοι. Το χέρι του πέφτει ίσα πάνου στον καπετάνιο, δίπλα μου. Ανασαινώ βαθιά. Α, εκεί βαθιά είναι μια σκληρή χαρά, μια τέτοια σκληρή χαρά... Ξεχωρίστηκαν έξι σύντροφοί μας. Ύστερα άλλος ένας, γίναν εφτά. Βλέπω μια διμοιρία στρατιώτες που ετοιμάζονται. Κατεβαίνουν με τον οπλισμό τους, ένας ένας. Μαζεύονται σε μιαν άκρη δίπλα μας.

– Φτάνει! λέει ο αξιωματικός στο στρατιώτη με τη λάμπα.

Μα αμέσως, σα να θυμάται, γυρίζει προς το μέρος του άλλου αξιωματικού:

– Α, αλήθεια, κ' έναν για σας! λέει. Διαλέξτε!

Τούτος ο άλλος πλησιάζει στη γραμμή. Η καρδιά μας πάλι χτυπά παλαβά. Τραβά έναν. Σκύβουμε να δούμε: Ο Ιάκωβος.

– Όχι εγώ! Όχι εγώ! παρακαλεί με απελπισία ο φουκαράς. Εγώ Ιτάλια ταμπαασί (*Ιταλός υπήκοος*), Ιτάλια ταμπαασί... Αύριο θα με γυρέψουν...

– Σκύλο! μουγκρίζει ο ξανθός αξιωματικός, και τον τραβά στην μπάντα.

Ύστερα διατάζει στο απόσπασμα:

– Να γυρίσετε γρήγορα!

Οι στρατιώτες παν κοντά στους συντρόφους μας που ξεχωρίστηκαν.

– Αν έχετε τίποτα, πάρτε το! τους φωνάζει ο επικεφαλής του αποσπάσματος.

Μας βάζουν πρώτα εμάς μες στο υπόγειο. Ύστερα ξωπίσω μας έρχονται κ’ οι άλλοι, μηχανικά, να πάρουν ό,τι έχουν. Για ποιο λόγο;

– Γρήγορα! φωνάζει ο λοχίας απόξω, βλέποντας πως αργοπορούν.

Το υπόγειο είναι γεμάτο σούσουρο. Ένας άνθρωπος κλαίει νευρικά. Κάποιος άλλος λέει «γεια σας». Η ώρα περνά. Ο λοχίας διατάζει πιο άγρια:

– Γρήγορα!

Στη γωνιά που έχω λουφάξει πλησιάζει ο βαρύς όγκος του καπετάνιου. Τον βλέπω που έρχεται, και με πιάνει φόβος. Σκύβει σιωπηλά. Κάνει να σκαλίσει εκεί στο προσκέφαλό μας, σάματις να έχει κάτι να πάρει. Ύστερα πάλι σηκώνεται.

– Δεν έχω τίποτα, μουρμουρίζει αφηρημένα, σα να θυμάται, αλήθεια, πως δεν έχει να πάρει τίποτα. Κάνω κουράγιο.

– Να, Μανόλη, λέω. Πάρε τις δικές μου τις κουβέρτες.

Το λέω έτσι ασυλλόγιστα, μια προσπάθεια να του φανώ την τελευταία στιγμή τόσο δα χρήσιμος, μόλο που είμαι σίγουρος πως τίποτα δεν του χρειάζεται πια.

– Τι τις θέλω; αναρωτιέται κι αυτός σιγανά.

Ο λοχίας βρίζει, τρίτη φορά τώρα:

– Άιντε, ουλάν!

Είναι φανερό πως όλοι προσπαθούν να μείνουν λίγο ακόμα, όσο είναι μπορετό, ν’ αργοπορήσουν. Τέλος ο Μανόλης κουμπώνεται απότομα, σα να πήρε την απόφαση. Δυο τρεις φθόγγοι τρίζουν στα δόντια του. Μόλις κατορθώνουν ν’ ανταμώσουν:

– Ε... Γεια σας...

Βάζει τα χέρια του στις τσέπες και χιμά στην πόρτα. Ο μεγάλος όγκος του διαλύεται μες στο σκοτάδι. Χαμένος, παραλυμένος, ακούγω ένα διάστημα τα βήματά τους έξω που φεύγουν. Σβήσαν. Συμμαζεύομαι πιο κοντά στον Πέπα. Τρέμει. «Κύριε, Κύριε...» μουρμουρίζει. Η καρδιά του χτυπά, τικ τακ.

– Άραγες με τι τρόπο;... ρωτά σιγανά και στέκεται, σα να φοβάται να προχωρήσει τη σκέψη του.

Τα μάτια μου πολεμούν, πολεμούν ν’ αντισταθούν, δε βαστούν πια, μούσκεψαν. Η σκηνή έρχεται και ξανάρχεται εκεί, μες στο ύποπτο φως, στο θόλο του υπόγειου – ένα παραπάτημα, δυο πόντοι. Αισθάνομαι να με πλακώνει το φριχτό βάρος, πολεμώ να παλέψω. Μα τι φταίω; Τι φταίω; Αύριο θα ‘μαι εγώ, για μεθαύριο.

Ολοένα γίνεται περισσότερη ησυχία στο υπόγειο. Τα σπαρματσέτα ένα ένα σβήνουν. Ίσαμε μια ώρα πέρασε. Ο Πέπας στριφογυρίζει, δεν μπορεί να ησυχάσει. Το άλογο, δίπλα μας, μετακινιέται, φαίνεται πως θέλει κι αυτό να ξαπλώσει. Λίγο ακόμα να τον πατήσει τον Πέπα.

– Έχει τόπο παρακάτου; με ρωτά ανήσυχος.

Τραβιέμαι όσο μπορώ προς το μέρος που άφησε ο Μανόλης.

– Δεν έχει πια παρακάτου, λέω. Είναι άλλοι.

Ο Πέπας σηκώνεται, λύνει το σκοινί που είναι δεμένο το ζο απ' το χαλκά και το τραβά. Ξαναδένει ύστερα τον κόμπο πιο κοντά. Δεν έχει αφήσει παρά δυο πιθαμές μονάχα σκοινί απ' το στόμα του ζου. Πάλι έρχεται και ξαπλώνει.

– Έτσι δε θα μπορέσει να πέσει χάμου, λέει.

Μα το άλογο χλμιντρίζει. Αδιάκοπα. Είναι φανερό πως διαμαρτύρεται. Ο σκοπός όξω ανησυχεί. Μπαίνει μέσα. Βλέπει το κοντό δέσιμο του ζου κι ανάβει.

– Γκιαούρ! βλαστημά και δίνει μια κλωτσιά στον Πέπα. Ύστερα αφήνει λάσκα το σκοινί, να 'χει άνεση το ζο.

Θα 'χαν περάσει δυο ώρες. Ο Πέπας συμμαζώχτηκε, κάθεται γονατισμένος για να ησυχάσει το ζο. Δεν ακούγονται πια παρά ελάχιστοι θόρυβοι, σπασμωδικοί. Χάνονται γρήγορα. Μα σιγά σιγά το αυτί μου παίρνει, στο βάθος, πολλά βήματα. Σιγά. Σιγά. Ολοένα πλησιάζουν, γίνονται πιο καθαρά. Έρχονται απ' το δρόμο, απ' το μέρος που φύγανε οι άλλοι πριν από δυο ώρες. Αφουγκράζομαι με ολάνοιχτα μάτια. Τέλος σταματούν όξω απ' το σπίτι. Μιλούν συναμεταξύ τους τούρκικα, δεν καταλαβαίνω.

– Γύρισαν..., μουρμουρίζει ο Πέπας.

– Ναι. Γύρισαν...

Είναι το απόσπασμα. Τελείωσε.

Μαζεύω τα ποδάρια μου και κουκουλώνομαι όλος ως το κεφάλι. Έτσι που είμαι τραβηγμένος, είναι ίσα ίσα ο τόπος που καθόταν ο Μανόλης, εδώ και λίγες ώρες. Από κάτω απ' το προσκέφαλο, στην άκρη, ένας μικρός βόλος μοιδίζει την ησυχία μου. Λέω, θα 'ναι τίποτα ψωμί. Πάω να το βγάλω. Βάζω το χέρι μου. Τραβώ. Είναι άλλο πράμα. Το πασπατεύω: μια καπνοσακούλα. Χώνω τα δάχτυλά μου μέσα και πιάνω ένα σκληρό μικρό πράμα. Ανάβω ένα σπίρτο, κοιτάζω, κοιτάζω, και πολεμώ να θυμηθώ. Είναι ένα μικρό φελουκάκι, ένα τόσο δα πράμα, μια μύτη μπροστά, μια γραμμή για καρένα αποκάτω. Ένα άτεχνο φελουκάκι μια σταλιά, από πεύκο.

ΤΟ ΠΡΩΙ οι πρώτοι άνθρωποι που βλέπουμε στα κάγκελα είναι τρία παιδιά. Δυο αγόρια κ' ένα κοριτσάκι. Κανένα δεν είναι παραπάνω από δεκαπέντε χρονώ. Σκύβουν και πολεμούν και τα τρία να δουν στο υπόγειο, γυρίζουν εδώ εκεί τα μάτια τους.

– Πατέρα!... φωνάζει το ένα.

– Ποιόν γυρεύετε; ρωτά κάποιος από μας που δεν τα ήξερε.

– Το Γιάκωβο Μούρα! Είναι πατέρας μας!

– Α, πατέρας σας είναι; μουρμουρίζει ο άνθρωπος.

Συλλογίζεται.

– Έφυγε! λέει ξερά.

Τα παιδιά αρχίζουν να φωνάζουν, και τα τρία μαζί, και να γυρεύουν τον πατέρα τους. Ο σκοπός ενοχλείται. Έχει δίκιο. Αυτές οι ψιλές φωνές σκίζουν τον πρωινό αγέρα, δεν κάνουν μήτε τόση δα προσπάθεια για λίγη στοιχειώδη αρμονία, να μην παραφωθούν. Τα διώχνει να φύγουν με κλωτσιές. Μα εκείνα τραβιούνται λίγο πιο πέρα, κατάντικρο στο μικρό παράθυρο, στο πεζοδρόμι, κάθονται κει χάμου, μαζεύουν τις μύξες τους και συνεχίζουν την παραφωνία χωρίς συστολή, με μικρές διακοπές. Τέλος το ένα σηκώνεται, κλαμένο ακόμα, και λέει στ' άλλα να φύγουν.

– Πάμε...

Σηκώνονται ένα ένα και χάνονται με σιγανά βήματα. Η πρωινή φθινοπωρινή γαλήνη ξαναβρίσκει την αρμονία που είχε ταραχθεί.

ΣΕ ΛΙΓΟ ήρθε και η μητέρα μου.

Χύνουμαι προς το παράθυρο μόλις ακούγω τη γλυκιά φωνή της να με ζητά. Με τα μάτια πρησμένα απ' την αϋπνία κι απ' τον τρόπο, με καρδιά τσακισμένη, ένα σώμα χωρίς νεύρα, χωρίς δύναμη, που πάλεψε, πάλεψε, τεντώνω τα χέρια μου ικετεύοντας να με σώσουν.

– Μητέρα, γλιτώστε με! Μητερούλα! Γρήγορα! Γρήγορα!

Απ' ολάκερο το τεντωμένο κορμί, από κάθε νεύρο, από κάθε σπασμό βγαίνει η ίδια απελπισμένη κραυγή:

– Γρήγορα! Γρήγορα! Σώστε με!...

Το καημένο το μικρό της το κεφάλι κουνιέται σπασμωδικά μπρος σ' αυτή την έξαλλη ικεσία. Είναι τόση η σαστισμάδα της, δε σκέφτεται καν ν' αφήσει να τρέξουν τα δάκρυά της. Σηκώνεται, τρέμοντας, να φύγει.

– Παιδάκι μου!... Παιδάκι μου!... Τρέχουμε!... τραυλίζει. Κ' εγώ κι ο πατέρας σου...

– Γρήγορα, μητερούλα! Μητερούλα, γρήγορα!... Μην έρθει η νύχτα...

Έφυγε. Στο υπόγειο οι χτεσινές αναμνήσεις είναι ακόμα φρέσκες. Η κουβέντα γυρίζει στον ίδιο σκοπό.

– Γιατί έτσι, λίγους λίγους, λέει ένας, κι όχι μια και καλή ολουνούς;

– Γι' απλοχωριά, του κάνει κάποιος άλλος ξερά. Να 'χουμε τόπο, όσοι μένουμε. Να μη στεναχωρούμαστε. Ίσως. Μια φορά στο υπόγειο δεν μπορούν να χωρέσουν παραπάνω από σαράντα άνθρωποι. Είναι κιόλας γεμάτο. Κι όμως κάθε μέρα φέρνουν τέσσερις πέντε ακόμα. Λοιπόν, πρέπει να γίνεται μια αραιώση – ξεβοτανίζεις ένα κομμάτι γης που έπεσε πολύς σπόρος.

– Κ' ύστερα, σα δεν έχει πια άλλους να 'ρθουν;...

– Ε, τότες μπορεί σε μια βραδιά ολουνούς μαζί...

– Αυτό το ξέρει το κέφι που θα 'χει αυτός!... βεβαιώνει σκληρά μια άλλη φωνή για τον ξανθό αξιωματικό.

Ο καθένας μας παρακαλεί να μην έρθουν άλλοι. Πιανόμαστε από μια καθαρή ανοησία: Αν δεν έρθουν άλλοι, μπορεί να μην έχει ξάφρισμα το βράδυ. Ωστόσο η μικρή πόρτα του υπόγειου ανοίγει σε λίγο. Χύνονται μέσα πεντέξι στρατιώτες. Σκουν στα χάχανα. Τριγυρίζουν έναν δικό μας και τον σπρώχνουν να μπει στη φυλακή. Είναι μια νέα έκδοση Ηρόδοτος. Ένα παλικαράκι που είχε ντυθεί γυναίκα για να το σκάσει και το πιάσαν στο μουράγιο. Φορεί ακόμα ένα φουστάνι που κρέμεται κουρέλια απ' το τράβηγμα. Οι στρατιώτες κάνουν αστεία, άλλος του πιάνει τους γοφούς, άλλος τα στήθια, του γνέφουν, ζικ ζικ, και γελούν, πεθαίνουν στα γέλια. Ένας τον γαργάλισε κάτω απ' τη μασχάλη. Το παλικαράκι κάνει μια τρομερή προσπάθεια – δαγκάνει με τα δόντια τη γλώσσα του, κατάγλωμο, να κρατηθεί. Και ξαφνικά, ανίκανο, ανοίγει το στόμα του και μπήγει ένα δυνατό σπαραχτικό χάχανο. Αυτό έδωσε την αφορμή. Οι στρατιώτες άρχισαν να τον γαργαλούν όλοι μαζί – στον αφαλό, στις μασχάλες, στο στήθος. Το παιδί κατρακύλησε ανάσκελα, χίμηξαν κι αυτοί πάνω του και το γαργαλούσαν. Μεσ στα γέλια τους ξεχώριζε το δικό του ακράτητο χάχανο, που χυνόταν απ' τα δόντια του. Ένας στρατιώτης έσκυψε, αφλάντιασε, καράταρε, κ' ύστερα έφτυσε με δύναμη μες σ' αυτό το ανοιγμένο στόμα που σπάραζε.

ΠΡΟΣ ΤΟ ΒΡΑΔΥ με γύρεψαν με τ' όνομά μου. Ένας λοχίας. Ξέρω πως τρέχουν οι δικοί μου στους αξιωματικούς, στο Φρουραρχείο. Πολεμούν να τους καταφέρουν πως είμαι μικρός, δεν είμαι μες στο όριο, έχω και μια γαλλική προστασία. Η καρδιά μου χτυπά. Με παν στο γραφείο του ξανθού αξιωματικού. Είναι εκεί κ' η κυρούλα η μητέρα μου. Κλαίει γονατιστή και παρακαλεί. Ξέρει λίγα τούρκικα απ' τον καιρό που είχαμε παραγιούς τούρκους. Το μάτι του αξιωματικού με κοιτάζει από πάνω ως κάτω. Ύστερα κάνει ένα κίνημα αηδίας.

– Για τούτο τον μούργο είναι; λέει στη μητέρα μου.

– Ναι... Αυτό είναι, κύριε...

– Α σιχτίρ! βλαστημά, και φωνάζει να με πάρουν.

Με γυρίζουν πάλι πίσω. Το σωστό σωστό! Είμαι ένας μούργος – ποτές μου δε διακρίθηκα επί ωραιότητα δυο παραδιώ. Η νύχτα πλησιάζει· είναι πολύ σιμά. Βράδιασε. Πέφτω στη γωνιά μου. Δεν περιμένω τίποτα.

Η ΔΕΥΤΕΡΗ νύχτα πέρασε πάνω κάτω σαν την πρώτη. Μας πήραν πέντε μονάχα συντρόφους μας στο ξάφρισμα. Μέσα σ' αυτουμούς ήταν και τα δυο φουστάνια: ο Ηρόδοτος και το άλλο το παλικάρι που το γαργαλούσαν. Το σχέδιο στην αρχή είχε πάρει μονάχα τούτον τον τελευταίο. Μα ο αποσπασματάρχης θύμισε στον αξιωματικό πως απ' το ίδιο εμπόρευμα είναι κι άλλος ένας· εννοούσε τον Ηρόδοτο. Ο αξιωματικός γέλασε, χα χα, και βρωμούσε πιωτό.

– Λες να παν παρέα; κάνει στο λοχία.

– Εμ, κορίτσι πράμα, μπορεί να μη θέλει να πάει μονάχο του! αστειευόταν αυτός σε σοβαρό τόνο.

– Σωστό! αποφασίζει τελειωτικά ο αξιωματικός.

Ο λοχίας προχώρησε και τράβηξε στην μπάντα τον χοντρό όγκο του Ηρόδοτου. Τούτος τον κοίταζε με τ' αγαθά μάτια του και ήταν έτοιμος ν' αρχίσει: εν... Ο αξιωματικός είδε το σουλούπι του, γέλασε, ύστερα έσπρωξε έναν απ' τους πέντε που είχε ξεχωρίσει, να πάει στη γραμμή πίσω αφού αντικαταστάθηκε. Οι ξεχωρισμένοι πέντε μπήκαν μαζί μας στο υπόγειο να πάρουν ό,τι έχουν. Αυτό ήταν μια ανόητη διαδικασία που κανένας μας δε ρωτούσε τι θέλει και γίνεται. Ο Ηρόδοτος στεκόταν εκεί στον τόπο του, αναποφάσιτος.

– Δεν έχεις τίποτα εσύ, βρε; τον ρωτά ο αποσπασματάρχης.

Δεν καταλάβαινε τι ν' αποκριθεί. Μονάχα πολεμούσε να χαμογελάσει, λίγο παρακαλεστικά, σα να προαισθανόταν.

– Δεν έχει τίποτα, τσαούς, κάνει ένας δικός μας.

Αλήθεια, δεν είχε τίποτα. Οι δικοί του μπαρκάρανε. Κανείς δεν ερχόταν στο παραθυράκι, το πρωί, να ρωτά γι' αυτόν. Τον είχα δει, τη μέρα, που κοίταζε τα στόματα, τους δικούς μας σαν τρώγαν, και του έδωσα ψωμί. Είχε να φάει δυο μέρες. Οι καταδικασμένοι αργούσαν να βγουν. Ο Ηρόδοτος καθόταν εκεί μονάχος, μες στη νύχτα, τους περίμενε. Κοίταζε τον ουρανό που είχε άστρα.

– Άιντε, ουλάν! φώναξε ο λοχίας, να βιαστούν να βγουν.

Βγήκαν μονάχα τρεις. Ο τέταρτος πολεμούσε να κρυφτεί ανάμεσά μας, πίσω απ' το κιούπι με το νερό, να γλιτώσει. Οι στρατιώτες μπήκαν μέσα και κάμαν άνω κάτω τον κόσμο. Ρωτούσαν ποιος είναι. Κανένας μας δεν τολμούσε να δείξει. Ο λοχίας, τότε, φώναξε:

– Πάρτε έναν, όποιον και να 'ναι!

Τότες όλα τα στόματα μαζί τινάχτηκαν: «Εκεί! Εκεί!» Και τα χέρια δείχνανε το κιούπι. Κανένας δεν ήθελε ν' αλλάξει τη μοίρα του. Οι στρατιώτες τον βγάλαν απ' τον πρόχειρο κρυψώνα του και

τον σέρναν, κι αυτός βέλαζε σαν αρνί. Στο υπόγειο στάθηκε για κάμποσο, έπειτα, μια πηχτή σιωπή. Τα κορμιά, τα τσακισμένα νεύρα, ακίνητα. Μα σε μια ώρα κοιμόμαστε όλοι. Κ' εγώ. Σιγά σιγά αρχίζω να συνηθίζω.

ΤΟ ΠΡΩΙ ένας στρατιώτης μπήκε στο υπόγειο να τιμαρέψει το άλογο. Είναι ένας ανατολίτης χωριάτης – δεμένο κορμί, πολλά μουστάκια, ξουρισμένο το κεφάλι στην κορφή, ένας στρογγυλός κύκλος. Μερικοί δικοί μας πιάνουν κουβέντα μαζί του. Αυτός στην αρχή δεν καταδέχεται, μα, μόλις καταλαβαίνει πως εδώ είναι κυρίαρχος και πως κάθε λόγο απ' το στόμα του περιμένουν να τον ρουφήξουν τόσοι υποτελείς, ο εγωισμός τον γαργαλά και λύνεται η γλώσσα του. Ήταν μες στο χτεσινό απόσπασμα που πήρε τον Ηρόδοτο και τους άλλους. Ο κύκλος μας γύρω του γίνεται πιο μεγάλος. Όλοι πλησιάζουμε.

– Με τι τρόπο;... ρωτά ένας, κι όλα τα μάτια στέκουν τεζαρισμένα, σα να είναι να χορτάσουν απ' την απάντηση.

Ο στρατιώτης σταματά το ξύστρισμα απότομα. Μας κοιτάζει κι αυτός.

– Με τη λόγχη! λέει. Σε μια μάντρα.

Ένας, λέει, έκαμε να φύγει, δε στεκόταν, τον κυνηγούσαν μες στη μάντρα και βλαστημούσαν, γιατί τους παίδευε ο κερατάς... Τον στρίμωξε, λοιπόν, ο στρατιώτης. Μα τότε που ετοιμαζόταν να του τη φέρει, αυτός χίμηξε απ' το πλάι κ' έχωσε τα δόντια του στη χούφτα που κρατούσε τη λόγχη. Σα λυσσασμένος το σκυλί! Μα τον έσπρωξε, λέει, ο στρατιώτης και του έχωσε τη λόγχη σα να 'ταν μπαμπάκι... Τα μάτια χόρτασαν. Οι καρδιές χτυπούν δυνατά. Απ' τα σουσούμια που μας δίνει καταλαβαίνουμε πως αυτός που τους παίδευε ήταν ο Ηρόδοτος. Ο στρατιώτης, ικανοποιημένος, πιάνει πάλι να ξυστρίσει. Η μια χούφτα του είναι

δεμένη – ένας επίδεσμος, η δαγκαματιά χτες. Φτύνει λίγο μες στην άλλη χούφτα, ύστερα με το φτύμα αυτό πολεμά να γυαλίσει το κούτελο του αλόγου. Το χαδεύει. Ήμερα. Ήμερα. Προσέχουμε πολύ σ' αυτές τις τελευταίες κινήσεις του. Πάρα πολύ. Στα χέρια του, στα δάχτυλα – σα να 'ταν μπαμπάκι...

– Το κοιτάζει καλά το ζο..., μουρμουρίζει ένας δικός μας αφηρημένα.

Μια άλλη φωνή, ίδιος τόνος:

– Ναι... Καλά...

ΤΡΙΤΗ ΝΥΧΤΑ. Μήτε σ' αυτή δεν ήταν η σειρά μου. Πήραν δυο μονάχα από μας. Φτάναν, γιατί είχαν πιάσει και μια φαμίλια που έπρεπε να πάει οικογενειακά. Ήταν δυο κορίτσια, ένας γέρος πατέρας, ένα μικρό παιδί κ' ένας αδερφός. Ήταν έλληνες υπήκοοι, κ' εξόν απ' αυτό ο γιος τους είχε πάει στον πόλεμο. Όταν το απόσπασμα τους έβαλε στη μέση για να ξεκινήσουν, ακούσαμε το ένα κορίτσι που έκλαιγε και φώναζε:

– Πατέρα! Πατέρα! Τι θα γίνουμε;...

Είχε μαύρα μαλλιά, δυο μεγάλα μάτια γεμάτα έρωτα, ένα χνούδι πάνου στο σταρένιο πρόσωπο, εκεί πλάι στ' αυτιά. Ο Τίλιος, ένας συμμαθητής μου που μιλούσε και εγγλέζικα, με βεβαίωνε κάποτε πως κάτω απ' αυτό το χνούδι, μάλιστα, κάτω από κει, κρύβεται όλη η σοφία της γης. Ο ίδιος φίλος μου, που περηφανευόταν πως τον αγαπούσαν οι γυναίκες, μου έλεγε μια μέρα πως εκείνη του είχε χαμογελάσει. Κ' εγώ τον κορόιδευα:

– Σαχλαμάρα!

ΤΕΛΕΙΩΣΕ. Το Αίβαλί άδειασε πια. Το απόγευμα φεύγει το τελευταίο βαπόρι. Όσοι είναι να φύγουν θα φύγουν. Αλλιώς δεν έχει άλλο. Απ' το Θάνο μαθαίνω πως κλαίνει όλοι στο σπίτι. Η

μητέρα μου δε θέλει να φύγει. Ο γερο-πατέρας μου την παρακαλεί και της λέει πως έχουμε κορίτσια. Πρέπει. Έρχεται και σ' εμένα και με ρωτά απ' το παράθυρο τι να κάμει. Είναι πολύ συντριμμένος.

– Πατέρα, γρήγορα! του φωνάζω.

Θυμάμαι τη φαμίλια με το κορίτσι που πήραν χτες τη νύχτα.

– Να φύγετε γρήγορα, πατέρα!

Κατά τις τρεις το απόγεμα την καταφέρνουν, τέλος, και τη μητέρα μου πως «πρέπει».

Έρχονται στη φυλακή και παρακαλούν τον αξιωματικό, μια τελευταία ικεσία: να τους αφήσει να μπουν μες στο υπόγειο να μ' αποχαιρετήσουν. Με πολλές δυσκολίες τους δίνει την άδεια. Είναι όλοι, ο γερο-πατέρας, η μητέρα μου, ο Θάνος, η Ανθίππη, η Σοφία, η Αγάπη, η Λένα, όλοι. Μ' αγκαλιάζουν πρώτα και με φιλούν τα παιδιά. Ένα ένα, μόλις κάμουν το καθήκον τους, φεύγουν όξω. Οι σύντροφοί μου μας έχουν τριγυρίσει. Παρακολουθούν σιωπηλά. Με πιάνει απ' τους ώμους ο πατέρας μου. Δεν τον είχα δει να κλάψει ποτές. Με κρατά μια μακριά στιγμή έτσι, απ' τους ώμους, ύστερα σκύβει και με φίλα στο μέτωπο. Ένα νευρικό έχει πιάσει τα ματόκλαδά του. Ύστερα, έχει ξοδέψει πια όλες τις δυνάμεις, κατεβάζει τα χέρια του. Όμως, η μητέρα μου, που έρχεται τελευταία, δε θέλει να ξεκολλήσει από πάνω μου. Είμαστε εκεί μια μάζα, έχω χάσει το κεφάλι μου μες στο μαραμένο κόρφο της, να κρατήσω για τελευταία φορά αυτή τη ζεστή πάνω στο μάγουλό μου. Με σφίγγει, δε θέλει να μ' αφήσει. Τα δάκρυστά της μπουδίζουν τα λόγια να βγουν καθαρά. Μόλις καταλαβαίνω πως λέει πως δε θα το βαστάξει και θα πεθάνει γρήγορα. Το ξαναλέει, σα να είναι κάτι που μου το υπόσχετα. Σηκώνει το πρόσωπό της, πιάνει το δικό μου με τα χέρια της και με κοιτάζει σα μια εικόνα που δεν πρόκειται να τη δει ποτές πια, σκύβει πάλι, μου μαζεύει το σακάκι, ασυναίσθητα, να με κουμπώσει μην κρυώνω, σαν που ήμουν παιδάκι. Ο πατέρας μου την τραβά.

– Δε θα προφτάσουμε το βαπόρι... Δε θα προφτάσουμε... μουρμουρίζει συγκινημένος.

Κ' εγώ τη σπρώχνω, μην τυχόν και δεν προφτάζουν.

– Μανούλα, να φύγετε!... Θα σε θυμάμαι...

Βγαίνουν όξω. Όσπου να στρίψουν τη γωνιά τη βλέπω που τη σέρνουν τα παιδιά μας, κ' εκείνη γυρίζει και κοιτάζει πίσω, μήπως με ξεχωρίσει.

– Μητέρα σου είναι; λέει ο σκοπός, που παρακολούθησε όλη τη σκηνή.

Δε μιλώ.

– Ναι, λέει ένας δικός μας. Μητέρα του είναι.

Ο σκοπός κουνά το κεφάλι σκεφτικός. Σε λίγη ώρα, μέρα ακόμα, μας βγάζουν όλους όξω. Δεν έχει πια άλλους να 'ρθουν. Μονάχα εκεί, την τελευταία στιγμή, μας φέρνουν έναν που τον πιάσαν μόλις. Ένα παιδί φίλο μου, τον Αργύρη. Είμαστε σαράντα τρεις σωστοί. Απ' τη μια κι απ' την άλλη, σε διπλή σειρά, μας βάζουν στη μέση οι στρατιώτες. Στην πόρτα, στο κεφαλόσκαλο, βλέπουμε τον ξανθό αξιωματικό. Γελά φχαριστημένος. Γυρίζω το πρόσωπό μου αδιάφορα. Δεν έχω πια τη δύναμη που χρειάζεται να μισήσεις έναν άνθρωπο. Ξεκινούμε. Ο ήλιος κατεβαίνει. Η Αγια-Παρασκευή, ένα νησάκι στο βάθος, αλλάζει πολλά χρώματα. Το βαπόρι στο λιμάνι σαλπάρει. Ο καπνός του ανεβαίνει, μες στη βραδινή ήσυχη ατμόσφαιρα, ίσα, ολόισα. Προσέχω πολλήν ώρα σ' αυτή την αδιατάρακτη στήλη – κρέμεται σαν κάποιος να τη βαστά από πάνω. Βαδίζω και κοιτάζω εκεί πίσω. Τέλος ο καπνός χάνεται. Κατεβάζω τα μάτια μου. Δυο χιλιόμετρα μακριά είναι κάτι εξοχικοί πύργοι. Μας βάζουν μέσα. Τι τρέχει; Σε λίγο μας φέρνουν μια νέα γυναίκα, πατριώτισσά μας, τον άντρα της κ' ένα παιδάκι τριώ χρονώ, με κομμένα τα ξανθά μαλλάκια

μπροστά: ένα παιδάκι θάμα. Την ήξερα. Έπαιζε και πιάνο. Ο άντρας της ήταν ρολογάς. Το παιδί κλαίει. Έχω ένα μικρό δέμα: μια πετσέτα, λίγο ψωμί. Εκεί μέσα έχω ρίξει και το φελουκάκι από πεύκο. Του το δίνω. Του δίνω και ψωμί. Παίζει με το φελουκάκι και σωπαίνει. Κατά τις δέκα τη νύχτα μας ξαναβγάζουν πάλι όλους όζω. Ο Πέπας κρυώνει. Η νύχτα είναι ψυχρή, έχει φεγγάρι. Μας τακτοποιούν πάλι σε δυο αράδες. Οι στρατιώτες, τόσο όσοι είμαστε κ' εμείς, μας βάζουν στη μέση. Ο αξιωματικός διατάζει εφ' όπλου λόγχη. Οι λόγχες γυαλίζουν πολύ. Κάνουν κρότο ώσπου να μπουν στα τουφέκια. Ο αξιωματικός παραγγέλνει στους άντρες:

– Αν κάμει κανείς τους να ξεφύγει απ' τη γραμμή, μια και στον τόπο! Εμπρός!

Τ' άστρα λάμπουν πολύ. Τα δέντρα δε σαλεύουν μήτε μια ανασαιμιά. Κάπου τέτοια ώρα θα είναι. Απόψε. Στο δωμάτιο πολλά φώτα. Φωτιά, λίγο τσάι. Μερικοί μιχιμίχοι με γυαλιστερά μαλλιά, λιλιά διάφορα. Η κυρία θα λέει με νωχέλεια πως προτιμά άξαφνα τον Μυσσέ απ' τον... τον... να πούμε τον... Μότσαρτ, που είναι πολύ βαρύς. Ναι, ναι.

Οδυσσέας Ελύτης: Πορεία προς το μέτωπο (28η Οκτωβρίου 1940)

Ξημερώνοντας τ' Αγιαννιού, με την αύριο των Φώτων, λάβαμε τη διαταγή να κινησουμε πάλι μπροστά, για τα μέρη όπου δεν έχει καθημερινές και σκόλες. Έπρεπε, λέει, να πιάσουμε τις γραμμές που κρατούσανε ως τότε οι Αρτινοί, από Χειμάρρα ως Τεπελένι. Λόγω που εκείνοι πολεμούσανε απ' την πρώτη μέρα, συνέχεια, κι είχαν μείνει σχεδόν οι μισοί και δεν αντέχανε άλλο.

Δώδεκα μέρες κιόλας είχαμε μεις πιο πίσω, στα χωριά. Κι απάνω που συνήθιζε τ' αυτί μας πάλι στα γλυκά τριξίματα της γης, και δειλά συλλαβίζαμε το γάβγισμα του σκύλου ή τον αχό της μακρινής καμπάνας, να που ήταν ανάγκη, λέει, να γυρίσουμε στο μόνο αχολόι που ξέραμε: στο αργό και στο βαρύ των κανονιών, στο ξερό και στο γρήγορο των πολυβόλων.

Νύχτα πάνω στη νύχτα βαδίζαμε ασταμάτητα, ένας πίσω απ' τον άλλο, ίδια τυφλοί. Με κόπο ξεκολλώντας το ποδάρι από τη λάσπη, όπου, φορές, εκαταβούλιαζε ίσαμε το γόνατο. Επειδή το πιο συχνά ψιχάλιζε στους δρόμους έξω, καθώς μες στην ψυχή μας. Και τις λίγες φορές όπου κάναμε στάση να ξεκουραστούμε, μήτε που αλλάζαμε κουβέντα, μονάχα σοβαροί και αμίλητοι, φέγγοντας μ' ένα μικρό δαδί, μία – μία εμοιραζόμασταν τη σταφίδα.

Ή φορές πάλι, αν ήταν βολετό, λύναμε βιαστικά τα ρούχα και ξυνόμασταν με λύσσα ώρες πολλές, όσο να τρέξουν τα αίματα. Τι μας είχε ανέβει η ψείρα ως το λαιμό, κι ήταν αυτό πιο κι απ' την κούραση ανυπόφερτο. Τέλος, κάποτε ακουγότανε στα σκοτεινά η σφυρίχτρα, σημάδι ότι κινούσανε, και πάλι σαν τα ζα τραβούσαμε μπροστά να κερδίσουμε δρόμο, πριχού ξημερώσει και μας βάλουνε στόχο τ' αερόπλانا. Επειδή ο Θεός δεν κάτεχε από στόχους ή τέτοια, κι όπως το 'χε συνήθειο του, στην ίδια πάντοτε ώρα ξημέρωνε το φως.

Τότες, χωμένοι μες στις ρεματιές, γέρναμε το κεφάλι, από το μέρος το βαρύ, όπου δεν βγαίνουνε όνειρα. Και τα πουλιά μας θύμωναν, που δεν δίναμε τάχα σημασία στα λόγια τους – ίσως και που ασκημίζαμε χωρίς αιτία την πλάση. Άλλης λογής εμείς χωριάτες, μ' άλλω λογιά ξινάρια και σιδερικά στα χέρια μας, που ξορκισμένα να 'ναι.

Δώδεκα μέρες κιόλας, είχαμε μεις πιο πίσω στα χωριά κοιτάζει σε κατρέφτη, ώρες πολλές, το γύρο του προσώπου μας. Κι απάνω που συνήθιζε ξανά το μάτι μας τα γνώριμα παλιά σημάδια, και δειλά συλλαβίζαμε το χείλο το γυμνό ή το χορτάτο από τον ύπνο μάγουλο, να που τη δεύτερη τη νύχτα σάμπως πάλι αλλάζαμε, την τρίτη ακόμη πιο πολύ, την ύστερη, την τέταρτη, πια φανερό, δεν ήμασταν οι ίδιοι. Μόνε σα να πηγαίναμε μπουλούκι ανάκατο, θαρρούσες, απ' όλες τις γενιές και τις χρονιές, άλλοι των τωρινών καιρών κι άλλοι πολλά παλιών, που 'χαν λευκάνει απ' τα

περίσσια γένια. Καπεταναίοι αγέλαστοι με το κεφαλοπάνι, και παπάδες θερία, λοχίες του 97 ή του 12, μπαλτζήδες βλοσυροί πάνου απ' τον ώμο σειώνοντας το πελέκι, απελάτες και σκουταροφόροι με το αίμα επάνω τους ακόμη Βουλγάρων και Τούρκων.

Όλοι μαζί, δίχως μιλιά, χρόνους αμέτρητους αγκομαχώντας πλάι – πλάι, διαβαίναμε τις ράχες, τα φαράγγια, δίχως να λογαριάζουμε άλλο τίποτε. Γιατί καθώς όταν βαρούν απανωτές αναποδιές τους ίδιους τους ανθρώπους πάντα, συνηθάν εκείνοι στο Κακό, τέλος του αλλάζουν όνομα, το λεν Γραμμένο ή Μοίρα – έτσι κι εμείς επροχωρούσαμε ίσια πάνου σ' αυτό που λέγαμε Κατάρα, όπως θα λέγαμε Αντάρα ή Σύγγεφο. Με κόπο ξεκολλώντας το ποδάρι απ' τη λάσπη όπου φορές εκαταβούλιαζε ίσαμε το γόνατο. Επειδή το πιο συχνά, ψιγάλιζε στους δρόμους έξω καθώς μες στην ψυχή μας.

Κι ότι ήμασταν σιμά πολύ στα μέρη όπου δεν έχει καθημερινές και σκόλες, μήτε αρρώστους και γερούς, μήτε φτωχούς και πλούσιους, το καταλαβαίναμε. Γιατί κι ο βρόντος πέρα, κάτι σαν καταγιίδα πίσω απ' τα βουνά, δυνάμωνε ολοένα, τόσο που καθαρά στο τέλος να διαβάζουμε το αργό και το βαρύ των κανονιών, το ξερό και το γρήγορο των πολυβόλων.

Ύστερα και γιατί, ολοένα πιο συχνά, τύχαινε τώρα ν' απαντούμε, απ' τ' άλλο μέρος να 'ρχονται, οι αργές οι συνοδείες με τους λαβωμένους. Όπου απιθώνανε χάμου τα φορεία οι νοσοκόμοι, με τον κόκκινο σταυρό στο περιβραχιόνιο, φτύνοντας μέσα στις παλάμες, και το μάτι τους άγριο για τσιγάρο. Κι όπου κατόπι σαν ακούγανε για που τραβούσαμε, κουνούσαν το κεφάλι, αρχινώντας ιστορίες για σημεία και τέρατα.

Όμως εμείς το μόνο που προσέχαμε ήταν εκείνες οι φωνές μέσα στα σκοτεινά, που ανέβαιναν, καυτές ακόμη από την πίσσα του βυθού ή το θειάφι. «Οι, όι, μάνα μου», «οί, όι, μάνα μου», και κάποτε, πιο σπάνια, ένα πνιχτό μουσούνισμα, ίδιο ροχαλητό, που 'λεγαν, όσοι ξέρανε, είναι αυτός ο ρόγγος του θανάτου. Ήταν φορές που εσέρνανε μαζί τους κι αιχμαλώτους, μόλις πιασμένους λίγες ώρες πριν, στα ξαφνικά γιουρούσια που κάναν τα περίπολα. Βρωμούσανε κρασί τα χνώτα τους, κι οι τσέπες τους γιομάτες κονσέρβα ή σοκολάτες. Όμως εμείς δεν είχαμε, ότι κομμένα τα γιοφύρια πίσω μας, και τα λίγα μουλάρια μας κι εκείνα ανήμπορα μέσα στο χιόνι και στη γλιστράδα της λασπουριάς. Τέλος, κάποια φορά, φανήκανε μακριά οι καπνοί που ανέβαιναν μεριές-μεριές, κι οι πρώτες στον ορίζοντα κόκκινες, λαμπερές φωτοβολίδες.

Βασίλης Βασιλικός: Η τελευταία μέρα της κατοχής (Από τη συλλογή διηγημάτων Εκτός των Τειχών, 1966)

Η μέρα ήταν σαν Κυριακή. Όλα τα καταστήματα κλειστά κι οι δρόμοι έρημοι. Απ' το μπαλκόνι του σπιτιού μας, από το τέταρτο πάτωμα, γωνία Ερμού και Αριστοτέλους, έβλεπα ένα κομμάτι της ηλιόλουστης θάλασσας, ένα τμήμα απ' την τεθλασμένη του κυματοθραύστη, ενώ το καθαυτό λιμάνι, εκεί που τα μεγάλα πλοία άδειαζαν το φορτίο τους, δε φαινόταν. Όλα ακινητούσαν μες στην υπονομευμένη σιωπή, ανίδια για το κακό που τα περίμενε. Δώδεκα παρά πέντε: η αγωνία μου έχει φτάσει στο κατακόρυφο. Στις δώδεκα θ' ανατιναχτεί το λιμάνι. Οι Γερμανοί που φεύγουν δεν έχουν σκοπό να τα' αφήσουν ανέπαφο στους συμμάχους. Αν κι οι σύμμαχοι το βομβάρδισαν όχι λίγο μέσα στην κατοχή, ωστόσο οι κατακτητές που τα μαζεύουν, ετοιμάζονται να του δώσουν τώρα τη χαρακτηριστική βολή.

Τι κάνουν τα ψάρια σκέφτομαι, κοντά στα μπλόκια; Σαλιάρες και σπάροι και κωβιοί που περιτριγυρίζουν ανύποπτα τα θανατηφόρα υποβρύχια καλώδια; Παρ' όλες τις επίμονες παρακλήσεις της μάνας μου να μη βγαίνω και πολύ στο μπαλκόνι, εγώ κάθε τόσο σκύβω κάτω και βλέπω τον όρθιο Γερμανό με το γυαλιστερό κράνος που περιμένει ακίνητος σαν άγαλμα στη

γωνία. Είναι ο μόνος άνθρωπος κι η παρουσία του τονίζει την ερημιά. Δώδεκα παρά τέσσερα: Με μια χαρά ανάμεικτη με πολύ φόβο περιμένω, σαν από θεωρείο, να δω το μεγάλο θέαμα της παράστασης που τελειώνει. Ξένος στην πόλη αυτή, πρόσφυγας από τη βουλγαρική κατοχή, δεν την πονώ ίσως όπως οι ντόπιοι... Ξαφνικά, ο θόρυβος μιας στρατιωτικής μοτοσυκλέτας έρχεται να κουρελιάσει την έγκυα σιωπή.

Η μοτοσυκλέτα, με τους δυο γκεσταπίτες που έχουν κρεμασμένα τ' αυτόματα στα πεταλωμένα στήθια τους, σταματά πλάι στον όρθιο Γερμανό χωρίς να σβήσει τη μηχανή της, κάτι φαίνεται να λεν κι έπειτα χάνεται σαν βολίδα προς την Πάνω Πόλη. Δυο στεγνοί πυροβολισμοί ακούγονται από κει. Έναν απ' τους δυο μοτοσυκλετιστές, μαθαίνουμε αργότερα, τον σκότωσαν οι δικοί μας κι οι Γερμανοί, σε αντίποινα, καθάρισαν πενήντα ομήρους. „Έλα μέσα, έλα μέσα”, φωνάζει η μητέρα μου απ' την τραπεζαρία. Αλλά εγώ, σκυφτός, δε χορταίνω να παρατηρώ κάτω τον όρθιο Γερμανό που μια κοιτάζει το ρολόι του, μια ρίχνει ματιές τριγύρω και προς τα πάνω – τότε μόνο κρύβομαι για να μη με δει – και μια ξαναπαίρνει την στάση του αγάλματος. Μου φαίνεται απίθανος κι εξωπραγματικός έτσι που αστράφτει ολόκληρος στην πανδαισία του κυριακάτικου ήλιου, ον από άλλο πλανήτη, τοποθετημένος εκεί για να θρέψει την οργιώδη παιδική φαντασία μου.

Δώδεκα παρά τρία: όλα εξακολουθούν να είναι σαν υπνωτισμένα. Ούτε αέρας δε φυσά απ' τη μεριά του κόλπου, λες κι η θάλασσα από ένστικτο σταμάτησε ν' ανασαίνει. Τα σπίτια και οι δρόμοι που οι άνθρωποι με τα μαγαζιά τους τα ντύνουν πάντα μ' ένα επίστρωμα ζωντάνιας, τώρα είναι βουβά και έρημα όπως στα όνειρά μας. Ακούω ολόενα και πιο καθαρά τους χτύπους της καρδιάς μου. „Μα έλα μέσα, επιτέλους, έλα μέσα”. Όχι δεν έρχομαι. Θέλω να δω, θέλω ν' απολαύσω το βαγνερικό φινάλε που θα φέρει μετά τη γαλήνη της διάλυσης. Τα όργανα θα μπουν στη θήκη τους σαν τα σπαθιά κι οι μουσικοί θα επιστρέψουν στα πληκτικά τους σπίτια... Και τότε ξαφνικά, σ' αυτή την τεντωμένη σιωπή, πλήθος εικόνες, σαν πουλιά που έρχονται για να κουρνιάσουν στο δέντρο της νύχτας, επιστρέφουν μέσα μου, ωσάν να βλέπω τα μέρη τούτα για τελευταία φορά, ωσάν να μην είναι μόνο το λιμάνι που πρόκειται να τιναχτεί στον αέρα, αλλά η πόλη ολόκληρη κι εγώ μαζί της. Να η αυλή της Αγίας Θεοδώρας όπου περάσαμε όλη την κατοχή παίζοντα μπίκο, αγιούτο ή χαρτόνια. Να όλοι οι φίλοι μου, εκτός από εκείνον που έφυγε με το караβάνι των Εβραίων από την Εγνατία Οδό, πάνω στο κάρο, με το τεράστιο κίτρινο αστέρι στο μανίκι του, χωρίς να ξέρει ως την τελευταία στιγμή αν πήγαινε εκδρομή ή μακρινό ταξίδι.

Τον έλεγαν Ίνο και φορούσε πάντα γκολφ και μια τραγιάσκα κι είχε μάτια πράσινα, σχεδόν λαδιά. Να η στοά πλάι στο φαρμακείο Α. Τζηρίδη με τα διαλυμένα μυαλά ενός ανθρώπου πάνω στους τοίχους, σκόρπια εδώ κι εκεί, σαν να 'ταν εξογκώματα του ασβέστη. Να ο θεόρατος τοίχος, κεντημένος απ' τα βλήματα σαν περσικό χαλί, που έφερνε νωρίτερα τη νύχτα στην αυλή που παίζαμε. Να το μπαλκόνι απ' όπου κάθε απόγευμα ο Γερμαναράς για να ξυπνήσει καλύτερα απ' το μεσημεριανό του ύπνο, έριχνε κι από μια εκρηκτική χειροβομβίδα κάτω στο πεζοδρόμιο αδιαφορώντας για το ποιος περνά. Να το Καπάνι όπου ο μανάβης ο Μουσσός δεν πρόφτασε να φωνάξει μαζί με τους άλλους το „Βάστα Ρόμμελ”. Κι εκείνη η γωνία που ήταν το στέκι του αυγουλά που του πουλούσα χαρτοσακούλες, παίρνοντας για χαρτί το περιοδικό „Το Σύνθημα” και κολλώντας τες με πολλή μπιζελόκομμα για να βαραίνουν στο ζύγι. Απ' το ίδιο αυτό μπαλκόνι ήταν που είδα τη νύχτα του μεγάλου βομβαρδισμού, τότε που κήκε η φράγκικη εκκλησία κι η μισή πόλη παραδόθηκε στις φλόγες, τον ουρανό βαμμένο κόκκινο μέσα σε σταχτιά σύννεφα καπνιάς και τέσσερις καλόγριες, στις μικρές ώρες της νύχτας, που τρέχαν κάτω στο δρόμο σαν γλάροι που χάσαν τη φωλιά τους.

Να και το πεζοδρόμιο όπου αντίκρισα ανθρώπους να πεθαίνουν την εποχή που πρωτοήρθαμε σαν πρόσφυγες απ' την Καβάλα, ανθρώπους σκελετωμένους, αζύριστους, με κάτι τεράστια πόδια, κάτω ακριβώς από τη βιτρίνα του γωνιακού ζαχαροπλαστέιου με τα σιροπάτα φοινίκια και τις

βαριές τουλούμπες... Κι όλες αυτές οι μνήμες με βαραίνουν πολύ, σα να ‘μια πολύ μικρός κι αδύναμος για να τις αντέξω. Δώδεκα παρά δύο σ’ όλα τα ρολόγια της πόλης: ο Γερμανός κάτω σιάζει το κράνος τους. Η κίνηση του αυτή με καθησυχάζει. Γυρίζω και βλέπω μέσα στην τραπεζαρία: όλοι είναι όρθιοι κι εκνευρισμένοι, χλομοί όπως μέσα στο καταφύγιο. Οι γυναίκες βουλώνουν από τώρα τ’ αυτιά τους. Μπαίνω κι εγώ μέσα ή μάλλον με σέρνουν. Στους συναγερμούς δεν είχαμε αυτή την αγωνία. Οι μπόμπες πέφταν αναπάντεχα. Ενώ τώρα... Γιατί αργούν; Με τις χάρτινες εγγλέζικες σημαίες που είναι έτοιμες για να στολίσουν τα δάχτυλα και τα περβάζια των παραθυριών, κρυμμένες ακόμα πίσω απ’ το καμουφλαρισμένο ράδιο, ενώ ο ήλιος έξω χαίρεται ακομμάτιαστος την όμορφη πόλη, δεν ξέρω πια τι σημαίνει εκείνη η πινακίδα απέναντι, στην κλινική Χαρπάντη, που γράφει „ΗΣΥΧΙΑ”.

Κάποιος συγκάτοικος έχει τη σωστή έμπνευση ν’ ανοίξει την τελευταία στιγμή τα παράθυρα, για να μη σπάσουν απ’ την πίεση του αέρα. Δώδεκα παρά ένα: μην μπορώντας άλλο αυτήν την εκνευριστική αναμονή, διαλέγω ένα χοντρό μπιζέλι, απ’ αυτά που χρησιμοποιούσα για την μπιζελοκόκομα, και σε μια στιγμή που κανείς δε με προσέχει, σκύβω απ’ το ανοιχτό παράθυρο και σημαδεύω τον ακίνητο Γερμανό. Περιμένω, ώσπου να πέσει, να δω αν τον πέτυχα, αν ένιωσε το βόλι κι αν θα σηκώσει μετά το αυτόματο και θ’ άρχιζε σε αντίποινα να γαζώνει τα σπίτια – όπως το βράδυ του μεγάλου βομβαρδισμού, απ’ τον εξοστρακισμό μιας τέτοιας σφαίρας, είδα να πέφτει στην ταράτσα νεκρός δίπλα μου ο κύριος Μοσκόφ – όταν, ακριβώς τότε που είχα ξεχαστεί, ακούστηκε ένα βαθύ μουγκανητό, λες κι η θάλασσα βόγκηξε απ’ τα έγκατά της, ένας βάρβαρος αναστεναγμός που τέσσερα χρόνια δεν μπορούσε να ξεδώσει, ενώ κάτι σαν τεκτονικός σεισμός έκανε το σπίτι να λυγίσει πίσω – μπρος σαν κυπαρίσσι, τα μικρά αντικείμενα πάνω στα ράφια να πέσουν και να σπάσουν, οι κλασικοί του „Πάπυρου” – μόνοι που δεν έκαψαν οι Γερμανοί απ’ όλο το σπιτικό μας στην Καβάλα – να τρίζουν τώρα μες στη νεκρόκασα της βιβλιοθήκης κι οι πόρτες να ξεμανταλωθούν.

Ακολούθησε και δεύτερη και τρίτη έκρηξη. Βρεθήκαμε πεσμένοι καταγής, δίνοντας τα χέρια μας όπως στο „γύρω γύρω όλοι”. Έρποντας, μέσα απ’ τις οίμωγές των γυναικών, φτάνω ως έξω στο μπαλκόνι κι ανασηκώνοντας το κεφάλι μου δειλά βλέπω, πάνω στη θάλασσα, ένα τεράστιο μαύρο σύννεφο γεμάτο φλογισμένα ξύλα και σιδηρικά που ο ήλιος τα ‘κανε να μοιάζουν με αστραπές μες στη νύχτα. Σκύβω κάτω κι όπως στα παραμύθια ο Γερμανός με το γυαλιστερό κράνος είχε γίνει άφαντος. Πασπατεύω το σώμα μου για να δω αν υπάρχει κι εκεί ανακαλύπτω για πρώτη φορά στη ζωή μου, βράχικα από το φόβο μου. Όλο το απόγευμα συνεχίστηκαν οι εκρήξεις. Μικρότερες σε ένταση βέβαια, αλλά χωρίς διακοπή. Βούλιαζαν τα πλοία τους που ήταν αγκυροβολημένα σ’ όλο το μάκρος της παραλίας, απ’ το λιμάνι ως το Λευκό Πύργο. Ο κόσμος ξεθαρρεμένος βγήκε στα παράθυρα και στα μπαλκόνια κι εμείς, οι τολμηροί πιτσιρικάδες, είχαμε στήσει καρτέρι μες στα θάμνα της πλατείας Αριστοτέλους κι αρπάζαμε ότι ξέπεφτε κοντά μας.

Την ίδια αυτή πλατεία που τη γνωρίζαμε έπειτα σαν τόπο χαράς όπου οι γκάνιτες των Σκοτσέζων έπαιζαν στον ανοιχτό χώρο της που είχε γεμίσει με υπαίθριους κινηματογράφους, η ίδια αυτή παραλία της βόλτας και του νυφοπάζαρου απ’ όπου ξεκινούσαν τα μικρά βαποράκια για τον Περαία και το Μπαξέ Τσιφλίκι, για μας, για τα μικρά παιδιά της Κατοχής, χρόνια κατόπι, ήταν ο τόπος όπου βλέπαμε τα μικρά σκάφη που ανατίναξαν οι Γερμανοί στο φευγίό τους ν’ αλλάζουν σχήματα μες στη ρηχή θάλασσα που είχαν βουλιάξει. Κι οι δύτες μπορεί να τα απογύμνωσαν απ’ όλα τους τα εξαρτήματα και τα ψάρια να τα νόμιζαν για βράχια, αλλά κανείς δεν έλεγε να τα μετακινήσει από κει. Μοιάζαν πολύ με τις πικρές εκείνες εμπειρίες που είχε ενσταλάξει η Κατοχή μέσα μας και που άλλαζαν σχήματα και μορφές μέσα στα χρόνια που ακολούθησαν, αλλά που ωστόσο ήταν πάντα εκεί, σαν να μην ενδιαφέρονταν ή σα να μην μπορούσε πια κανείς να τις ξεριζώσει.

3. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Γιώργος Θεοτοκάς: Έρημος, από το «Ταξίδι στη Μέση Ανατολή και στο Άγιον Όρος»

Με το μικρό βενζινόπλοιο που κάνει την τακτική συγκοινωνία από τη Μεγίστη Λαύρα ως τη Δάφνη, παραπλεύουμε το νότιο άκρο του Άθως. Στο σημείο αυτό, η χερσόνησος απότομα αλλάζει σχήμα. Η ήπια, καταπράσινη βουνοσειρά της ξεπετιέται στα ύψη, σχηματίζοντας ένα θεώρατο λίθινο κώνο που πλησιάζει τις δύο χιλιάδες μέτρα. Προς τη θάλασσα, το έδαφος γίνεται απόκρημνο, αιχμηρό, επικίνδυνο και για τους πεζοπόρους και για τα πλοiάρια, αν ο καιρός είναι κακός. Είναι μια διαδοχή από άβατες, σχεδόν κάθετες πλαγιές και από σκισμάδες βράχων που κρύβουν σπήλαια απλησίαστα. Την τελευταία ήμερη εικόνα που αντικρύζουμε μάς τη δίνουν τα ονομαστά Καυσοκαλύβια, χτισμένα σ' ένα φυσικό αμφιθέατρο, απάνω από τη θάλασσα. Τη μεγάλη αυτή σκίτη την αποτελούν καμιά σαρανταριά οικήματα, τριγυρισμένα από περιβόλια, που ζώνουν τον κεντρικό της ναό.

Η περιοχή έχει νερό και αρκετή πρασινάδα που τής δίνει την όψη ενός ειδυλλιακού χωριού. Πέρα απ' εκεί, το τοπίο αγριεύει ολότελα. Τα βραχώδη κράσπεδα τού μεγάλου βουνού προβάλλουν ολοένα πιο ψηλά. Η φυτεία αραιώνει, ο τόπος είναι άνυδρος, απροσπέλαστος, απωθεί κάθε ζωή. Μονάχα μερικοί θάμνοι, μερικά αγριόδεντρα προσθέτουν εδώ κι εκεί λίγο πράσινο στις σκληρές, πέτρινες επιφάνειες. Καθώς ατενίζει κανείς, από το πέλαγος, το θέαμα που συνθέτουν οι φοβεροί βράχοι και τα βάραθρα, έχει την εντύπωση ότι δεν είναι δυνατό να κινηθούν άνθρωποι σ' αυτά τα μέρη. Είναι η λεγόμενη Έρημος τού Αγίου Όρους, η μοναδική γωνιά της γης όπου συνεχίζεται η παλαιοχριστιανική παράδοση των ερημιτών της Αιγύπτου, του Σινά, της Παλαιστίνης. Εκεί καταφεύγουν και απομονώνονται οι μοναχοί των άκρων, καθώς θα λέγαμε με την κοσμική μας ορολογία οι «εξτρεμιστές», οι πιο αδιάλλακτοι, οι απόλυτοι, εκείνοι που θεωρούν ότι ακόμα και του μοναστηριού η ζωή είναι μια παραχώρηση στην κοινωνικότητα, μια αδυναμία, ένας συμβιβασμός.

Μέσα στην τέλεια Ησυχία, στην όσο το δυνατό πιο ολοκληρωτική απογύμνωσή τους από τις ανάγκες της υλικής ύπαρξης κι από τις φροντίδες τού κόσμου, αγωνίζονται να συλλάβουν και να ζήσουν το πνεύμα στην πιο άδολη ουσία του, στα τελευταία σύνορα, στις εσχατιές τού «ενθάδε» προς το «επέκεινα». Διατύπωσα παραπάνω την άποψη ότι το Άγιον Όρος είναι μια μεταφυσική εμπροσθοφυλακή της Ορθοδοξίας. Η έρημος είναι η εμπροσθοφυλακή της εμπροσθοφυλακής. Φτάνουμε στο Νυμφαίο ακρωτήριο, την τελευταία νότια αιχμή της χερσονήσου. Εκεί μάς περιμένει το πιο ονομαστό, το πιο θρυλικό σημείο της Ερήμου, που παλαιότεροι συγγραφείς το έλεγαν το «φρικτόν», το «φρικαλέον» Καρούλι. Είναι ένας πανύψηλος βράχος, σωστό πέτρινο βουνό, στημένο απόκρημνα απάνω στη θάλασσα. Στις σπηλιές του και στις προεξοχές του βρίσκονται χτισμένα αρκετά μικρά καλύβια, σε απόσταση το ένα από το άλλο. Οι ταξιδιώτες τα παρομοίασαν με φωλιές γλάρων, κοράκων ή γυπαετών. Φαίνονται πολύ δυσπρόσιτα και λέγεται ότι οι ερημίτες που τα κατοικούν επικοινωνούν με τον έξω κόσμο κατεβάζοντας με καρούλι ένα καλάθι ως τη θάλασσα.

Από τούτο το πρωτόγονο μηχανήμα πήρε το όνομά της η περιοχή. Τη σκηνή αυτή δεν την είδα, πιστεύω όμως πώς, όταν χαλνά ο καιρός, κάθε κίνηση στο στενό χείλος των γκρεμνών θα είναι πολύ επικίνδυνη κι η απομόνωση των ασκητών θα είναι σχεδόν απόλυτη. Πώς περνούν τη ζωή τους; αναρωτιέται κανείς. Η κυριότερη απασχόλησή τους είναι η προσευχή, το αδιάκοπο τέντωμα της ψυχής προς τον υπέρτατο σκοπό που έχουν τάξει στον εαυτό τους. Η υλική τους ζωή έχει περιοριστεί στο ελαχιστότατο όριο που μπορεί η διάνοια να συλλάβει. Ένα τριμμένο ράσο, ένα σκεπασμένο μέρος για να κοιμούνται, ξεροί καρποί και κανένα παξιμάδι για να μην πεθάνουν της πείνας, ίσως το καλοκαίρι κανένα λαχανικό, κανένα νωπό φρούτο: μ' αυτά συντηρούνται. Νερό συνάζουν από τη βροχή, όταν βρέξει. Για να προμηθευτούν τη στοιχειώδη τροφή τους, ασκούν μερικές χειροτεχνίες. Πλέκουν καλάθια, κατασκευάζουν κομπολόγια, ξύλινους σταυρούς κι άλλα μικρά αντικείμενα που τα πηγαίνουν, σε αραιά διαστήματα, και τα πουλούν ή τα ανταλλάσσουν με τρόφιμα στη Δάφνη ή σε κανένα μοναστήρι.

Μια μικρή προβλήτα, καινούργιο απόκτημα του τόπου, επιτρέπει σήμερα στα πλοιάρια ν' αράξουν κάτω από τα Καρούλια, χωρίς δυσκολία. Ένα μονοπάτι σε κορδέλες ανεβαίνει στην κορυφή του βράχου, από τη μια πλευρά του. Από την άλλη δεν υπάρχει καμιά ομαλή διάβαση. Στο μέρος εκείνο οι ερημίτες όταν αποφασίσουν να αφήσουν τα ησυχαστήριά τους, πηγαиноέρχονται από ανεμόσκαλες ή πιασμένοι από αλυσίδες, σε γλιστερά περάσματα, απάνω από αβύσσους. Ψηλότερα από τα Καρούλια, βρίσκονται τα Κατουνάκια, σε μια ορεινή περιοχή της Ερήμου κάπως ομαλότερη. Εκεί πρόκειται να φιλοξενηθούμε, στον αγιογραφικό οίκο των Δανηλαίων, σε ύψος, καθώς μου λένε, απάνω από τριακόσια πενήντα μέτρα. Ο φίλος μας ο πολιτικός διοικητής έχει οργανώσει τη μετακίνησή μας με πολλή μεθοδικότητα, αλλιώς, βέβαια, δεν θα ήταν εύκολο να τραβήξουμε στην τύχη, σ' αυτά τα άγρια μέρη. Τα Κατουνάκια έχουν ειδοποιηθεί.

Ο πατήρ Γερόντιος, από τους προϊσταμένους τού αγιογραφικού οίκου, μεσόκοπος, ζωντανός και ανοιχτόκαρδος μοναχός, βρίσκεται στην προβλήτα των Καρουλιών και μας περιμένει. Έφερε κι ένα μουλάρι για να σηκώσει τις αποσκευές μας. Παίρνουμε σιγά-σιγά τον ανήφορο, γεμάτο πέτρες κοφτερές που κυλούν κάτω από τα πόδια μας, ενώ ο συνοδός μας μιλά για τη ζωή των ερημιτών.

– Εδώ λίγο παραπάνω, μάς λέει, ασκητεύει ένας Ρώσος μοναχός, ένας πρίγκιπας της παλαιάς Ρωσίας. Μεγάλος θεολόγος, ονομαστός. Μα δεν μιλά ελληνικά. Αν ξέρετε ξένες γλώσσες, μπορούμε να δοκιμάσουμε να τον δούμε. Ναι, έχουμε ακούσει αρκετά για τον πατέρα Νίκωνα, το Ρώσο πρίγκιπα των Καρουλιών. Ο πατήρ Παύλος, στη Μεγίστη Λαύρα, μάς σύστησε θερμά να τον πλησιάσουμε. Θα θέλαμε πολύ να τον συναντήσουμε, αν είχε διάθεση να μάς δεχτεί.

– Θα προσπαθήσω, λέει ο πατήρ Γερόντιος. Είναι πολύ γέρος και αποφεύγει τις συζητήσεις.

– Πώς ζει; ρωτούμε.

– Έχει έναν παραγιό που του μπλέκει καλάθια. Ρώσος κι αυτός, μα έμαθε ελληνικά και τού κάνει και το διεργνηά. Πουλούν τα καλάθια και πορεύονται.

Ο Νίκων βρίσκεται εδώ καμιά τριανταριά χρόνια, ίσως και περισσότερα. Είταν αξιωματικός στο στρατό τού Τσάρου. Ταξίδεψε πολύ, γνώρισε καλά τον κόσμο. Λένε πώς έχει συγγένεια με βασιλιάδες. Σταματούμε εμπρός σ' ένα περιφραγμένο πεζούλι όπου βρίσκεται ένα ταπεινό κελλί. Ο πατήρ Γερόντιος μάς συστήνει να περιμένουμε απ' έξω και μπαίνει να ζητήσει την άδεια να παρουσιαστούμε. Επιστρέφει σε λίγο και μάς λέει ότι ο πατήρ Νίκων θα μάς δεχτεί, αλλά στο πόδι. Δεν θα μάς βάλει να καθήσουμε γιατί δεν θέλει να μάς κρατήσει πολλή ώρα. Προχωρούμε σ' ένα μισοσκότεινο καμαράκι όπου ο παραγιός, καθισμένος χάρω, μπλέκει τα καλάθια του. Είναι μορφή Ρώσου καλόγερου κλασική, θα έλεγα, με καστανόξανθα γένια, βλέμμα ανοιχτό κι εκείνον τον απροσδιόριστο σλαβικό αέρα που περιέχει ζωική ορμή και μυστικοπάθεια, ανθρωπιά απέραντη και καταστροφική. Μάς χαμογελά και συνεχίζει τη δουλειά του.

Από ένα διπλανό δωμάτιο, προβάλλει ο πατήρ Νίκων, χαμογελαστός κι αυτός και μάς χαιρετά. Είναι ίσιος, μάλλον υψηλός, με λίγα άσπρα γένια. Δεν φαίνεται καθόλου κουρασμένος, ούτε σωματικά ούτε διανοητικά, παρά τη μεγάλη του ηλικία. Τουναντίο, βαδίζει με άνεση και το βλέμμα του σπιθοβολεί, ολοζώντανο. Έχει μια γοητεία παράξενη, πολύ ισχυρή, που κατακτά από την πρώτη στιγμή το συνομιλητή του. Η όψη του υποβάλλει μια βαθιά, άδολη, πολυδουλεμένη και πολύ έμπειρη πνευματικότητα, μια ήρεμη εγκαρτέρηση, μια αδιατάρακτη εσωτερική γαλήνη και, μαζί, μιαν εξαιρετη ευγένεια καταγωγής και ήθους, μια πολύ μεγάλη αρχοντιά. Η παραμικρή του κίνηση αναδίνει μια κομψότητα, μια λεπτότητα, μια χάρη που δεν βρίσκονται πια στη σημερινή κοινωνία και που μού φάνηκαν σαν επιβιώσεις ανακτορικές από έναν άλλον αιώνα. Μάς μίλησε πρώτα αγγλικά, ύστερα η συζήτηση κύλησε αυθόρμητα στα γαλλικά.

Μεταχειριζότανε και τις δύο γλώσσες τέλεια. Είπαμε μερικά πράματα για το Άγιον Όρος, για τις εντυπώσεις μας από την επίσκεψή μας.

– Εδώ μάς φυλάει η Παναγία, είπε. Μιλήσαμε λίγο και για τον κόσμο και είδαμε πώς είταν ενήμερος για τη γενική κατάσταση των πραγμάτων. Άφησε να διαφανεί η απογοήτευσή του για την εξέλιξη του πολιτισμού μας. Του είπα ότι πιστεύω σε μια μελλοντική πνευματική αναγέννηση που θα ακολουθήσει, μια μέρα, τη σημερινή υποχώρηση των αξιών του πνεύματος. Πρόσθεσα, μάλιστα, ότι θεωρώ πιθανό, σε μια τέτοια ανόρθωση, να παίζει μεγάλο ρόλο η πατρίδα του, η Ρωσία.

– Όχι, κύριε, αποκρίθηκε σιγανά, μ' ένα ύφος: γεμάτο κατανόηση και επιείκεια, σαν να ήξερε καλά τι εννοούσα και σαν να το είχε ξεπεράσει από πολύν καιρό. Όχι, κύριε, δεν θα γίνει τέτοιο πράμα σε τούτον τον κόσμο, ούτε στην πατρίδα μου ούτε αλλού. Με κοίταξε στα μάτια μ' έναν τρόπο σαν να ήθελε να μου δώσει μιαν είδηση που θα έπρεπε να την είχα υπ' όψη μου. Δεν επέμενε όμως σ' αυτό που έλεγε, απλώς το σημείωνε.

– Ζούμε το τέλος των καιρών, είπε. Nous vivons la fin des temps. Και καθώς κόμπιαζα κάπως, με ρώτησε αν διάβασα την Αποκάλυψη. Ναι, την είχα διαβάσει.

– Εκεί τα βλέπετε όλα καθαρά, είπε. Κι αυτά που γίνονται και τα όσα θα συμβούν. Προτού φύγουμε, τον παρακαλέσαμε να μας ευλογήσει. Στάθηκε μια στιγμή.

– Είστε ορθόδοξοι; ρώτησε.

– Ναι.

– Ω τότε... είπε με μία κίνηση που σήμαινε πώς, αφού είμασταν ορθόδοξοι, δεν υπήρχε δυσκολία σ' αυτό που του ζητούσαμε. Μας ευλόγησε και τού φιλήσαμε το χέρι. Σαν ξαναπήραμε το μονοπάτι, ο πατήρ Γερόντιος μου ζήτησε να του μεταφράσω ελληνικά τη συζήτηση. Τού τα είπα όλα.

– Σωστά σας μίλησε, είπε. Πολύ σωστά. Αυτά πιστεύουμε όλοι μας εδώ. Στα πόδια μας τώρα χαίνει ο γκρεμνός των Καρουλιών. Για να μας τονώσει στον ανήφορο, ο συνοδός μας κόβει και μας προσφέρει κλωνάρια από μιαν ερημική, μεγάλη φασκομηλιά που κανείς δεν ξέρει πώς ξεπετάχτηκε, σε μια στροφή του μονοπατιού, από τους βράχους. Τόσο έντονη ευωδία δεν θυμούμαι να αισθάνθηκα άλλη φορά από θάμνο. Είναι άραγε το κλίμα που της δίνει το χάρισμα να αναδίνει τόσο άρωμα; Είναι μήπως η δύναμη που πρέπει να βάλει το φυτό για να μπορέσει να υπάρξει και να φουντώσει μέσα στην τόση ξηρότητα; Με θέλγει τόσο που κρατώ τα φύλλα της ακατάπαυστα κοντά στο πρόσωπό μου.

Φτάσαμε στην κορυφή των Καρουλιών. Προχωρούμε λίγο ακόμα, από ένα κάπως ομαλότερο μονοπάτι, στις υπώρειες της μεγάλης κορυφής του Άθω, και βρισκόμαστε μέσα σ' ένα μεγαλόπρεπο

τοπίο που απλώνεται πλατιά στη νοτιοδυτική πλευρή της χερσονήσου. Αλλεπάλληλες μεγάλες χαράδρες σκίζουν το βουνό και σχηματίζουν μια σειρά βραχώδη παραπετάσματα που κατεβαίνουν ως τη θάλασσα. Αρκετά σκόρπια κελιά βλέπουμε σε πετρώδεις πλαγιές, ανάμεσα σε άγριους θάμνους, πιο προσιτά όμως από κείνα των Καρουλιών, σαν εξοχικά, απόμερα καλύβια γεωργών. Προς τα πάνω είναι τα Κατουνάκια. Τα ησυχαστήρια που βλέπουμε σκορπισμένα στην απέναντί μας πλαγιά αποτελούν τη Μικρή Αγία Άννα. Πέρα από άλλες χαράδρες απλώνεται αμφιθεατρικά η καθαυτό Αγία Άννα, μεγάλη σκήτη, ολόκληρο χωριό, σαν τα Κausοκαλύβια, με πολλές οικοδομές και φουντωμένα περιβόλια. Εκεί πια η Έρημος έχει τελειώσει.

Αφήνουμε δίπλα μας ένα μικρό ελαιώνα, φυτεμένο σε πεζούλια, περνούμε μια αγροτική πόρτα, προχωρούμε κάτω από μια κληματαριά. Βρισκόμαστε σ' έναν ωραίο κήπο σαν ταράτσα που αγναντεύει, από πολύ ψηλά, τη θάλασσα. Ο ήλιος βασιλεύει απέναντί μας, ολοπόρφυρος. Στεκόμαστε μερικά λεπτά μαγεμένοι από τη σιγή, από τα φλογερά χρώματα του ουρανού, από τη δύναμη αυτής της φύσης. Τελειότερο περίγυρο για ν' αφοσιωθεί κανείς ολότελα στη ζωή του πνεύματος δεν μπορώ να φανταστώ. Ο νους, εδώ, απορίχνει αυθόρμητα ό,τι περιττό και μάταιο σέρνει μαζί του και συγκεντρώνεται στα ουσιώδη. Η έξαρση, σε μια τέτοια ατμόσφαιρα, πρέπει να είναι συνηθισμένη κατάσταση, κανόνας ζωής. Ακούμε νερό να κελαρύζει. Το έφεραν πρόσφατα οι Δανηλαίοι, από μακριά, στην καρδιά της Ερήμου, και γλύκαναν κάπως τούτη τη γωνιά της. Είμαστε στον περίβολο του αγιογραφικού τους οίκου. Ο προϊστάμενός του, ο γέροντας Στέφανος, μας περιμένει και προχωρεί, ευγενικός και γλυκομίλητος, να μας καλωσορίσει.

Κώστας Ουράνης: Πρωί στο Άγιον Όρος (1949)

Πρωί στο Άγιον Όρος. Θείο ανοιξιάτικο πρωί!... Η νυχτερινή υπνοβατική και μυστηριώδης ατμόσφαιρα της Μονής της Λαύρας έχει διαλυθεί σαν καταχνιά. Όλα είναι φώς, ειρήνη και καλωσύνη. Ακύμαντο, κατάχρυσο κι ατέρμονο, κάτω απ' τα πόδια μας, το Αιγαίο. Καταπράσινες, γελαστές και κατάστικτες αγριολούλουδα οι πλαγιές. Βαθύς και καταγάλανος ο ουρανός. Κανείς ήχος ζωής δεν ταραξίζει τη μαγεμένη σιγή. Δεν ακούεται εδώ ούτε τρουγκάνι προβάτου, ούτε καν η διάτορη κραυγή του πετεινού. Η γαλήνη έχει κάτι το εξώκοσμο. Ο γλυκός πρωϊνός αέρας δε φέρνει ως τον πανοπτικό εξώστη του ξενώνα μας παρά αρώματα μόνο... Ποτισμένο φως, το μεγάλο αιωνόβιο μοναστήρι προσθέτει στη γενική ειρήνη και τη δική του. Οι περισσότεροι μοναχοί, κουρασμένοι από την ολονυχτία στην εκκλησία, θα κοιμούνται ακόμα. Δυό-τρεις μόνο μαύρες σιλουέτες, ακίνητες σαν κουρνιασμένα κοράκια στα ξύλινα μπαλκόνια τους, τα κρεμασμένα έξω από τα τείχη της μονής, κοιτάν το φωτεινό όνειρο του πελάγου. Φώς και ειρήνη.

Η απέραντη εσωτερική αυλή της μονής είναι εντελώς έρημη. Έρημη σαν την έρημο. Οι πλάκες της γυαλίζουν στον ήλιο, κι ανάμεσά τους έχουν φυτρώσει χορτάρια. Δε βλέπει κανείς ούτε μια γάτα να τεντώνεται ράθυμα μέσα στο φως, ούτε ένα πουλί που να σπαθίζει το φως με το γοργό του ίσκιο. Στο κέντρο της αυλής, η μικρή βυζαντινή εκκλησία με τους κατακόκκινους τοίχους και τους μολυβένιους τρούλους είναι κλειστή και κοιμισμένη. Στη Φιάλη – το μικρό οκτάγωνο κτίσμα με τους λευκούς κίονες και τη μαρμάρινη στη μέση δεξαμενή, όπου αγιάζονται τα νερά των Επιφανίων – δεν ακούγεται ο παραμικρότερος ψίθυρος τρεχούμενου νερού. Ακίνητες κ' οι κορφές των δύο πανύψηλων κυπαρισσιών που φύτεψε, πριν χίλια χρόνια, ο Άγιος Αθανάσιος, ο ιδρυτής της μονής. Και όμως, καμία μελαγχολία σ' αυτή την αταραξία των πάντων.

Στις μολυβένιες σκεπές των γέρικων εξαρτημάτων της μονής ο καιρός έχει εναποθέσει κατάχρυση πατίνα: τα σάθρα ξύλινα μπαλκόνια των κελλιών, που στηρίζονται με πατάρια στα τείχη και φαντάζουν σαν περιστεριώνες, έχουν γλάστρες με λουλούδια και πράσινα φεστόνια κληματαριάς: απ' την ταράτσα του ξενώνα κρέμονται τα διακοσμητικά μωβ τσαμπιά των σαλκιμιών: οι

μισοσβησμένες βυζαντινές τοιχογραφίες στην πρόσοψη της αρχαίας Τράπεζας, όπου συνέτρωναν, άλλους αιώνες, οι μοναχοί, συνθέτουν μπουκέτα ζωηρών πρόσχαρων χρωμάτων. Τίποτα δεν αναδίνει τη θλίψη εκείνη απ' τα γέρικα πράματα που τα αποσυνθέτει όλο και περισσότερο ο καιρός. Κι αυτοί ακόμα οι πέτρινοι τάφοι των πατριαρχών και των επισκόπων περασμένων εποχών, που είναι σε μian άκρη της αυλής κάτω από μικρές καμάρες, κι αυτοί ακόμα οι τάφοι δε γεννούν σκέψεις θανάτου.

Η ειρήνη που περίλουζε, μαζί με το φώς, τα πάντα, είταν εκείνη πού, ξεπερνώντας το θάνατο, σμίγει με την αιωνιότητα. Όλες τις ώρες που περάσαμε στη Λαύρα, είταν η ίδια ειρήνη κ' η ίδια σιωπή. Κάποτε-κάποτε βλέπαμε ένα μοναχό πού ,βγαينه να καθήσει στον περιστεριώνα του ή έναν άλλο που περνούσε αργά κι αθόρυβα την απέραντη χορταριασμένη αυλή. Αλλά είταν σα να μην είχαν αντιληφθεί την παρουσία μας – ή σα να μην ενδιαφέρονταν γι' αυτήν. Κανείς δε μας πλησίασε να μας μιλήσει, να μας ρωτήσει για τον κόσμο και τη ζωή. Δεν είταν ο κανονισμός που τους υποχρέωνε – όπως στα μοναστήρια των λευκών Βενεδικτίνων, όπου σ' όλους τους τοίχους, σ' όλες τις πόρτες, παντού, είναι γραμμένη με μεγάλα μαύρα γράμματα η επιταγή: Silentio! Σιωπή!... Αλλά θα 'ταν, φαντάζομαι, η απόλυτη πια αδιαφορία για τον κόσμο, που τον είχαν εγκαταλείψει από χρόνια και χρόνια κ' είχαν κόψει μαζί του κάθε δεσμό. Ζώντας σ' ένα στενό κύκλο παμπάλαιων θρησκευτικών τύπων, με αποκλειστική απασχόληση τα ειρηνικά έργα της γης, με μόνο θέαμα τις αλλαγές των εποχών του χρόνου γύρω από το μοναστήρι τους, με μόνα γεγονότα τους θανάτους των γερόντων τους, είταν φυσικό να 'χουν πια αποξενωθεί από τη ζωή των άλλων ανθρώπων, από τις φροντίδες τους και τα ζητήματά τους.

Η σκέψη τους θα 'χε αποκτήσει το νυσταγμένο, το μηχανικό και μονότονο βάδισμα του μουλαριού του δεμένου σε μαγγανοπήγαδο: θα γύριζε ολοένα γύρω από τα ίδια πράματα πάντα. Κι αυτοί ακόμα οι προϊστάμενοι της μονής, μ' όλο που είταν πιο αναπτυγμένοι, δεν είχαν νοιώσει – θυμάμαι – την ανάγκη να μας ρωτήσουν τίποτα, όταν, την ώρα που φθάσαμε, μας οδήγησαν στη μεγάλη αίθουσα του ξενώνα, για να μας τρατάρουν το γλυκό και τον καφέ του καλωσορίσματος. Είχαν καθήσει με σοβαρότητα Ρωμαίων συγκλητικών σε μια σειρά από καθίσματα, μας έβαλαν να καθήσομε σε μian άλλη σειρά αντίκρυ τους, κι αφού πληροφορήθηκαν τυπικά αν κάναμε καλό ταξίδι και πόσο σκοπεύαμε να μείνομε στη μονή τους, σώπασαν ικανοποιημένοι κι απόμειναν χαϊδεύοντας τις πατριαρχικές γενειάδες τους κ' εξετάζοντάς μας με τα μάτια, όπως οι πελάτες ενός γιατρού, που περιμένουν στον αντιθάλαμο τη σειρά τους, εξετάζουν αυτούς που μπήκαν και κάθησαν τελευταίοι.

Άρχισε τότε για μας το εξάισιο ξετύλιγμα των κάβων, των όρμων, των πλαγιών και των μοναστηριών της πλευράς αυτής του Άθω. Ένα-ένα τα μοναστήρια του Καρακάλου, του Φιλοθέου, των Ιβήρων, του Σταυρονικήτα, του Παντοκράτορα, πέρασαν από τα μάτια μας – Άλλα στο ύψος καταπράσινων λόφων, άλλα πάνω σε κοκκινόμαυρους βράχους της ακτής, κι άλλα κοντά στις αμμουδιές μικρών γραφικών κόλπων. Βλέπαμε τους μεσαιωνικούς πύργους τους, τους μολυβένιους τρούλους, τ' αναριθμητά μπαλκόνια των κελλιών τους, τα ψηλά φρουριακά τείχη – τη λευκή κι απέραντη γαλήνη τους. Περνούσαν σαν οράματα και χάνονταν πίσω από τους κάβους – που τους διαδέχονταν άλλοι κάβοι. Διαφορετικά το ένα από τ' άλλο στον όγκο και την αρχιτεκτονική, περικλείνανε τις ίδιες χαννωμένες ζωές, τα ίδια παλιά χειρόγραφα, τις ίδιες βυζαντινές τοιχογραφίες, την ίδια ατμόσφαιρα παρελθόντος. Η βενζινόβαρκα του Μιαούλη γλιστρούσε ώρες πάνω στη φωτεινή και γαλήνια θάλασσα. Επί τέλους, περνώντας το παραπέτασμα ενός τελευταίου κάβου, είδαμε ν' ανοίγεται ένας μεγάλος κόλπος, που στη μέση του υψωνόταν ένα πλήθος κόκκινες και μολυβένιες σκεπές, τρούλοι, πύργοι και τείχη: είταν το Βατοπέδι, η πλουσιότερη και μεγαλύτερη μονή του Αγίου Όρους.

Γιώργος Ιωάννου: Η σαρκοφάγος

[...] Ανάμεσα στο παρθεναγωγείο και την έκθεση, σ' ένα δρομάκι πολύ στενό, μονοπάτι μάλλον, χρόνια βρίσκονταν παραπεταμένη – κατά την προσφιλή συνήθεια των αρχαιολόγων μα – μια θαυμάσια αρχαία σαρκοφάγος. Είχε βαθιά σκαλισμένες τις πλευρές με έρωτες, κλήματα και λουλουδένιες γιρλάντες, ενώ πάνω στο κάλυμμά της χαμογελούσε μισοπλαγιασμένο απαλά ένα αγαλματένιο ζευγάρι ρωμαϊκής εποχής. Ανασηκωμένοι στο ανάκλιτρο, ερεθιστικά γυμνοί κάτω απ' το σεντόνι, η γυναίκα εμπρός και ο άντρας πισωκολλητά κατόπι, συνέχιζαν θαρρείς τους θαυμάσιους έρωτές τους. Μου άρεσε να τους κοιτώ, γι' αυτό, τις νύχτες ιδίως, περνούσα συχνά από κει. Με αναπαύουν, άλλωστε, όλοι οι έρημοι και σκοτεινοί δρόμοι. Μόνο καθώς βαδίζεις σ' αυτούς, μπορεί κάτι το ελπιδοφόρο να προβάλλει εντός σου και κάπως να ημερέψει η ψυχή. Πήγαινα και καθόμουν στο χείλος της μισοσκεπασμένης λάρνακας, σα να περίμενα ν' αναστηθεί το αντρόγυνο ή να έρθουν οι γλυκίες μυροφόρες για να τις αναγγείλω εγώ πρώτος την ανάσταση: ηγέρθησαν, ουκ εισίν ώδε· ίδε ο τόπος όπου έθηκαν αυτούς. Συνήθως όμως ξεπρόβαλε ανάμεσα στ' αγριόχορτα και στα ψηλά σινάπια κάποιος που έρχονταν για ανάγκη του ή κανένας τύπος ύποπτος, μόνος του ή με παρέα. Οπότε, αντί να αναγγείλω την ανάσταση, δίπλωνα τα φτερά μου κι έφευγα μαζεμένος, περισσότερο για λόγους προνοίας παρά από διακριτικότητα. Κι όμως, η σαρκοφάγος εκείνη ήταν ολόκληρη η λατρευτή ειδωλολατρεία για μένα.

Σε λίγο, με χαρά διεπίστωσα πως την είχε κάνει φωλιά του ένα ζευγάρι νεαρών εραστών. Μπαίνουν μέσα απ' το λοξά τραβηγμένο καπάκι και ξαπλώναν πάνω σε στρωμένες εφημερίδες, κολλημένοι, βέβαια, σφιχτά σφιχτά. Ίσως να βγάζαν και τα ρούχα τους το καλοκαίρι. Κάτι μου φάνηκε κάποια βραδιά πως υπήρχε αφημένο στο χείλος. Πάντως, ακόμα και να βρεχε, προφυλάγονταν απ' το σκέπασμα αρκετά. Μα και η σαρκοφάγος φυλάγονταν απ' αυτούς, εφόσον εκείνες τουλάχιστο τις ώρες κανένας δεν πλησίαζε να τη βρωμίσει. Οι νεαροί, μόλις άκουγαν τα βήματά μου, σταματούσαν τους ψιθυρισμούς. Κι εγώ περνούσα γρήγορα και κρυφογελαστά, μια και μισώ τα κρυφακούσματα όσο τίποτε άλλο στον κόσμο. Δεν παρέλειπα όμως να χαϊδέψω λίγο πονηρά στο πλάι την τυχερή σαρκοφάγο.

Το ζευγαράκι, σίγουρα, δεν μπορούσε ούτε να υποψιαστεί σε τι είχε χρησιμεύσει άλλοτε εκείνη η λάρνακα. Ούτε από μακριά δε θα μπορούσε να φανταστεί τα πτώματα τα τουμπανιασμένα, τη βρώμα και τη σαπίλα, που την είχαν κάποτε διαποτίσει. Πολύ περισσότερο δε θα 'ξερε πως ήταν καμωμένη από πέτρα ειδική, που έχει την ιδιότητα να κατατρώγει πιο γρήγορα τις ανθρώπινες σάρκες. Ένας θεός μονάχα ξέρει, τι θα νόμιζαν πως ήταν εκείνο το κουβούκλιο.

Υπήρξε όμως κάτι, που οπωσδήποτε θα 'πρεπε να τους ενοχλεί. Κι αυτό ήταν η στενότητα του χώρου. Την είχα διαπιστώσει κι ο ίδιος μπαίνοντας κάποτε μέσα. Τότε, γιατί η επιμονή τους αυτή; Ποιος τους εμπόδιζε ή τους κυνηγούσε; Στα ζευγαράκια, όπως είναι γνωστό, κάνει πλάτες ολάκερη η κοινωνία χαμογελώντας πονηρά στο πέρασμά τους. Να 'ταν καμιά άλλη περίπτωση, από κείνες τις κατακριτέες, να το καταλάβω. Αλλά εδώ ήταν αδύνατο λογικά να βρω άκρη. Θα 'πρεπε, πάντως, να τους άρεσε πολύ εκεί μέσα.

Απ' αυτά κι απ' αυτά άρχισε το εξής να με βασανίζει: πώς θα μπορούσε να κυλήσει το ασήκωτο εκείνο σκέπασμα πάνω στη λάρνακα; Ασφαλώς, με μοχλούς ή με τακάκια, κατέληξα. Επομένως, το καπάκι θα μπορούσε να παγιδευτεί και να κυλήσει ακριβώς την ώρα που θα 'μπαινε μέσα το ζευγάρι. Θα 'ρχιζαν, φυσικά, να φωνάζουν, να χτυπούν και να χτυπιούνται, μα τελικά κάποιος ασφαλώς θα τους άκουγαν και θα 'φερναν ένα γερανό να τους ξεσκεπάσει. Θα δημιουργούνταν έτσι μια εξαιρετικά πρωτότυπη και έξυπνη – να πάρει ο διάβολο – υπόθεση και πολλοί θα 'σπαζαν άδικα των αδικών το κεφάλι τους να βρούνε τη λύση. Μονάχα αυτοί που θα 'ξεραν απ' τη μυθολογία εκείνο το παγίδευμα του Άρη και της Αφροδίτης απ' τον Ήφαιστο, κάτι θα υποπεύονταν. Μπορεί, βέβαια, να μην τους άκουγε και κανένας, οπότε εγώ που εκεί κοντά θα παραφύλαγα, θα

τηλεφωνούσα στους αρμόδιους να έρθουν να τους βγάλουν. Δε θα τους άφηνα να πάθουν τίποτε, απλώς θα τους βοηθούσα να ζήσουν έντονα κάτι. Ήθελα εξάλλου να ξαναζωντανέψω τη λάρνακα. Να 'ναι πάλι κλειστή και πάλι με γυμνά νεανικά σώματα μέσα, που θα πετιούνταν όμως με λαχτάρα σε λίγο σα νεκραναστημένα. Σαρκοφάγος να ξαναγίνει επ' ουδενί λόγω θα της επέτρεπα.

Απάνω που ξαναμελετούσα την ένατη ραψωδία της Οδύσσειας κι έλεγα πια με αγαλλίαση να βάλω το σχέδιό μου σε εφαρμογή, άρχισαν τα εγκλήματα του δράκου. Και μολονότι δεν πίστεψα όλα εκείνα τα παραμύθια, από πείρα πικρή ανέστειλα αμέσως τις περιπολίες μου στα έρημα και στα σκοτεινά. Το ίδιο, άλλωστε, θα 'κανε και το ζευγαράκι.

Σε λίγο, πήρα των ομματιών μου και ξανάφυγα απ' την πόλη αυτή, όπου αναβλύζει, για μένα τουλάχιστο, σαν το μύρο η αγωνία. Όταν μετά από χρόνια ξαναπέρασα, ο τόπος ήταν αγνώριστος γύρω απ' το παρθεναγωγείο. Γκρεμίστηκαν τα πάντα κι απλώθηκε κι εκεί η λεγόμενη διεθνής έκθεση. Είναι, μάλιστα, καθώς υπολογίζω, ένα από τα πιο φωτισμένα σημεία της το στενάκι εκείνο. Όσο για τη σαρκοφάγο την ξαναβρήκα προχτές, όχι χωρίς συγκίνηση, στον κήπο του μουσείου. Μου φάνηκε θλιβερή, σα να ξανάγινε τάφος. [...]

4. «Από τα παλαιά χρόνια»

Γρηγόριος Ξενόπουλος: Αθηναϊκές επιστολές

Αθήνα, 26 Δεκεμβρίου 1925

Αγαπητοί μου,

Έναν καιρό στη ζωή μου, τα Χριστούγεννα τα γιόρταζα... την Πρωτοχρονιά. Πώς; Ακολουθούσα κανένα δικό μου καλαντάρι, ή είχα προσηλυτισθεί σε καμιά αίρεση;... Τίποτ' απ' αυτά. Μόνο που τον καιρό εκείνο, νιόφερτος στην Αθήνα, φοιτητούδι, σχεδόν παιδί, δεν μπορούσα να καταλάβω Χριστούγεννα χωρίς... κουλούρα.

Στη Ζάκυθο, βλέπετε, όπου είχα μεγαλώσει, την παραμονή των Χριστουγέννων το βράδυ, κόβουν με πομπή κάποια κουλούρα. Αντιστοιχεί με τη βασιλόπιτα που κόβουν εδώ την Πρωτοχρονιά – κομμάτι ονομαστικό για τον καθένα, φλουρί για τον τυχερό, και καθεξής, αλλά δε μοιάζει και καθόλου. Άλλη πάστα, άλλη ζύμη, άλλη όψη, άλλη γεύση, άλλη μυρωδιά. Φανταστείτε ένα ωραίο ψωμί σιμιγδαλένιο, πιασμένο με λάδι, βαμμένο κίτρινο με ζαφουράνα, σπαρμένο μέσα με σταφίδες άσπρες και μαύρες, με κουκουνάρια, πορτοκαλόφλουδες κι ένα σωρό μπαχαρικά, και με μια κρούστα όλο σουσάμι και πυκνά φυτεμένα καρύδια, κάποτε μάλιστα και πασπαλισμένη με ψιλή ζάχαρη χρωματιστή. Αυτή είναι η ζακυθινή κουλούρα. Πώς να καταλάβαινα Χριστούγεννα χωρίς το «κομμάτι μου» απ' αυτήν; Και πού να βρισκα τέτοιο πράμα εδώ, στο βραδινό τραπέζι της παραμονής;

– Χριστούγεννα αύριο, μου 'λεγαν. Και του χρόνου!

– Πού είναι τα; Απαντούσα. Δεν τα βλέπω!...

Και δεν τα 'βλεπα πραγματικώς. Ή, να πω καλύτερα, τα 'βλεπα, αλλά με τη φαντασία μου, μακρινά, αμυδρά, νοσταλγικά, λυπημένα – τα 'βλεπα εκεί κάτω, στην πατρίδα, στο πατρικό μου σπίτι, στο χριστουγεννιάτικο τραπέζι με την κουλούρα στη μέση, με τους δικούς μου ολόγυρα και – αλίμονο! – με τη θέση μου σε μιαν άκρη αδειανή... Ήταν γιορτή αυτή για μένα; Αν δεν έκλαψαν τα μάτια μου, έκλαψε όμως η ψυχή μου, – ψυχή παιδιού που για πρώτη φορά ξενιτεύεται...

Συνέβαινε όμως να βγάζουν εκεί και το δικό μου το κομμάτι, – ε, φυσικά, τι κι αν έλειπα; Δεν είχα κιόλα πεθάνει! – και, μαζί μ' ένα χριστόψωμο κι ένα τενεκεδένιο κουτί μαντολάτο, να μου το στέλνουν εδώ με κανένα επιβάτη ή με το ταχυδρομείο. Αλλά αργούσε. Δεν είχε εφευρεθεί, βλέπετε, ούτε εφευρέθηκε ακόμα και κανένας τηλεγράφος για δέματα. (Αχ, κι αυτός ο Έδισσον! Τι κάνει;...) Και το δέμα έφτανε μόλις την παραμονή της Πρωτοχρονιάς. Έτσι, με το κομμάτι εκείνο της κουλούρας, που το λάβαινα και το 'τρωγα με τόση χαρά, με τόση συγκίνηση, με τόση αγάπη, έκανα κι εγώ τα Χριστούγεννά μου πρωτοχρονιάτικα.

Αυτό βάσταξε κάμποσα χρόνια. Είναι αλήθεια ότι και στην Αθήνα, αργότερα, γνωρίστηκα με ζακυθινά σπίτια που έκοβαν την παραμονή ζακυθινή κουλούρα και με προσκαλούσαν και μένα στην τελετή. Αλλά δεν ήταν το ίδιο! Εγώ ήθελα το κομμάτι μου από την κουλούρα του σπιτιού μας. Και πάλι περίμενα σαν και τι το δέμα που θα ξεκινούσε από κει πέρα μετά την παραμονή, για να το λάβω... κατόπιν εορτής. Αλλά ήρθαν και Χριστούγεννα ή μάλλον Πρωτοχρονιά, που δεν έλαβα τίποτα. Στην πατρίδα είχε πεθάνει ο καημένος μου ο πατέρας. Ούτε εκείνο το χρόνο έκοψαν

στο σπίτι μας κουλούρα, ούτε τον άλλον... Το πένθος, η απουσία μου ακόμα, το μέγαλωμα και το σκόρπισμα των παιδιών της, έκαμε τη μητέρα μου ν' αφήσει, να ξεσυνηθίσει αυτό το χριστουγεννιάτικο έθιμο του τόπου, αταίριαστο πια σ' ένα σπίτι χωρίς νοικοκύρη και χωρίς μικρά παιδιά. Τότε μάλιστα, για πολλά χρόνια, συνέβαινε το αντίθετο: εγώ έστελνα της μητέρας μου το κομμάτι της από τη βασιλόπιτα που έκοβα εδώ, στο σπίτι μου, για τα παιδιά μου. Και η μητέρα μου πάλι, θυμούμενη τα παιδικά της χρόνια στην Πόλη, όπου επίσης έκοβαν βασιλόπιτα, γιόρταζε στη Ζάκυθο μια πολιτική Πρωτοχρονιά... τα Θεοφάνεια. Κάποιο χρόνο όμως, μέγας εγώ πια, πήγα στη Ζάκυθο να κάμω Χριστούγεννα με τη γριά μητέρα μου.

– Α, της λέω, δεν έχει, θα κόψουμε και κουλούρα!

– Ναι, παιδί μου, μου λέει, αφού είσαι και συ εδώ, ας κόψουμε. Πραγματικώς, παράγγειλα έξω μια ωραία κουλούρα, και την κόψαμε το βράδυ της παραμονής, όπως άλλοτε. Αλλά θα το πιστέψετε; Δε μ' ενθουσίασε καθόλου! «Πού το τσουρέκι μας; Έλεγα. Αυτό δεν είναι παρά ψωμί!» Ναι, αυτό το ψωμί με το λάδι και με τη σταφίδα, που άλλη φορά με τρέλαινε, που το προτιμούσα από καθετί και που δεν έκανα Χριστούγεννα αν δεν το 'χα, δε μου άρεσε πια. Το είχα ξεσυνηθίσει. Προτιμούσα το τσουρέκι. Κι ούτε όψη τού έβρισκα πια, ούτε γεύση, ούτε μυρωδιά εξαιρετική. Ένα κοινό πράμα, χοντρό, βαρύ, που απορούσα μάλιστα πώς μ' ενθουσίαζε τόσο άλλη φορά...

Μη δεν ήταν το ίδιο;

Όχι, το ίδιο ήταν απaráλλαχτο. Εγώ μόνο είχα αλλάξει, εγώ δεν ήμουν πια ο ίδιος... Τόσα χρόνια στην Αθήνα, είχα ξεσυνηθίσει τα πράματα της πατρίδας μου και είχα συνηθίσει τ' αθηναϊκά. Όλα στον κόσμο μια συνήθεια είναι. Κι ακόμα, κάθε πράμα ταιριάζει στον τόπο του. Μόνο η νοσταλγία των πρώτων χρόνων της ξενιτιάς μ' έκανε να βρίσκω τόσο ωραία και στην Αθήνα τη ζακυθινή κουλούρα και να την προτιμώ απ' το καλύτερο τσουρέκι. Αλλά όταν, με τον καιρό, λιγότεπε κι έσβησε η νοσταλγία, χάθηκαν μαζί κι όλες οι παλιές, οι νοσταλγικές μου προτιμήσεις. Είχα εγκλιματιστεί πια Αθηναίος. Κι ένας Αθηναίος δεν μπορεί βέβαια να προτιμάει τη ζακυθινή κουλούρα από το τσουρέκι του. Για να την προτιμάει κανείς, πρέπει να 'ναι Ζακυθινός, και να μένει στη Ζάκυθο. Έτσι εξήγησα τότε το παράξενο. Και θυμήθηκα και το μέλανα ζωμό των Σπαρτιατών. Οι Σπαρτιάτες τον αποζητούσαν και τον εκθειάζαν παντού σαν το καλύτερο φαί του κόσμου. Έτσι, ο μέλας ζωμός έβγαλε μια φήμη μεγάλη. Όσοι δεν τον είχαν δοκιμάσει, τον νόμιζαν εφάμιλλο με την αμβροσία, την αιθέρια αυτή τροφή των Ολύμπιων Θεών. Δε θυμούμαι τώρα ποιος επίσημος, βασιλιάς ή στρατηγός – ο Διονύσιος των Συρακουσών άραγε; – όταν πέτυχε μια φορά κάτι Σπαρτιάτες μαγείρους, τους έβαλε να του φτιάσουν μέλανα ζωμό. Του τον έφτιασαν όσο καλύτερα ήξεραν, κι εκείνος τον δοκίμασε μ' ένα μεγάλο μορφασμό.

– Απορώ, τους είπε, πώς σας αρέσει αυτή η αηδία!

– Θα σου άρεσε και σένα, του αποκρίθηκαν οι Σπαρτιάτες, αν έκανες ταχτικά το λουτρό σου στον Ευρώτα!

Λέτε τώρα, όταν ξενιτευόταν κανένας νεαρός Σπαρτιάτης, να του έστελνε η μητέρα του, καμιά γιορτή σαν τα Χριστούγεννα λιγάκι μέλανα ζωμό;... Δεν το πιστεύω. Οι Λάκαινες δε συνηθίζαν να παραχαϊδεύουν έτσι τα λεοντόπουλά τους. Πιο πιθανό μου φαίνεται να το 'κανε μια μητέρα Αθηναία ή Ζακυθινή. Γι' αυτό κι ένας δικός μας ποιητής, ο Ανδρέας Μαρτζώκης, σε κάποιο σατιρικό ποίημά του, «Ζακυθινός Μνηστήρας», παρασταίνει ένα Ζακυθινό αρχοντόπουλο στην Ιθάκη – στην ομηρική Ιθάκη, επί Οδυσσέω – που για να συγκινήσει την Πηνελόπη, της προσφέρει... τ' ωραίο χριστόψωμο που του είχε στείλει τα Χριστούγεννα η μητέρα του!

Σας ασπάζομαι

Φαίδων

Φώτης Κόντογλου: Το βαθύ μυστήριο της Ορθοδοξίας. Ας το διαφυλάξουμε

Μεγάλο, πολύ μεγάλο και σπουδαίο είναι ένα ζήτημα που δεν τού δώσανε σχεδόν καθόλου προσοχή οι περισσότεροι Έλληνες. Κι αυτό είναι το ότι από καιρό αρχίσανε κάποιοι δικοί μας κληρικοί να θέλουν και να επιδιώκουν να δέσουν στενές σχέσεις με τους παπικούς, που επί τόσους αιώνες μας ρημάζανε. Γιατί, στα αληθινά, δεν υπάρχει πιο μεγάλος αντίμαχος της φυλής μας, κι επίμονος αντίμαχος, που, σώνει και καλά, θέλει να σβήσει την Ορθοδοξία. Οι δεσποτάδες που είπα πώς τους έπιασε, άξαφνα κι αναπάντεχα, ο έρωτας με τους Λατίνους, λένε πώς το κάνουνε από «αγάπη». Μα αυτό είναι χονδροειδέστατη δικαιολογία και καλά θα κάνουνε να παρατήσουνε αυτά τα ροσόλια της «αγάπης», που την κάνανε ρεζίλι. Ό διάβολος, άμα θελήσει να κάνει το πιο πονηρό παιγνίδι του, μιλά, ο αλιτήριος για αγάπη. ΌΣΟΙ, τι είπε ο Χριστός, το λέγει κι αυτός κάλπικα, για να ξεγελάσει. Τώρα, στα καλά καθούμενα, τους ρασοφόρους μας στην Πόλη, τους έπιασε παροξυσμός της αγάπης για τους Ιταλιάνους, που στέκονται, όπως πάντα, κρύοι και περήφανοι και δεν γυρίζουνε να τους δούνε αυτούς τους «εν Χριστώ αδελφούς», που όσα τους κάνανε από τον καιρό των Σταυροφόρων ίσαμε τώρα, δεν τους τάκανε μήτε Τούρκος, μήτε Τάταρος, μήτε Μωχαμετάνος. Ίσως και οι δικοί μας να κάνουν από παρεξηγημένη καλωσύνη.

Όσοι όπως είπα, οι περισσότεροι δικοί μας δεν δώσανε καμιά σημασία σ' αυτές τις φιλοπαπικές κινήσεις, που είναι θάνατος για το γένος μας και που τις κινήσανε οι καταχθόνιες δυνάμεις που πολεμάνε τον Χριστό και που με τα λεπτά τους αγοράζουνε όλους, δεν δώσανε λοιπόν καμιά σημασία, γιατί τα θεωρούνε τιποτένια πράγματα, αν δεν είναι κι οι ίδιοι αγορασμένοι, άξια μοναχά για κάποιους στενοκέφαλους παλιοημερολογίτες και φανατικούς αποπετρωμένους χριστιανούς. Τώρα τα μυαλά γινήκανε φαρδεια, και καταγίνονται με άλλα κοσμοϊστορικά προβλήματα! «Θα καθόμαστε να κυττάζουμε τώρα παπάδες κι Ορθοδοξίες»; Μα αυτούς δεν τους μέλει κι αν εξαφανισθεί από τον κόσμο κάθε ελληνικό πράγμα. Και θα εξαφανισθεί όχι τόσο εύκολα με τον αμερικανισμό που πάθαμε, όσο αν γίνουμε στη θρησκεία παπικοί. Γιατί γι' αυτού πάμε. Παπική Ελλάδα θα πει εξαφάνιση της Ελλάδας. Να γιατί είπα πως είναι πολύ σπουδαίο ζήτημα αυτές οι ερωτοτροπίες που αρχίσανε κάποιοι κληρικοί δικοί μας με τους παπικούς, κι η αιτία είναι το ότι δεν νοιώσανε τι είναι Ορθοδοξία ολότελα, μ' όλο που είναι δεσποτάδες.

Το κακό είναι πώς ο λαός δεν πήρε, καλά-καλά, είδηση για τη συνωμοσία. Ποιος να τον πληροφορήσει, αφού οι γραμματισμένοι τα θεωρούνε αυτά τα πράγματα ανάξια για τη μοντέρνα σοφία τους, και τρέχουν σημαιοφόροι σε κάθε νεωτερισμό;

Από τότε που αρχίσανε οι λυκοφιλίες ανάμεσα στους δικούς μας και στους παπικούς (και σημείωσε πως οι δικοί μας φαγωθήκανε πρώτοι να πιάσουνε σχέση με τους Λατίνους σαν να πήρανε από κάπου διαταγή, κι ολοένα μιλάνε για «τον διάλογον» μαζί τους, δίχως να ξέρουνε καλά-καλά τι λένε), από τότε λοιπόν, ακούμε, κάθε τόσο, κάτι πράγματα θεατρικά, άνοστα, ανόητα, δίχως καμιά σοβαρότητα, όπως είναι η λεγόμενη «Διάσκεψις της Ρόδου», τα νέα παρεκκλήσια του Βατικανού, κ.τ.λ. Στη Ρόδο πήγανε οι δικοί μας με σκοπό να πουλήσουν την Ορθοδοξία, γιατί γι' αυτούς είναι καθυστερημένη μορφή του Χριστιανισμού, δηλαδή ένας βλάχικος χριστιανισμός, και ν' αρχίσουν τον «διάλογον», που να τον πάρει η ευχή αυτόν τον «διάλογον». Και τι κάνανε; Τίποτα! Λόγια πολλά και χαμένα, που να ντρέπεται κι ο τελευταίος Έλληνας Ορθόδοξος.

Προχθές πάλι μάθαμε πως ο Πάπας εγκαινίασε ένα νέο παρεκκλήσιο στο Βατικανό και έβαλε για εικόνες (μη χειρότερα!) τις φωτογραφίες του Πάπα και του Αθηναγόρα, «ο οποίος ίσταται όπισθεν τού Ποντίφηκος»! Φαντασθείτε παρεκκλήσιο με φωτογραφίες (τι ακαλαίσθητα πράγματα!). Ο Πάπας λοιπόν θα προσεύχεται μπροστά στις δικές του φωτογραφίες! Δηλαδή τρελλάθηκαν οι άνθρωποι! Αυτά δεν τα κάνανε μήτε οι αραπάδες της Αφρικής. Συλλογίζομαι πόση σοβαρότητα έχουν οι Μουσουλμάνοι στη θρησκεία τους, και πού καταντήσανε τη θρησκεία του Χριστού αυτοί οι αθεόφοβοι Ιταλιάνοι, που προσκυνάνε αγάλματα της Παναγιάς με κοκκινάδια, με

σκουλαρίκια και με δαχτυλίδια. Κι εμείς οι Ορθόδοξοι, πού φυλάξαμε το βαθύ μυστήριο της ευσέβειας, τώρα, στα καλά καθούμενα, πάμε να γίνουμε ένα μ' αυτούς που γελοιοποίησαν τον Χριστό όσο κανένας άθεος.

Αλλά, από πού να πιάσει κανένας και πού να τελειώσει; Όσοι ήτανε έως τώρα αδιάφοροι για τη θρησκεία και για την Εκκλησία, και που πολλοί απ' αυτούς τις περιπαίζανε μάλιστα, όλοι αυτοί γινήκανε έξαφνα παπόφιλοι, και μασάνε σαν μαστίχι την ψεύτικη λέξη «αγάπη». **Μεγαλύτερο ρεζίλικι δεν έγινε.** Εμείς οι άλλοι που είμαστε κολλημένοι από νεότητος στην Εκκλησία μας, είμαστε στενοκέφαλοι, μοχθηροί, γυμνοί από αγάπη κι από αληθινή ευσέβεια. Η μόδα είναι τώρα να φαίνεσαι άνθρωπος της εποχής μας, που ένοιωσε τα «αιτήματά» της.

Πίστη ασάλευτη στην Ορθοδοξία, που εμείς οι προκομμένοι την πήραμε κληρονομιά και την πουλάμε «αντί πινακίου φακής» και ασπασμού της παντόφλας του Πάπα! Μα σε τέτοιο σημείο εκφυλισθήκαμε; Αιτία είναι η έμφυτη ματαιοδοξία μας, που μάς κάνει να θέλουμε να φαινόμεστε έξυπνοι, συγχρονισμένοι, προοδευτικοί, κι όχι καθυστερημένοι. Με τη συναίσθηση της κατωτερότητας που αποχτήσαμε, φοβόμαστε σαν τον διάβολο μήπως μας πούνε «παλιά μυαλά, παλιομερολογίτες, καθυστερημένους». Και τρέχουμε να πάμε πρώτοι σε κάθε κίνηση που περνά για «μοντέρνα», θέλεις μίμηση της «αφηρημένης ζωγραφικής», θέλεις ακαταλαβίστικες «λογοτεχνίες» (καημένη λογοτεχνία, που κατάντησες!), θες φιλοπαπισμός, θες αμερικανισμός, στα πάντα, στα ντυσίματά μας (προ πάντων της νεολαίας), στον τρόπο που μιλάμε και σκεπτόμαστε, ακόμα και στις χειρονομίες. Δηλαδή, καταντήσαμε μαϊμούδες του ανθρωπίνου γένους «εν ονόματι της προόδου και της θαυμάσιας εποχής μας».

Κική Δημουλά: Πάσχα στο φούρνο

Βέλαξε το κατσίκι επίμονα βραχνά.
Άνοιξα το φούρνο με θυμό τι φωνάζεις είπα
σε ακούνε οι καλεσμένοι.
Ο φούρνος σου δεν καίει, βέλαξε
κάνε κάτι αλλιώς θα μείνει νηστική
χρονιάρα μέρα η ωμότητά σας.
Έβαλα μέσα το χέρι μου. Πράγματι.
Παγωμένο το μέτωπο τα πόδια ο σβέρκος
το χορτάρι η βοσκή τα κατσάβραχα
η σφαγή.

ΠΗΓΕΣ ΤΩΝ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΩΝ

- Βασιλικός, Βασίλης (1989): Η τελευταία μέρα της Κατοχής. In: Η μεταπολεμική πεζογραφία από τον πόλεμο του '40 ως τη δικτατορία του '67, τόμος Β'. Αθήνα: Σοκόλης. 371–374.
- Βενέζης, Ηλίας (1995): Το νούμερο 31328. Αθήνα: Εστία. 27–51.
- Δημουλά, Κική (2010): Ενός λεπτού μαζί. Αθήνα: Ίκαρος. 40.
- Ελύτης, Οδυσσέας (1993): Το Άξιον Εστί. Αθήνα: Ίκαρος. 30–32.
- Ελύτης, Οδυσσέας (2002): Ποίηση. Αθήνα: Ίκαρος. 77–84.
- Θεοτοκάς, Γιώργος (1995): Ταξίδι στη Μέση Ανατολή και στο Άγιον Όρος. Αθήνα: Εστία.
- Ιωάννου, Γιώργος (1976): Πεζογραφήματα. Αθήνα: Ερμής. 118–125.
- Ιωάννου, Γιώργος (1982): Η σαρκοφάγος. Αθήνα: Κέδρος. 81–86.
- Καρκαβίτσας, Αντρέας (1991): Λόγια της πλώρης. Αθήνα: Νεφέλη. 7–26.
- Κόντογλου, Φώτης (2001): Μυστικά Άνθη. Αθήνα: Αστήρ-Παπαδημητρίου. 51–53.
- Ξενόπουλος, Γρηγόριος (1984): Αθηναϊκές Επιστολές. Αθήνα: Βλάση αδελφοί.
- Ουράνης, Κώστας (1992): Ταξίδια Ελλάδα. Αθήνα: Εστία.
- Παπαδιαμάντης, Αλέξανδρος (1993): Άπαντα. Τόμος τέταρτος. Αθήνα: Δόμος. 297–300.

A kötet szerzője:
dr. Nakos Konstantinos (nakos.kostas@btk.elte.hu)

ISSN 2416-1950 (online)

ISSN 2416-1780 (nyomtatott)

ISBN 978-963-284-628-6

Felelős kiadó: Eötvös Loránd Tudományegyetem

A kiadásért felel: Antalné dr. Szabó Ágnes

A kiadó székhelye: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3.

www.elte.hu

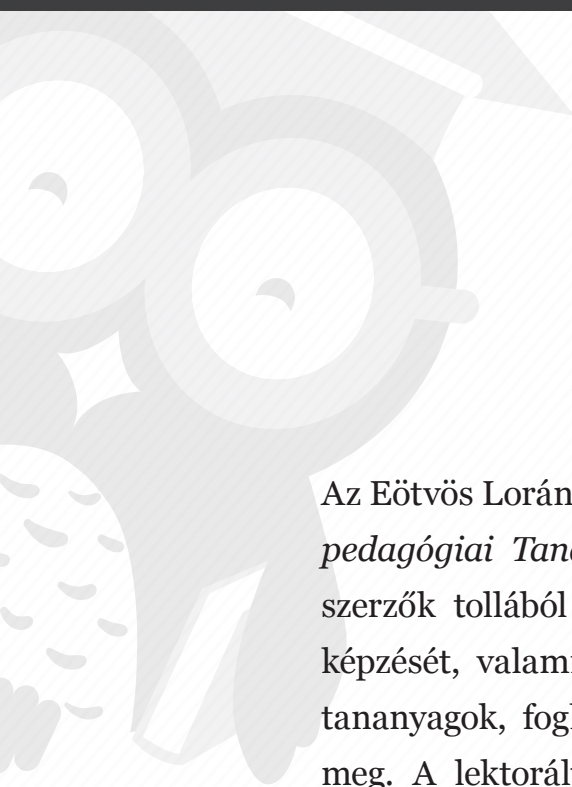
Felelős szerkesztő: Antalné dr. Szabó Ágnes

A sorozatot gondozza: az ELTE BTK Szakmódszertani Központja

<http://metodika.btk.elte.hu/>

Online kiadás

Budapest, 2015

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem *Bölcsészet- és Művészet-pedagógiai Tananyagok* című könyvsorozatában különböző szerzők tollából a bölcsész és a művészetközvetítő tanárok képzését, valamint továbbképzését támogató szakpedagógiai tananyagok, foglalkozástervek, szöveggyűjtemények jelennek meg. A lektorált sorozatot az ELTE BTK Szakmódszertani Központja gondozza. A sorozat hosszú távon kívánja szolgálni a tanárképzést és a pedagógus-továbbképzést.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE